

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
USUTEADUSKOND

Anti Toplaan

EELK LÄÄNE-EESTI KOGUDUSTE JA
KOHALIKE OMAVALITSUSTE KOOSTÖÖ
2017 – 2021

Magisritöö

Juhendaja: prof Riho Altnurme

Kuressaare 2023

Sisukord

Eessõna	4
Lühendid	6
Sissejuhatus	7
1. Olukord enne 2017. a riigihaldusreformi	11
1.1. Haldusreformi kava ja kiriku seisukohad.....	11
1.2. Lääne-Eesti praostkondade ja maakondade koostöö.....	12
1.2.1. Lääne praostkond.....	12
1.2.2. Pärnu praostkond.....	15
1.2.3. Saarte praostkond.....	18
1.2.4. Kokkuvõtteks.....	23
1.3. Koguduste ja kohalike omavalitsuste koostöö.....	25
1.3.1. Lääne praostkonna kogudused.....	25
1.3.2. Pärnu praostkonna kogudused.....	38
1.3.3. Saarte praostkonna kogudused.....	48
1.3.3. Kokkuvõtteks.....	62
2. 2017. a haldusreformi tulemusena kujunenud muutused ja koostööpraktika	64
2.1. Lääne-Eesti praostkondade ja KOV-i koostöö.....	64
2.1.1. Lääne praostkond.....	64
2.1.2. Pärnu praostkond.....	66
2.1.3. Saarte praostkond.....	68
2.2. Omavalitsuse ja koguduse koostöövormid pärast valdade liitumist.....	72
2.2.1 Läänemaa.....	72
2.2.1.1. Haapsalu linn.....	72
2.2.1.2. Lääne-Nigula vald.....	73
2.2.1.3 Vormsi vald.....	75
2.2.2. Pärnumaa.....	76
2.2.2.1. Häädemeeste vald.....	76
2.2.2.2. Lääneranna vald.....	77
2.2.2.3. Märjamaa vald.....	78
2.2.2.4. Põhja-Pärnumaa vald.....	80
2.2.2.5. Pärnu linn.....	81
2.2.2.6. Saarde vald.....	83
2.2.2.7. Tori vald.....	83
2.2.3. Muhumaa.....	85
2.2.3.1. Muhu vald.....	85
2.2.4 Saaremaa.....	86
2.2.4.1. Saaremaa vald.....	86
2.2.5. Ruhnu.....	87
2.2.5.1. Ruhnu vald.....	87
2.2.6. Hiiumaa.....	89
2.2.6.1. Hiiumaa vald.....	89
2.3. Muutuste ja koostööpraktika kokkuvõtteks.....	91
3. Vaimuliku osalemisest kohaliku kogukonna ja poliitilises elus	94
3.1. Vaimulike seisukohad.....	94

3.2. Omavalitsusjuhtide seisukohad.....	99
3.3. Seisukohtade kokkuvõtteks.....	106
Uurimuse kokkuvõte.....	109
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	117
Cooperation of EELC Congregations and Local Governments of Western Estonia 2017-2021..	131
Lisa 1. Vaimulike ankeet.....	139
Lisa 2. Omavalitsusjuhi ankeet.....	141

Eessõna

Antud magistritöö ülesanne on käsitleda Lääne-Eesti EELK koguduste ja kohalike omavalitsuste koostööd 2017. aasta haldusreformi eelsest perioodist kuni 2021. aasta kohalike omavalitsuste valimisperioodi lõpuni.

Selle perioodi ja valdkonna koostöö lähem uurimine tõstis nii kiriku, koguduste kui ka kohalike omavalitsuse poolt vaadatuna esiplaanile isikute ja nende seisukohtade mõju vastastikusele koostööle.

Lähtuvalt sellest on avaliku sektori institutsioonide ja kiriku esindajate suhted kujunenud vaadeldaval perioodil, olenevalt piirkonnast, äärmiselt erinevateks. Vaimulikkond on selles olukorras ühelt poolt püüdnud ise n-ö „jalgratast leiutada“ ja teisalt oodanud selgemaid suuniseid oma vaimulike ülemate poolt. Lähteülesanne on samas olnud kõigile arusaadav: kirik peab oma kutsumuseks teenida inimest – nii igavest kui ajalikku. Sõnastades oma missiooni ühiskonnas tunnistatakse, et kirik ei saa olla ükskõikne rahva elukorralduse ja sotsiaalsete probleemide lahendamisel.

Vaadeldava aja omavalitsusperiood (2017 – 2021) jääb suuresti 2015. aasta alguses EELK peapiiskopiks seatud Urmas Viilma ametiaega, kelle juhtimisel on kirik ühiskonna ja avalikkusega suheldes avatumaks muutunud. Koostööst kohalike omavalitsustega, on, sarnaselt varasema peapiiskopi emer. Andres Põderiga, Urmas Viilmal ka isiklik kogemus, olles vaimuliku töö kõrvalt Halinga vallavolikogu liige (1996–2003) ja selle esimees (1999–2002) ning Saue linnavolikogu liige ja aseesimees (2005–2013).¹

Viimased kirikujuhid on püüdnud pidada ülal kiriku ja riigi vahelist dialoogi, milles kiriku rolli nähakse erinevate seisukohtade lepitaja ja integreerijana.

Need eesmärgid on jäänud aga, mõnedele eranditele vaatamata, maakondade ja kohalike omavalitsuste tasandil tähelepanuta.

¹ Eesti Evangeelne Luterlik Kirik. Peapiiskop. Muud ametid ja ülesanded.
<https://eelk.ee/et/kirik/meie-vaimulikud/piiskopid/peapiiskop-urmas-viilma/> (vaadatud 11.03.2021).

TÜ usuteaduskonna avatud ülikooli magistriprogrammi raames olen püüdnud paljusid võimalikke omavalitsusjuhte puudutavat kiriku ja kohaliku omavalitsuse vahelist „eikellegi“ kaardistada. Esimene katse seda valdkonda uurida keskendus millenniumi järgse uue kümnendi alguses laiemalt kiriku ja riigi vahelisele koostööle, kuid praktiline koguduse ja linnavolikogu töökoormus lükkasid tulemuse saavutamise tulevikku. Käesolev uurimus, mis on valminud aastatel 2021-2023, keskendub kitsamalt ühe Eesti piirkonna koguduste ja KOV-i koostööle läbi viidud haldusreformi võtmes. Töö juhendamise eest olen tänulik dr Riho Altnurmele lootuses, et antud tööst on ülevaatematerjalina kasu nii koguduste kui omavalitsusjuhtidele seni tehtud koostöö hindamisel ja edaspidise planeerimisel.

Lühendid

ass	assessor
EE	Eesti Entsüklopeedia
EELK	Eesti Evangeelne Luterlik Kirik
EELKK	Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistoorium
EELKKA	Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv
EK	EELK Ajaleht Eesti Kirik
ENSV	Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
EV	Eesti Vabariik
f	fond
HRS	Haldusreformi seadus
HR	Haldusreform
Kprot	Konsistooriumi protokollid
KOV	Kohalik omavalitsus
MTÜ	Mittetulundusühing
PK	EELK põhikiri
PN	Piiskoplik Nõukogu
RT	Riigi Teataja
RSN	Rahvasaadikute Nõukogu
ptk	peatükk
Ük	EELK ja Vabariigi Valitsuse asjatundjate komisjon

Sissejuhatus

Teema piiritlemine. Teatud lähimineviku ajaperioodil käsitletav kiriku ja omavalitsuste suhete areng on üks osa ilmaliku ja vaimuliku võimu problemaatilistest suhetest kirikuajaloos. Antud teemast ei saa tänases hetkes mööda vaadata ei avaliku sektori ega kiriku erinevate tasandite juhid. Kohaliku omavalitsuse ehk linna või valla tasand puutub igapäevase suhtluse kaudu kokku praostkondade, linnades ja valdades toimivate koguduste ja nende esindajatega. Tajudes käesoleva teemavaldkonna mitmekesisist probleemide ringi, olen seadnud eesmärgiks vaadelda endiste maakondade, linnade ja valdade ning ühe konkreetse piirkonna praostkondade ja nende piires tegutsevate koguduste koostööd enne ja pärast haldusreformi.

Uurimismetoodika. Uurimiseesmärgi täitmiseks olen koondanud ja töötanud läbi 3 praostkonna ja 48 koguduse 4-aastase perioodi aruanded ja koostanud küsimustiku, mille najal olen selgitanud välja koguduste erinevad koostöömudelid koostöös omavalitsusega, tehes nende alusel valiku, mida antud töös kajastada.

Enim huvipakkuvate koguduste puhul olen kasutanud intervjuusid.

Olen lähtunud kiriku andmebaasis olevast teabest, mille põhjal olen koostanud ülevaate, et seejärel kvalitatiiivse meetodi (intervjuu) abil saada täpsem ülevaade probleemide olemusest. Sissejuhatus ja taustamaterjalina on olnud abiks teemakohased ettekanded ja teadustööd.

Töö eesmärgiks on esmalt fikseerida olukord, kuhu kirik oli suhetes riigiga jõudnud 2017. a haldusreformi ja uue kohalike omavalitsuste valimiste künnisel. Edasi soovin leida vastuseid küsimustele, milline oli kiriku ja omavalitsuste juhtkonna tasandi koostöövalmidus haldusreformi ettevalmistamisel ja millise aluse lõi see koostööks koguduste ja kohalike omavalitsuste vahel reformi teoks saamisel? Mitmetele järgnevatele küsimustele vastuseid otsides tuleb küsida, kas kogudusel ja omavalitsusel on ühiseid huvisid, taotlusi ja eesmärke ning kui on, siis millised. Juhul, kui mõlemad osapooled on koostöö vajalikkuses veendunud, kas see koostöö peaks

väljenduma isikute või institutsioonide vahel? Töö lõppeesmärgiks on kaardistada Lääne-Eesti näitel toimivaid koostöömudeleid kahel tasandil - endiste maakondade ja nüüdsete suurvaldade ja seejärel üksikkoguduste ja liitunud uute omavalitsuste vahel.

Ülevaade allikatest. EELK praostkondi ja kogudusi puudutavad arhiivisäilikud asuvad konsistoriumi arhiivis, aga töös kasutatavad aruanded on valdavalt kättesaadavad ka elektroonilisel kujul. Vaatamata sellele, et EELK aruandekord näeb ette võimaluse kirjeldada koguduste ja omavalitsuste suhteid, kasutavad vaimulikud harva selleks rohkem kui paari rida. Sellele vaatamata annavad need ülevaatliku pildi erinevate Lääne-Eesti piirkondade ja koguduste vastavast koostööst ja on andnud antud töö raames põhjuse esitada aruandjatele täiendavaid küsimusi.

Kogudustest konsistoriumisse saadetud aruandluse avardamiseks olen kasutanud ankeetküsitlust ja intervjuusid, et koguduste ja omavalitsuse juhtidelt täiendavat infot koguda.

Teemaga liituvat riikliku seadusandliku raamistuse annab tutvumine EV põhiseaduse ja muude EV õigusaktidega, millele lisanduvad omavalitsuste vastavad kohalikud otsused ja õigusaktid. Suur osa taustamaterjalist pärineb haldusreformiga seotud avalikest artiklitest ja dokumentatsioonist.

Koguduste ja kohalike omavalitsuste teemal on peetud viimase 20 aasta jooksul kiriku vaatest lähtuvaid, kuid avalikkusele pea tundmatuid ettekandeid. Nendes esile toodud kirjeldused ja probleemid on valdavalt seotud haldusreformi eelse perioodiga. Nendest võiks ajalises järjestuses esile tuua mõningaid näiteid.

EELK Viljandi praostkonna praost ja ass. Marko Tiitus on pidanud ettekande Rapla maakonna koguduste ja omavalitsuste nõupäeval 10.02.2003 Vahastus teemal “Kirik ja omavalitsus”.²

EELK Kirikukogu kauaaegne liige ja avaliku halduse doktor Raivo Linnas on koostanud 2004. aastal ettekande teemal “EELK koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostööst”, mida muuhulgas esitleti EELK Lääne praostkonna usaldusisikute koolituspäeval 06.11.2004 Taeblas. Samas on R. Linnase poolt esitletud ettekanne „Soovitused linna- ja valla eelarvete koostamise protsessis osalemiseks“.³

² **Tiitus**, Marko. 2003. Elektrooniline käsikiri autori valduses.

³ **Linnas**, Raivo. 2004. Elektrooniline käsikiri autori valduses

Mõnevõrra enam tähelepanu on pälvinud EELK Konsistooriumi istungil, vahetult enne 2005. aasta KOV-i valimisi 4. oktoobril heaks kiidetud „Kiriku sotsiaalne sõnum. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ühiskondlik-poliitilised taotlused.“⁴ EELK Kirikuvalitsus otsustas selle levitamise eesmärgil välja anda eraldi trükisena.

Märjamaa koguduse õpetaja Illimar Toomet on pidanud 29. juunil 2007 Tartu linnamuuseumis ettekande teemal: „Koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostöö“.⁵

Vastava valdkonna teadusuuringutest võib esile tuua, kas üldiselt või siis kitsamalt, Lääne-Eestit puudutavad lõputööd. Alar Kilbi juhendamisel valmis 2009 TÜ Sotsiaal ja Riigiteaduste osakondade bakalaureusetöö raames Tanel Viita uurimus kiriku ja riigi suhetest teemal: „Riigi ja kiriku suhted Eestis: Vaimulikud poliitikas“.⁶ 2015. aastal kaitses Merili Kalm TTÜ Majandusteaduskonna Majandusarvestuse instituudi Finantsarvestuse õppetooli juures Bakalaureusetöö „EELK Koguduste rahastamine ja majanduslik toimetulek“.⁷

2012. aastal ilmus EELK Dikaonia- ja ühiskonnatöö talituse poolt Avo Üpruse, Ingmar Kure, Raivo Linnase toimetatud teatmik pealkirjaga: „Kirik keset küla. Koguduste ja kohaliku omavalitsuse koostöö“.⁸

Riigi ja usuliste ühenduste koostöö kokkuvõtliku ülevaate viimase 100 jooksul on Priit Rohtmets koondanud juubeliväljaandesse „Riik ja usulised ühendused“.⁹

Töö koostamisel tekkinud sisulistest probleemidest peab märkima, et uuritava ajaperioodi ja valdkonna kohta kasutatavad kirjalikud allikad annavad üldise raami ja aitavad luua konteksti, kuid avaliku sektori ja riigi seisukohalt koguduste kui mittetulundussektori koostöö kaardistamiseks tuleb panna kokku pusle, mis koosneb väga paljudest üksteisest erinevatest detailidest. Vaimulike aruannete ja riigi raamdokumentide alusel koostatud kirjaliku küsitluse tagasiside eeldab sageli

⁴ Kiriku sotsiaalne sõnum. Tallinn, 2005

⁵ **Toomet**, Illimar. Koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostöö. Eesti Kirik, 10.08.2007, Arvamus <http://www.eestikirik.ee/koguduse-ja-kohaliku-omavalitsuse-koostoo/> (vaadatud 12.03.2021).

⁶ **Viita**, Tanel. Riigi ja kiriku suhted Eestis: Vaimulikud poliitikas. <https://sotsiaalteadused.ut.ee/et/377124> (12.03.2021).

⁷ **Kalm**, Merili. EELK Koguduste rahastamine ja majanduslik toimetulek. <https://digikogu.taltech.ee/et/Item/585211a3-7843-40ab-8a39-86fafdbde3e7> (12.03.2021).

⁸ **Kurg**, Ingmar; **Linnas**, Raivo; **Üprus**, Aavo. 2012. Kirik keset küla. Koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostöö. *EELK Diakoonia- ja ühiskonnatöö talitus*.

⁹ **Rohtmets**, Priit. 2018. Riik ja usulised ühendused. *Siseministeerium*.

isiklikku pöördumist ning intervjuude koostamine ja ülestähendamine on ajaliselt mahukas. Töö käigus on ilmnenu mitmeid protsessi lisaväärtused nagu näiteks antud teema mõtestamine kohapealses vaates ja selle võrdlemine suurema pildiga ehk võrdluses mõne teise linna, valla või kogudusega. Omaette positiivseks tulemuseks võib pidada ka küsitluste ja kohtumiste käigus sündinud dialoogi kiriku ja kohaliku omavalitsuse juhtide vahel. Magistritöoks ettenähtud töö maht ei võimalda kahjuks mahutada järgnevatele lehekülgede temaga seotud materjali kogu hulka.

Struktuur. Töö koosneb põhiosas kolmest peatükist. Esimene osa käsitleb kiriku ja KOV-ide suhteid enne haldusreformi kahel eri tasandil: esmalt maakondade ja praostkondade ja seejärel linnade, valdade ja kohalike koguduste vahel.

Teine osa võtab vaatluse alla omavalitsusreformi tulemusena kujunenud muutused ja koostöö praktikad kahel erineval koostöö tasandil. Kolmas osa käsitleb küsimust vaimulike osalemisest kohaliku kogukonna ja poliitilises elus nii vaimulike endi kui omavalitsusjuhtide seisukohast.

1. Olukord enne 2017. a riigihaldusreformi

1.1. Haldusreformi kava ja kiriku seisukohad¹⁰

Kohaliku omavalitsuse süsteem Eestis taastati 1990-ndate aastate alguses. Aastail 1990–1994 läbiviidud reformi tulemusena sündinud kohaliku omavalitsuse korraldus toimus põhijoontes kuni 2017. aastal terves riigis läbi viidud haldusreformini. Enne seda soodustati omavalitsuste liitumist, et kujuneks suurema territooriumi ja elanike arvuga haldussuutlikumad linnad ja vallad. 1995. aastal võeti vastu Eesti territooriumi haldusjaotuse seadus, mis nägi ette vastavad tegevused kohalike omavalitsuste ühinemiseks. 2004. aastal võttis riigikogu vastu kohaliku omavalitsuse ühinemise soodustamise seaduse, mille alusel hakati vabatahtlikele ühinejatele maksma ühinemistoetust. Seaduse eesmärk oli täiendavalt soodustada ühinemisi ja haldusterritoriaalse jaotuse korrastamist.¹¹

Haldusreformi õnnestumisele oli kahtluseta suureks abiks see, et pärast 2015. aasta kevade poliitilist kokkulepet üritas Eesti valitsus kogu protsessi korraldada nii kaasavalt ja avatult kui vähegi võimalik. Maalehe ajakirjanik Argo Ideon on ekspertkomisjoni rolli toonud esile, tsiteerides minister Arto Aasa ennast: „Meil olid seal teadlased, omavalitsusjuhid, maavanemad, parteide esindajad jt. Ministrina andis see hästi palju tuge, et valitsuses või parlamendis käies ei tuginenud ma ainult oma teadmistele ja hinnangutele, vaid kandepind oli palju laiem“¹²

¹⁰ Peatüki alalõigud 1.1 ja 1.2 avaldatud väljaandes: **Kurg**, Ingmar; **Üprus**, Aavo. 2022. Kirik keset küla. Koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostöö Teatmik. *EELK Diakoonia- ja ühiskonnatöö talitus SA*, lk 137-145

¹¹ Haldusreform. Kuidas reformini jõuti. *Rahandusministeerium*.
<https://www.rahandusministeerium.ee/et/kov/haldusreform> (13.03.2021).

¹² **Ideon**, Argo. 2017. „Peamised poliitilised hoiakud ja argumendid haldusreformi eel. Miks nüüd õnnestus?“ lk 60

Kohaliku omavalitsuse reformi eesmärgiks seati tugevad omavalitsused, mis suudaksid kohalikku elu terviklikult arendada ja kus inimestele oleks tagatud heal tasemel ja kättesaadavad avalikud teenused.

Uue haldusterritoriaalse jaotuse järgi on Eestis tulevikus 15 linna ja 64 valda, mis on veidi suurem kui varem eesmärgiks seatud 75 omavalitsust. Haldusreformi alla kuulus ka keskvalitsuse regionaalsete üksuste ümberkorraldamine. Olulisemad algatused olid maavalitsuse tegevuse lõpetamine, riigimajade loomine ja riigi palgal olevate töötajate viimine maakondadesse.

Maavalitsuste tegevuse lõpetamine kiideti riigikogus heaks 2017. a juunis. Valitsus otsustas, et igasse maakonda jääb 3–10 rahandusministeeriumi koosseisu jäävat ametnikku. Lisaks sooviti maakondadesse luua riigimajad, kuhu koondatakse avalikke teenuseid, ja muuta piirkonna elanike jaoks riigiga suhtlemine lihtsamaks. ¹³

Haldusreformi ettevalmistus- ja läbiviimisprotsessis on EELK juhtkond konsistooriumi tasandil pidanud olema pigem kõrvaltvaataja rollis. Vabariigi Valitsuse ja Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku vahelise koostöö arendamiseks moodustatud valitsuskomisjoni istungil käsitleti seda teemat 2017. a 17. oktoobril, kus Tallinna ülikooli avaliku halduse lektor ja omavalitsuste ühinemiste konsultant Kersten Kattai andis ülevaate omavalitsusreformi elluviimisest, peatudes järgmistel aspektidel: reformi nõuded ja ajakava, reformile eelnev ja järgnev statistika, ühinemised üle maakondade, vaidlused riigikohtus, maavalitsuste tegevuse lõpetamine. ¹⁴

1.2. Lääne-Eesti praostkondade ja maakondade koostöö

1.2.1. Lääne praostkond

Kohalike omavalitsuste taasloomine sai alguse 1989. aastal maavolikogu valimisega ja maavalitsuste taastamisega. ENSV ülemnõukogu võttis 8. augustil, kaks

¹³ Riigireformi radari kolleegiumi arvamus 2017. aasta III kvartali kohta <https://www.reformiradar.ee/arvamused/riigireformi-radari-kolleegiumi-arvamus-2017-aasta-iii-kvartal/> (13.03.2021).

¹⁴ EELKKA Amphora 6.2-1/6. Vabariigi Valitsuse ja Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku vahelise koostöö arendamiseks moodustatud valitsuskomisjoni koosoleku 17.10.2017 protokoll nr 35. lk 1 (13.03.2021).

aastat enne riikliku iseseisvuse taastamist vastu otsuse haldusreformi läbiviimise kohta. Lähtudes Eesti NSV isemajandamise aluste seadusest ja vajadusest tagada üleminek kehtivalt haldussüsteemilt omavalitsuslikule haldussüsteemile, otsustati viia vabariigis aastatel 1990–1994 läbi haldusreform, mis pidi hõlmama muuhulgas territoriaalse haldusstruktuuri reorganiseerimist. Aastatel 1989–1993 oli Eestis kahetasandiline kohalik omavalitsus, kus esmatasandi moodustasid vallad, alevid ja linnad ning teise tasandi 15 maakonda ja 6 vabariiklikku linna.¹⁵

Esimestel vabadel valimistel valiti mitmed EELK vaimulikud kohalike maavolikogude liikmeteks, kelle hulgast toonane Haapsalu koguduse õpetaja Tiit Salumäe sai Lääne maavolikogu liikmeks kogu selle tegevuse ajal. Endise rajooni piirides taastatud maavolikogu üheks esimeseks ülesandeks oli maavanema valimine, kelleks osutus Andres Lipstok. Tema ametisoleku ajal sai alguse kiriku ja maakonna tihe koostöö. Valimistele järgneval, 1990. aastal tagastati maavanema otsusega Haapsalu kogudusele märgilise tähendusega Haapsalu toomkirik.¹⁶

1992. aastal Lääne praostiks valitud Tiit Salumäe hinnangul on kiriku koostöö maakonnaga olnud maakondade tegevuse perioodil väga oluline. Lääne maakonnas loodi maavalitsuse ja praostkonna koostöökomisjon, mille eesmärk oli sotsiaal-kultuurilises sfääris ühistegevuse kokkulepete saavutamine ja riiklike ning ajalooliste tähtpäevade tähistamise ja maakondlike ürituste ühine korraldamine. Tööd juhtis maavanem. Koostöökomisjon loodi valitsuse ja EELK ühiskomisjoni 1996. aasta kirja alusel, millega tehti ettepanek luua koostöökomisjonid igas maakonnas.

Komisjoni kuulusid riigi poolt maasekretär, maavalitsuse sotsiaal- ja haridusosakonna juhataja, avalike suhete peaspetsialist, kultuurinõunik, Haapsalu linnaeape ja linnavalitsuse esindaja, muinsuskaitseameti vaneminspektor, Lääne prefektuuri Haapsalu politseijaoskonna juht, Rahvakultuuri Keskuse maakonna spetsialist, Kaitseliidu Lääne maleva pealik, Haapsalu linnaeape ja valdade esindaja. Kiriku poolt on piiskop, praost, praostkonna nõukogu ja tegevusvaldkondade esindajad¹⁷

Praosti ametis Leevi Reinaru arvates toimus peamine koostöö praostkonna ja maakonna vahel ühiskomisjoni tasandil, mis kogunes neli korda aastas. See andis

¹⁵ **Mäeltsemees**, Sulev. 2009. Kohaliku omavalitsuse areng Eestis taasiseseisvumise eelselt ja järgselt. - *Estonica, Entsüklopeedia Eestist*: <http://www.estonica.org/et/> (7.04.2021).

¹⁶ **Salumäe**, Tiit. 2017. Reformidest ja reformatsioonist. – *Ajaleht Eesti Kirik*, nr 34, 30. august: <http://www.eestikirik.ee/reformidest-ja-reformatsioonist/> (5.04.2021).

¹⁷ **Salumäe**, Tiit. 2017. Reformidest ja reformatsioonist. – *Ajaleht Eesti Kirik*, nr 34, 30. august

võimaluse tutvuda maakonnas erinevate valdkondade juhtidega. Erinevate riigiasutuste ja valdkondade maakondlikud juhid said koosolekute käigus tuttavaks ka praostkonna õpetajatega. Seetõttu muutus asjaajamine riigiasutustega lihtsamaks, sest inimesed olid juba varasemast tuttavad.¹⁸

Lääne praostkond oli ja on võrdluses teiste Lääne-Eesti praostkondadega olukorras, kus ühe kirikupiirkonna kogudused asuvad kolme maakonna (Lääne, Rapla ja Pärnu) territooriumil nii enne kui pärast 2017. aasta haldusreformi. Lääne praostkonna kogudustest asusid kuni 2017. a sügisel toimunud omavalitsuste liitumiseni 13 Läänemaal, kaks Pärnumaal ja üks Raplemaal. Praostkonna alal elas umbes 30 tuhat inimest.¹⁹

Et Lääne praostkonna koostöö toimus ennekõike Lääne maakonnaga, kuhu kuulus enamik piirkonna kogudusi, oli enne haldusreformi väga hea. Seda kinnitavad ka pea kõik praostkonna vaimulikud ja endised omavalitsusjuhid. Nii tõdeb õpetaja Meelis Malk, et praost ja teised praostkonna vaimulikud olid kaasatud sellel perioodil KOV-i ja koguduste vahelisse suhtlusesse. Ridala ja Martna koguduse õpetaja Küllike Valk toob esile, et teemad, mille üle arutleti, olid laialdased – muinsuskaitse, kultuurikalender, isamaalised sündmused, mis puudutasid mälestusmärke ja nendega seotud palvusi, vaimulike kaasamine erinevate sündmuste läbiviimisesse.²⁰

Lääne maavanema ametis (aastatel 2008–2011 ning 2015–2017) olnud Neeme Suur rõhutab samuti, et peamiseks koostöövormiks olid maakondlikud, koostöökomisjoni raames toimunud regulaarsed kohtumised, kus arutati läbi ühised tegevused ja teemad, nagu näiteks riiklike tähtpäevade tähistamine, sotsiaalvaldkonna kultuurialane jm koostöö.²¹

Lääne maavalitsuse ja Lääne praostkonna ühiskomisjon tegutses kuni 2017. aasta lõpuni. Veel reformile järgnenud aasta alguses ei ole vähemalt Lääne praostkonnal selgust, kuidas toimub edasine suhtlemine maakonna tasandil. Piiskop Tiit Salumäe loodab, et senise koostöö jätkamiseks moodustatakse vastav töögrupp omavalitsusliidu juures.²²

¹⁸ **Reinaru**, Leevi. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (22.03).

¹⁹ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/159; Lääne praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne, lk 1 (05.04.2021).

²⁰ **Valk**, Küllike. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (20.03).

²¹ **Suur**, Neeme. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (29.03).

²² EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/60; Haapsalu koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 14 (10.04.2021)

Enne haldusreformi on pidanud ennekõike piirkonna vaimulikud oluliseks regulaarsete vaimulike konverentside korraldamist, kus on ettekandjate hulgas olnud ka kohaliku maakonna ja omavalitsustegelasi, ning on muuhulgas puudutatud seda, kuidas mõjutab haldusreformi ettevalmistus ja läbiviimine koguduste tegevust.

Kogu praostkonda ehk ajaloolist Läänemaad on ühendanud Lääne praostkonna aastakirjade Scripta Annalia väljaandmine iga aasta advendiaja alguseks, koos maakonnalehe vahel ilmuva lisalehega. Lääne praostkond on aastate jooksul oma toimetistena välja andnud laiemaks kasutamiseks ühtekokku 37 trükist.²³

Lääne praostkonnas kulmineerus märgiline 2017. aasta Haapsalus sellega, et siis toimus reformatsiooni 500. aastapäeva tähistamiseks korraldatud III koraalimaraton (20.–21.08), kus lauldi läbi kõik 484 laulu- ja palveraamatu laulu ja mis ühendas sümboliseerivalt veel viimast aastat ühtsena püsinud Läänemaad. Lauljaid oli 300 ringis, igast praostkonnast üle Eesti. Kuulajaid ja kaasa lauljaid, kes oma nimed raamatusse kirjutasid, oli üle kuuesaja.²⁴

1.2.2. Pärnu praostkond

Eestis olid 1989–1993 maakonnad omavalitsusliku staatusega haldusüksused ning igal maakonnal oli maakonnavolikogu ja maakonnavalitsus. Alates 1993. aastast on maavalitsus tegutsenud Vabariigi valitsuse poolt ametisse nimetatud maavanemat teenindava riigiasutusena.

Taasiseseisvumise järel Pärnu rajooni täitevkomiteede asemele taasloodud maavalitsuses oli Pärnu esimene maavanem Rein Kirs. Tema järel juhtis 16 aastat riigi suurimat maakonda hilisem Pärnu linnaeapea Toomas Kivimägi.²⁵

Pärnu maavalitsuse ja praostkonna vaheliste suhete algatajaks on olnud hilisem peapiiskop (2005–2014) ja Eesti Kirikute Nõukogu president Andres Põder (2013–2022). Ta oli Pärnu praosti ametis ühtekokku 15 aastat (1990–2005), olles samal ajal EELK kirikuvalitsuse ehk konsistooriumi assessor. Ühiskondlikult aktiivse vaimulikuna osales Andres Põder Eesti Vabariigi õigusjärgse taastamise protsessis

²³ Lääne praostkonna aastakiri Scripta Annalia 2020. Sisukord, väljaandja info

²⁴ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/159; Lääne praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne, lk 4 (10.04.2021).

²⁵ **Paluoja**, Silvia. 2011. Muuseumi direktor rääkis maavalitsuse loomisest. – *Pärnu Postimees*, 22.11. <https://parnu.postimees.ee/641366/muuseumi-direktor-raakis-maavalitsuse-loomisest> (10.04.2021).

Eesti Kongressi liikmena (1998 kuni lõpuni) ning tegutses oma töö ja elukohajärgse omavalitsuse ehk Pärnu linnavolikogu liikme ja aseesimehena (1999–2005).²⁶

Pärnu Eliisabeti kui maakonna suurima koguduse kauaaegse õpetajana (1990–2005) tuli Andres Põdral tegutseda nn ülemineku-aastatel väga laial rindel, mida võib ühiskonna ja kirikuelus võrrelda otsekui suure koguduse vee paisu tagant vallapääsemisega. Senise vaimuliku ja ühiskondliku tegevuse kõrval nõudis palju aega ja tähelepanu Eesti Vabariigi omandireformi aluste seaduse vastuvõtmine ja jõustumisega (20.06.1991) seotud õigusvastaselt seotud kirikuvarade tagastamine.²⁷

Pärnu Eliisabeti kogudusele kuuluvas kivimajas oli nõukogude perioodil 1989. aastani tegutsenud Pärnu linna RSN täitevkomitee. Kui viimase tegevus lõpetati, anti maja maakonnavalitsuse kasutusse. Kogudus taotles ja Pärnu linn andis hoone tagasi, kust riigiasutus pidi välja kolima. Algselt oli hoone rajatud Saksa koguduse vanadekoduks. Kui Andres Põder 1990. aastal Pärnu praostiks valiti, sai temast omandireformi küsimustes kiriku esindajana läbirääkimiste pidaja, kuna ta suhtles tihedalt maavalitsusega ja maavanem Toomas Kivimäega. Nendest kohtumistest tekkis vajadus regulaarse koostöö järele, mille tulemusena loodi Pärnu praostkonna ja maakonna vahel ühiskomisjon, mis kogunes 3–4 korda aastas. Praostkonnast osales 3 (praost, abipraost, sekretär), maakonna poolt 3–4 inimest.²⁸

Seda, et kiriku ja kogudustega arvestamine ei olnud riigiametite ja omavalitsuse jaoks iseenesestmõistetav, näitas muuhulgas Pärnu maakonna arengukava arutelu. Maakonna algatatud arengukava hakati kohalikes valdades avalikustama, aga kirikuid ei olnud sellesse protsessi kaasatud. Praost Põder võttis selle ilmnedes maavanemaga ühendust ja kava pandi nädalaks seisma, et kirikud jõuaksid teha oma ettepanekud. Arengukavale lisati seejärel kirikutega seotud peatükk.²⁹

Usutluses ajalehele Postimees kaastööd teinud Toomas Jürgensteinile väljendas toonane peapiiskop Jaan Kiivit juunior ootust, et riiklike seaduste ja õiguslike aktide väljatöötamisel arvestataks kiriku kui täiesti erilise institutsiooni

²⁶ Eesti Evangeelne Luterlik Kirik. Peapiiskop emeeritus Andres Põder – Elulugu faktides. <https://eelk.ee/et/kirik/meie-vaimulikud/piiskopid/peapiiskop-emer-andres-poder/> (vaadatud 10.04.2021).

²⁷ RT 1991, Eesti Vabariigi omandireformi aluste seadus. - *Riigi Teataja*, 21, 257: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12784518> (10.04.2021).

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

omapära ega püütaks teda suruda samadesse raamidesse, kuhu on asetatud mistahes huviseltsid või ühingud. Kirikujuht tõdes, et 1997. aastal Eesti Vabariigi valitsuse ja EELK koostöökomisjonidest toimis üksnes kultuuriküsimustega tegelev komisjon. Samas tõi ta positiivse külje pealt esile hea ühistöö Läänemaa ja Pärnumaa näitel.³⁰

Pärnu maakonna arengukavas oli Andres Põdra sõnul muuhulgas punkt, kus maakonna kulu ja kirjadega antakse välja piirkonna kirikuid tutvustav trükis, mis nägi ka trükivalgust. Maakonna ja praostkonna ühiskomisjoni läbivateks teemadeks olid 1990. aastate keskel kirikute renoveerimine ja usuõpetus.

Viimase edendamiseks loodi praostkonna ja maakonna religiooniõpetuse ühiskomisjon. Selle eesmärgiks oli hariduselu ja muusikatööd puudutava info jagamine. Maakonna haridusnõuniku juures olid koolide postkastid, mille kaudu muuhulgas ka kirik sai võimaluse jagada infot usuõpetuskoolituste korraldamise kohta.³¹

Pärnu praostkonna ja maavalitsuse varasema koostöö üheks märksõnaks on olnud kool ja haridus. Need märksõnad on tihedalt seotud toonase praosti Andres Põdra isikuga, kes on suure osa oma aktiivsest eluperioodist pühendanud hariduse edendamisele, olles veel enne peapiiskopiks valimist Pärnu Niidupargi gümnaasiumi filosoofiaõpetaja (2001–2004) ja Pärnu linnavolikogu hariduskomisjoni esimees (2002–2005).³²

Andres Põder meenutab, et toonane maavanem Toomas Kivimägi kinkis Pärnu kogudusele koguni Pärnu linna kuulsa arhitekti mööblikomplekti, mis leidis koha uues kirikumajas, kuhu see maavanema sõnul rohkem sobis. 2000. aasta puhul kutsuti praostkonna algatusel kokku komisjon, kes kujundas millenniumi medali nende heaks, kes on kiriku elu nõukogude ajal toetanud. Žüriis osalesid ka maavalitsuse ja muinsuskaitse esindajad ja see tegutses maavalitsuse toetusega. Kui maavalitsuse õigusi järk-järgult vähendati, kaotasid ühised teemad oma senise tähenduse ja koostöökogu hakkas senisel kujul hääbuma.³³

Kui senise Pärnu maavalitsuse õigused kandusid osaliselt üle Pärnu maakonna omavalitsuse liidule, kandus ka osa suhtlusest üle uuele koostööorganile ja selle juhile

³⁰ **Jürgenstein**, Toomas. 1998. Kiriku ja riigi ühine hool. – *Postimees*, 10.02. <https://www.postimees.ee/2535461/kiriku-ja-riigi-uhine-hool> (10.04.2021).

³¹ **Põder**, Andres. 2021. Suuline kommentaar (09.04.2021).

³² Peapiiskop emeeritus Andres Põder. Elulugu faktides. – *EELK välisveeb*: <https://eelk.ee/et/kirik/meie-vaimulikud/piiskopid/peapiiskop-emer-andres-poder/> (12.04.2021).

³³ *Ibid.*

Kuno Erkmannile. Liidu esindaja osales kiriku üritustel ja kui tema korraldas omavalitsusjuhtide üritusi, kutsuti omakorda rääkima Andres Pöder.³⁴

Nagu Lääne praostkond, said ka erinevate koguduste vaimulikud, muusikakollektiivid ja kohalike valdade juhid kokku suursündmustel, milleks olid praostkondlikud laulupäevad Audrus 1998., Pärnu-Jaagupis 1999. ja viimast korda Häädemeestel 2001. aastal.

Pärnu praostkonna koguduste, Pärnu maavalitsuse ja linna senine koostöö kulmineerus 2000. aastal, mil Pärnus peeti EELK kirikupäev ja laulupidu (25.–27.05) ja aasta jooksul tähistati uue aastasaja ja -tuhande saabumist. Ettepaneku korraldada EELK kirikupäevad ja laulupidu ühise sündmusena Pärnu linnas, tegi Pärnu praostkond. Ürituse ettevalmistamiseks moodustati toimkond, mille tööd juhtis toonane assessor Tiit Salumäe ja kuhu kuulusid allasutuste, Pärnu praostkonna ja Pärnu linna esindajad ning konsistooriumi kantselei töötajad.

Peapiiskop Jaan Kiivit juunior peab sündmust oma aruandes õnnestumiseks, nimetades seda EELK suurürituseks, kus said kokku erinevate kiriklike tööalade esindajad, tehes suurepäraselt koostööd, pakkudes laiaulatuslikku programmi. Kirikupäeva kulminatsiooniks oli rongkäik läbi linna ja vaimulik laulupidu Pärnu vallikäärus³⁵

Pärnus toimusid aeg-ajalt oikumeenilised kohtumised eri konfessioonide vaimulike, koguduse esindajate ning maavanema ja maavalitsuse ametnike vahel. Peeti palvushommikusööke, mis ühendasid erinevaid vaimulikke ja kohalikke omavalitsusjuhte.³⁶

1.2.3. Saarte praostkond

Erinevalt Lääne ja Pärnu praostkonnast ei ole Hiiumaal ja Saaremaal tegutsenud maakonna ja praostkonna ühiskomisjoni, kuid kiriku ja omavalitsuse omavahelisi suhteid on vaatamata sellele peetud oluliseks. EELK Kuressaare Laurentiuse koguduse omaaegse õpetaja Jaan Tammsalu ametiaeg koguduse õpetajana

³⁴ *Ibid.*

³⁵ **Kiivit**, Jaan (jun). 2000. Tegevusaruanded, Peapiiskop.- *EELK siseveeb*: <https://siseveeb.eelk.ee/et/kirik-tana-ja-eile/kirik-arvudes/toovaldkondade-aruanded/tegevusaruanded-2000/#ptk4> (12.042021).

³⁶ **Kivilo**, Ants. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (28.03).

(1989–1992) langes kokku Eestis kahetasandilise kohaliku omavalitsusperioodiga.

Pärast Eesti Rahvusliku Sõltumatus Partei loomist astus Jaan Tammsalu 1988. a selle liikmeks ning vaimuliku töö kõrval tegeles ta Saaremaal kodanike komiteede juhtimisega. Saare maavolikogu loomisel valiti ta selle esindusorgani liikmeks. Ta ise on seda perioodi meenutades öelnud, et see oli aeg, kui ühe kirikuõpetaja vaimustunud kõne võis 20 meest teistmoodi hääletama panna. Saare maavolikogu võttis tema sõnul vastu kardinaalseid otsuseid ainult tänu sellele, et sai oma sõnadega midagi ära tõestada.³⁷

Jaanus Jalakas, kes ordineeriti õpetajaks 1.10.1986, valiti noore ja tegusa vaimulikuna Hiiu maavolikogu liikmeks 1989–1992. Viimane Hiiu täitevkomitee esimees Tarmo Mänd valiti esimeseks Hiiu maavanemaks (1989–1994). Vahetult pärast vaimuliku ordinatsiooni, hakkas Jaanus Jalakas taotlema Pühalepa kiriku tagastamist kogudusele ja hoone taastamist. Laohoonena kasutusel olnud ja tühjalt seisma jäänud hoonesse oli omaaegne täitevkomitee kavandanud kontserdisaali. Noore vaimuliku soovi hoone kogudusele tagastada ja see kirikuna taastada ei võetud esialgu tõsiselt. Kogudus tegi küll kohalikule täitevkomiteele vastava avalduse, kuid koguduse vaimulik pääses üksnes täitevkomitee aseesimehe Liia Toomi jutule, kes pooldas samuti kiriku taastamist kontserdisaalina. Seepeale võimaldati Jaanus Jalakal pääseda ENSV ministrite nõukogu esimehe abi Voldemar Veberi jutule, et Pühalepa kirikut tagasi saada. Veber helistas seepeale otse Tarmo Männile, kutsudes teda Tallinna, et arutada Pühalepa kiriku küsimust. Kirik seisis samal ajal kasutuseta ja lagastatud olekus. Uksel oli taba ees, kuid aknast sai sisse. Mõne aja pärast süttis segastel asjaoludel Pühalepa kirik katusest põlema.

Pärast põlengut otsustas täitevkomitee, et annab kiriku kogudusele tagasi. Tarmo Mänd asus kogudust toetama. Pühalepa kirik taastati 1987–1993.³⁸

Tarmo Männi maavanemaks olemise perioodil toetas maakond Pühalepa kiriku ja Reigi pastoraadi taastamist. Viimasega oli maavanemal isiklik side, kuna tema pere oli selles hoones elanud. Seda sooviti anda koduloo muuseumile, kuid maavanema toetusel tagastati kogudusele. Hoone sai küll tagastatud, kuid lõpliku

³⁷ **Suurmägi**, Marko. 2001. Jaan Tammsalu: minu poliitilised ambitsioonid on kadunud. – *Sakala*, 30.11. <https://sakala.postimees.ee/2462645/jaan-tammsalu-minu-poliitilised-ambitsioonid-on-kadunud> (12.04.2021).

³⁸ **Jalakas**, Jaanus. 2021. Suuline kommentaar (15.04).

taastamiseni ei ole jõutud kuni tänase päevani. Tarmo Männi maavanemaks olemise ajal toetati veel Kassari kabeli, Kärkla kiriku ja Reigi kiriku remontimist.³⁹

Emmaste pastoraadi asemele, mida kogudusele ei tagastatud, ehitati täitevkomitee algatusel kaasaegne maja 1989. aastal. Tiit Laja (1994–1999) maavanemaks olemise perioodil oli suhtlemine Hiiu maavalitsuse ja Hiiumaa koguduste vahel tagasihoidlikum.

Pärast Jaanus Jalaka siirdumist Kuusalu koguduse õpetajaks sai Kärkla koguduse vaimulikuks Enn Auksmann (Hiiumaal 1998–2004). Tema ametisoleku perioodil oli maavanemaks Hannes Maasel (1999–2012). Aastatel 2004–2022 on Hiiumaa ainus kirikuõpetaja olnud Kristjan Simson. Hannes Maasel jätkas teatavas mõttes esimese maavanema rajatud rada, toetades 2005. aastal maakonna tasandil Pühalepa kiriku 750. aastapäeva raames Pühalepa kiriku oreli taastamist. Nii Hannes Maaseli kui viimase Hiiu maavanema Riho Rahuoja (2012–2017) ametiaja lõpuni peeti Hiiumaal maakondlikke palvus-hommikusööke Vabariigi aastapäeva paiku, kus maavalitsus oli üks sündmuse korraldajatest. Pärast maavalitsuste tegevuse lõppemist ei ole see koostöötava Hiiumaal jätkunud.⁴⁰

1989. aasta 10. detsembril toimusid kohalikud valimised, kus valiti nii rajooni rahvasaadikute nõukogu (hilisem maavolikogu) kui ka linna- ja külanõukogud (hilisemad vallavolikogud). 26. detsembril 1989 nimetati rajooni rahvasaadikute nõukogu ümber maakonna volikoguks. Selle täitevkomitee esimehest sai maavanem, kelleks valiti Ants Tammeleht. Tema oli aastatel 1982–1990 Kingissepa rajooni TSN-i täitevkomitee esimees ja seejärel aastatel 1990–1991 Saare maavanem. Saare maavolikogu valis Ants Tammelehe ametijärglaseks senise maasekretäri Jüri Saare. Jüri Saar on maavanema rollis püsinud kõige pikemat aega (kuni 24. jaanuarini 2000).⁴¹

Eesti Vabariigi taasiseseisvumisele eelnenud ja sellele järgnenud perioodil on Saarte praosti ametit pidanud (1986–2001) Kihelkonna koguduse endine õpetaja Elmar Reinsoo. Omakorda tema ülesanded praostkonna juhtimises üle võtnud Karja koguduse õpetaja Veiko Vihuri on selle perioodi kohta öelnud, et need aastad olid

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ **Simson**, Kristjan. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (06.04).

⁴¹ **Prii**, Jaanis. 2007. *Saaremaa. Ajalugu, majandus, kultuur*. Poliitiline elu pärast taasiseseisvumist, Tallinn, Koolibri, lk 394

kirikuelus murranguliseks vabanemise, taasärkamise ja uuenemise ajaks. Jumalariigi tööle tuli uus vaimulike ja töötajate põlvkond.⁴²

Kuna Saare maakonna kõige tormilisem arenguperiood langes suures osas kokku maakonna ja praostkonna juhi kohal olnud samade ametikandjatega, oli nende omavaheline suhtlus loomulik. Saarte praostina esindas Elmar Reinsoo aktiivselt maakonna tasandil kirikut ja püüdis vahendada kiriku igapäevaseid muresid maavanema ja tema kui riigi keskvoimu olulisema kohaliku esindaja juures. Aastate jooksul kujunesid välja kindlad kohtumised ja vastastikused külastused.

Maavanem oli sagedaseks külaliseks kiriku jaoks olulistel tähtpäevadel, nagu sinodid või kohalike kirikute tähtpäevad ja omakorda praost või tema abiline esindas kirikut riiklike ja rahvuslike tähtpäevade tähistamisel. Sagedasteks kohtumiste põhjusteks olid mitmete partnerkirikute delegatsioonide külastused. Maavanemale kui osaliselt poliitilise ameti esindajale oli oluline kõnetada võimalikult mitmeid ühiskonnagruppe, millest koguduste liikmeskond oli kahtlemata üks suuremaid ühtse organisatsiooni alla koondunud kodanikkonnast.

Antud kontekstis ei saa jätta märkimata Saarte praostkonda ühise nimetaja alla koondavat ja ühena kahest EELK praostkondlikust lehest 60 numbriga jagu ilmunud ajalehte Pühapäev. Selle esimene peatoimetaja oli Elmar Reinsoo ja abilisena Jaan Tammsalu ning lehe ilmumise lõpuni tegevtoimetaja ametis olnud Veiko Vihuri. 1997. aasta suvel usutles peatoimetaja toonast Kuressaare abilinnapead ja kiriku usaldusisikut Jaanis Priid. Arutelu all olid riigi ja kiriku, kohaliku omavalitsuse ja koguduste koostöövõimalused. Härra Prii arvates on luterliku kirikul oma kirikuhoonete võrgustiku tõttu riigi ja kohaliku omavalitsusega rohkesti kokkupuutepunkte. Tema hinnangul peaks riigi osa nende renoveerimisel olema suurem. Teisalt aitab kirik lahendada mitmeid sotsiaalseid probleeme.⁴³

Pärast ajalehe Pühapäev ilmumise lõpetamist 2000. aastal andis Saarte praostkond välja kuue aasta jooksul (2001–2006) aastaraamatut, mis täitis teatud mõttes kroonika ülesannet, aga mille olulisemaks osaks oli praostkonna tegevusaruanne. 2001. aasta kokkuvõttes puudutab Veiko Vihuri (praost aastatel 2001–2015) Saarte praostkonna kirikuhoonete taastamise teemat, märkides, et need

⁴² **Vihuri**, Veiko. 2013 In memoriam Elmar-August Reinsoo. – *Ajaleht Eesti Kirik*, Nr 51, 18. detsember.

⁴³ **Vihuri**, Veiko. 1997. Kirik on praegu kindel vundament. – *Saarte Praostkonna Ajakiri Pühapäev*, Nr 2-3, lk 9.

on neelanud tohutul hulgal raha, mis on peamiselt tulnud kas välispartneritelt või riigilt. Ta leiab, et kiriku identiteedi aluseks ei ole siiski kinnisvara. Kommenteerides praostkonna vaimulike kuulumist kohalikesse linna- või vallavolikogudesse, leidis praost, et kirik ei sekku päevapoliitikasse ning suhted omavalitsusorganitega rajanevad eelkõige koostööl mõlemale poolele huvipakkuvates küsimustes.⁴⁴

Maavalitsuste rolli etapiviisiline vähendamine toimus pikema perioodi jooksul, mil Saare maakonnas olid – pärast Jüri Saare riigikokku valimist – ametis kolm aastat kohusetäitjana Hans Teiv (2003–2006), seejärel neli aastat Toomas Kasemaa (2006–2010) ja ühe aasta kohusetäitjana Jaan Leivategija (2010). Suuremat haldusreformi ettevalmistaval perioodil töötas maavanema ametis endine Valjala vallavanem Kaido Kaasik (2011–2017). Kui tema eelkäijate aastatel piirdus maakonna ja praostkonna suhtlus peamiselt põgusate esinduskohustuste täitmisega, siis Kaido Kaasiku perioodil kaasati kogudusi ja nende esindajaid sihipäraselt terve piirkonna arengut analüüsivate nõuandjate ringi. Erinevalt varasematest maavanematest omas Kaido Kaasik pikaajalist kogemust EELK Valjala koguduse juhatuse liikme ja esimehena. Tema algatusel alustati, teiste maakondade eeskujul, 2012. aastast kuni maakondade tegevuse lõpuni, advendiajal kõigi Saaremaa koguduste esindajatega oikumeeniliste palvus-hommikusöökidega. Selle raames said erinevad kirikud ja kogudused rääkida oma röömudest ja muredest. Kaido Kaasiku eestvõttel kohtusid koguduse esindajad riigi omadega ja toimusid arutelud muuhulgas ka haldusreformi teemal, kus kuulati kiriku ja vaimulike seisukohti.⁴⁵

Nii nagu juba varem märgitud, tuleb Saarte praostkonna ja Saare maavalitsuse vahelises suhtluses märkida nii isiksuste mõju kui geograafilist aspekti. Näiteks maavanemate puhul on varasem kogemus kirikuga suhtlemisel paratamatult mõjutanud koostööd kirikuga ka nende maavanemaks olemise perioodil. Kui Lääne ja Pärnu praostkondade praostid olid samaaegselt maakonna koguduste vaimulikud, olid saarte praostid kuni 2015. aastani maakoguduste õpetajad. Pika vahemaa tõttu maakonnakeskusega pärssis see paratamatult aktiivsemat suhtlemist. Kahel viimasel maakonna tegutsemise aastal, mil praostiks valiti Kuressaare koguduse õpetaja, olid suhted praostkonna ja maavalitsuse vahel sagedased ja mõneti loomulikud.

⁴⁴ **Vihuri**, Veiko. 2001. Saarte praostkonna sõnaline aruanne 2001. – *Saarte praostkonna aastaraamat*, Kuressaare, „Saarte Trükikoda“, lk 19, 22.

⁴⁵ **Kaasik**, Kaido. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (13.04).

Koguduste esindajatel, kaasa arvatud EELK Saarte praostkonnal, kujunes aktiivse suhtlemise tulemusena haldusreformi eel teadmine, et riigi esindajad kuuluvad nende seisukohti ja arvestavad nende arvamustega.

1.2.4. Kokkuvõtteks

Tuleb tõdeda, et nii kirikul kui riigil on kohalikul tasandil mitmetes eluvaldkondades mitmeid ühiseid eesmärke, mis teenivad antud piirkonnas elavate inimeste huvisid. Kuna paljuski oleneb konkreetsetes piirkonnas tehtav koostöö kiriku või riigi ametiisikute koostöötahtest, on selles valdkonnas abiks nii toimiva koostöö laiem teadvustamine kui ka maakonna ja kohaliku omavalitsuse tasandil vastuvõetud õigusaktide rakendamine ja uuendamine.

Kui jälgida kiriku ja riigi ning nende raames maakondade ja praostkondade koostööd pikema ajaperioodi vältel, mõjutab nende suhete arengut olulisel määral ühelt poolt reformide ja teisalt konkreetsetest isikutest tulenev mõju. Maavalitsuste arengut on mõjutanud suures plaanis kavandatud riigireformi muudatused, mida viiakse poliitiliste otsuste toel ellu vastava valdkonna ministereeriumide toel.

Viimaste aastate muudatused maakondades tulenevad valdavalt riigireformi ideedest. Eesti riigireformi kavast lähtuv riigiülesannete analüüsi lühikokkuvõte sedastas enne maakondade reformi läbiviimist, et senine regionaalse halduse korraldus 15 maavalitsuse toel on oma aja ära elanud ning vajab ümberkorraldamist. Ümberkorraldusi nähti maavalitsuste ülesannete hulga vähenemise protsessis paratamatusena. Ministereeriumide seisukohalt oli keeruline juhtida poliitikate elluviimist 15 partneriga; riigi ülesanded olid killustunud erinevate riigiasutuste vahel; maakonna arendustegevusteks polnud piisavalt ressursi; maavanemal polnud riigiasutuste esindajana maakonnas piisavalt sisulist sõnaõigust, tagamaks parim võimalik töökorraldus. Lahendusena nähti maavalitsuste asemel regionaalmeti moodustamist, mis tegeleks ruumilise planeerimise, regionaalse arengu, rahvastikutoimingutega, kohalike omavalitsuste haldusaktide järelevalve ja juriidilise nõustamisega, riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste koostöö koordineerimisega.⁴⁶

⁴⁶ Rahandusministeerium. 2021. Riigiülesannete analüüsi lühikokkuvõte,- Eesti riigireformi kava, 01.08.2017, lk 8:

Antud uurimuse raames saadud tagasiside peegeldab muuhulgas seniste maavanemate seisukohti haldusreformi tulemuste suhtes. Endise Lääne maavanema Neeme Suure sõnul oli haldusreform vajalik ja möödapääsmatu. Ta tunnistab, et kindlates aspektides oli tegemist vigadega, mida küll teati ja millest tulenevat problemaatikat aimati, aga mida eirati haldusreformi toimumise üldistes huvides. Näiteks loomulike ajalooliste ja tegelike sotsiaalsete ja territoriaalsete koostoimepiirkondade eiramine, eelistades loomulikule toimeruumile omavalitsusjuhtide suhteruumi (personaalsete suhete ja tõekspidamiste toel kujunevaid piirkondi). Nende vigade parandamiseks oleks vaja tema hinnangul reformiga jätkata.⁴⁷

Pärnu maavanema Kalev Kaljuste sõnul on liidetud vallad territooriumilt hästi suured ja ebaloogilised (mitu keskust) ning koosnevad mitmetest kogukondadest, toimub omavaheline jagelemine, ei ole tekkinud ühistunnet. Samas leiab ta, et riigil on kindlasti lihtsam suhelda 79 omavalitsusega, kui üle 200 omavalitsusega, tekkinud on ka üks üleriigiline omavalitsuste liit.⁴⁸

Viimase Saare maavanema Kaido Kaasiku hinnangul oli õige moodustada Saaremaal üks omavalitsus, kuid selle käivitamine võtab veel aastaid. Sõltub ka palju, kes valda juhib, nende meelsusest ja juhtimiskogemustest.⁴⁹

Lõpetuseks võib üksnes nõustuda Raivo Linnase tõdemusega, et kohaliku tasandi kiriku ja omavalitsuse, aga ka praostkondade ja tänaseks ühinenud valdade ühiseid tegevusvaldkondi on niivõrd palju, et võimatu on koostööpunkte leidmata jätta. Vaja on vaid avatud koostöövaimu, vastastikust usaldust, ühise huvi leidmist ja sihikindlust.⁵⁰

<https://www.rahandusministeerium.ee/et/riigivalitsemise-reform#Riigireformi%20tegevused%202019-2023> (14.04.2021).

⁴⁷ Suur, Neeme. 2021.

⁴⁸ Kaljuste, Kalev. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).

⁴⁹ Kaasik, Kaido. 2021.

⁵⁰ Linnas, Raivo. 2021. „Kirik keset küla. Koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostöö.“

1.3. Koguduste ja kohalike omavalitsuste koostöö

1.3.1. Lääne praostkonna kogudused

Kui Lääne-Eesti praostkondade ja maakondade koostöö kontekstis vaatlesin pikemat perioodi alates maakondade loomisest kuni nende tegevuse lõpuni, siis järgnevalt soovin keskenduda piirkondlike omavalitsuste ja koguduste koostööle enne haldusreformi toimumist, peamiselt aastatel 2016-2017. Vaatlen alljärgnevalt antud praostkonna kogudusi tähestikulises järjekorras, lähtuvalt koguduse teeninduspiirkonna piiridest.

EELK on koguduse mõistet seni määratlenud lähtuvalt ajaloolistest kihelkonna piiridest, mille puhul koosneb kogudus enamasti ühes piirkonnas – kirikukihelkonnas – elavatest kristlastest.⁵¹ Eesti haldusjaotuse muutusega kaasnenud kohalike omavalitsuste piiride muutmine on tinginud olukorra, kus ühe koguduse ajaloolises teeninduspiirkonnas võib tegutseda mitu omavalitsust või veelgi sagedamini tegutseb ühe omavalitsuse piirides mitmeid kogudusi.

Viimane Läänemaa maavanem Neeme Suur on pidanud koostöös piirkonna kogudustega oluliseks riiklike täht- ja mälestuspäevade tähistamist, mis lisab tema sõnul olemuselt ilmalikele üritustele vaimset väärtust. Oluliseks peab ta ka koostööd sotsiaalvaldkonnas, kultuurialast koostööd kontsertide korraldamisel, kodu ja ajaloolise järjepidevuse tagamist ning kalmistukultuuri edendamist.⁵²

EELK Haapsalu Püha Johannese kogudusel on Haapsalu linnaga välja kujunenud tihedad suhted. Koostööd võib suures plaanis jagada nii Haapsalu kui ka teiste koguduste puhul tinglikult kaheks valdkonnaks, milleks on 1) koguduse vaimne mõju ja nähtavus oma piirkonna elanike ja omavalitsuse piirkonnas, ning 2) praktiline koostöö erinevate projektide ning koguduse kasutuses olevate hoonete haldamisel.

Haapsalu koguduse kasutada on Jaani kirik ja Toomkirik. Viimast haldab Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid SA, kellega koostöös oli turismihooajal avatud kirik ja muuseum. Toomkiriku küttekulud tasub Haapsalu linn Haapsalu ja Läänemaa

⁵¹ Kogudus. - *EELK välisveeb*: <https://eelk.ee/et/kogudus/> (16.03.2021).

⁵² **Suur**, Neeme. 2021.

Muuseumid SA eelarve kaudu. Koguduse ning Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid SA vahel on sõlmitud koostöölepe.⁵³

Haapsalu koguduse abiõpetaja Kristel Engmani sõnul on koguduse suhted kohaliku omavalitsuse ja teiste osapooltega väga head, tõised ja tihedad. Kogudusel on rahvuslike tähtpäevade korraldamisel koos kohaliku omavalitsuse ja Kaitseliidu Lääne Malevaga keskne roll. Haapsalu koguduse maine on kõrge ning selle tegevuse ja seisukohtadega üldjuhul arvestatakse. Linna esindajate osalemine koguduse sündmustel on sage ning reformatsiooni 500. juubeliaastal oli kogudus Haapsalu avalikus ruumis mitmel moel esiplaanil.⁵⁴

Tihedat koguduse läbikäimist kohaliku omavalitsusega ilmestas omavalitsusreformi eel mõlemates eluvaldkondades aktiivsed ja kattuvad isikud. Nii tunnistab koguduse õpetaja, et mitu linnaga seotud isikut on aktiivsete kodanikena ka samaaegselt koguduse nõukogu liikmed.⁵⁵

Haapsalu linnapea hindab koostööd kogudusega väga heaks ning selle oluliseks mõjutajaks peab piiskop Tiit Salumäe autoriteeti ja tegevust.⁵⁶

EELK Hanila Pauluse koguduse suhteid hindas toonane koguduse õpetaja Lembit Tammsalu omavalitsusreformile eelnenud aastal teiseteks ja vallapoolset suhtumist kogudusse asjalikuks.⁵⁷

2016. aastal lõppesid HR-i raames liitumisläbirääkimised Hanila-Lihula-Varbla ja Koonga valla vahel. Lepiti kokku, et vallad ühinevad Lääneranna vallaks, mis hakkab kuuluma Pärnu maakonda. Vabariigi Valitsus kinnitas ühinevate valdade otsuse ja jättis tähelepanuta Lääne maavanem Neeme Suure ettepaneku, et uus vald kuuluks Lääne maakonda ja selle nimeks oleks Lihula vald. Seega on tekkinud olukord, kus alates 2017.a sügisest kuulub Hanila kogudus mitte enam ajalooliselt Läänemaale, vaid Pärnumaale. See on põhjustanud elanikes palju pahameelt ja arusaamatust.⁵⁸

⁵³ EELKKA Amphora kaust nr.1.3-5/60; Haapsalu koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 13 (16.04.2021).

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ **Sukles**, Urmas. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (22.03).

⁵⁷ EELKKA Amphora kaust nr.1.3-5/36; Hanila koguduse 2016. aasta sõnaline aruanne, lk 9 (16.04.2021).

⁵⁸ *Ibid.*

Pingestunud suhted mõjutasid paraku ka koguduse ja Hanila valla läbikäimist. Koguduse õpetaja sõnul olid suhted valdade liitumise eel juhuslikku laadi. Pingestunud poliitilise olukorra tõttu valitses vaimuliku hinnangul valitsemises teatav peataolek ning minnalaskmise meeleolud.⁵⁹

Kirikuõpetaja kokkuvõttev hinnang koostööle vallaga on konkreetne: „Harv suhtlus, konkreetsed koostööprojektid, omavalitsus suhtleb kogudusega kui ühe tülika vaese kauge sugulasega, koguduse asjad ja elu eriti omavalitsust ei huvita.“⁶⁰

Hinnangud sõltuvad alati hindaja perspektiivist ja konkreetsest ajahetkest. Endine Hanila vallavanem Arno Peksar mäletab suhteid kogudusega paremas valguses. Tema arvates oli valdade liitumise eelselt kohaliku koguduse koostöö vallaga selgepiirilistem ja konkreetsemate tulemustega.⁶¹

EELK Karuse Margareeta koguduse suhted olid 2017. aastaks kujunenud kohaliku omavalitsusega tõised. Vallapoolne suhtumine kogudusse on olnud asjalik ja sõbralik. Alates 2011. aastast toetas Hanila vald Karuse kogudust välisvalgustuse elektri maksmisega, mis oli paigutatud valla eelarves üldise tänavavalgustuse alla. Koguduse diakon loodab, et kui HR-i tulemusena tekib uus Lääneranna vald, jätkub see tava ka edaspidi. Koguduse diakon osaleb ise aktiivselt kohalikus elus, olles Kaitseliidu Lääne Maleva liige, Lihula üksikkompanii kaplan ja Hanila vallavolikogu liige. Seeläbi said koguduse esindajad kaasa rääkida kirikut ja kogudust puudutavates küsimustes.⁶²

EELK Kirbla Püha Nikolause koguduse õpetaja lühikeses aruandes märgitakse, et suhted kohaliku omavalitsusega on olnud normaalsed, kuigi mitte aktiivsed.⁶³ Kuna kogudus on väike, on tegemist nn hooldatava kogudusega, mida teenib mõne suurema koguduse vaimulik. Kirikus on selliseid kogudusi, mida teenib üks vaimulik, nimetatud nn kobarkogudusteks. Kirbla hooldajaõpetaja põhikoguduseks on Märjamaa, mille kaugus ja kuulumine teise valla territooriumile on võinud mõjutada ka vaimuliku ja kohaliku valla tagasihoidlikumat suhtlemist.

⁵⁹ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/7; Hanila koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 10 (16.04.2021).

⁶⁰ Tammsalu, Lembit 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (11.04).

⁶¹ Peksar, Arno. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.03).

⁶² EELKKA Amphora kaust nr.1.3-5/51; Karuse koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 7 (18.04.2021).

⁶³ EELKKA Amphora kaust nr.1.3-5/55; Kirbla koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, 2 (18.04.2021).

Lihula valla liitumiseelne arengukava aastateks 2011-2021 oli keskendunud peamiselt Lihula kui vallakeskuse arendamisele, pidades sellest väljaspoole jäävaid piirkondi Lihula tagamaaks.⁶⁴ Pikaajsete ülesannete hulgas soovis valla arengukava kindlustada püsiv toetus kohalikele ühiskondlikele ja mittetulunduslikele ühendustele, aga selle kava teostumine kõigi valla territooriumil tegutsenud kogudusteni enne valdade liitumist ei jõudnud.⁶⁵

EELK Kullamaa Püha Johannese koguduse ja Kullamaa valla suhted on olnud enne HR-i ühed Läänemaa aktiivsemad. Koguduse endisele õpetajale Lembit Tammsalu meenub tihe suhtlus, konkreetsed koostööprojektid ning omavalitsuse positiivne ja asjalik suhtumine.⁶⁶

Koguduse teenimispiirkond asus HR-i eelselt kolme omavalitsuse territooriumil - Kullamaa kõrval veel Märjamaa ja Lääne-Nigula. Kullamaa vald on toetanud koguduse tegevust rahaliselt ja teinud kogudusega koostööd mitmete ürituste korraldamisel. Koos vallaga toimus adventiküünla süütamine, mis on saanud Kullamaa rahvale ühendavaks sündmuseks, tähistati Vabariigi aastapäeva ja Võidupüha. Kohalik omavalitsus on tulnud appi ka kiriku ümbruse korrastamisel. Tänutäheks hea koostöö eest kinkis kogudus vallavalitsusele ajalehe Eesti Kirik aastatellimuse. Vald autasustas omalt poolt koguduse juhatuse esimeest ja sõpruskoguduse töötajat Kullamaa medaliga.⁶⁷

Valdade liitumise eelselt on ka vallapoolselt jagunud tunnustust koguduse esindajatele. Nii autasustas Kullamaa Vallavalitsus kahte koguduse juhatuse ja nõukogu liiget Kullamaa vapimärgiga. Jaanipäeva eel istutati koostöös vallaga Tobiasse parki reformatsiooni 500-nda aastapäeva õunapuu. Õunapuu ja vastavat sündmust meenutava mälestuskivi õnnistas piiskop Tiit Salumäe.⁶⁸ Head koostööd enne valdade liitumist kiidab ka viimane liitumiseelne vallavanem Jüri Ott, kes rõhutab koguduse rolli iga valla identiteedis, eriti vanade ajalooliste valdade

⁶⁴ Lihula vallavolikogu, 2011. Lihula valla arengukava aastateks 2011-2021, lk.18, RT IV, 06.10.2018, 14: <https://www.riigiteataja.ee/akt/406042017029> (18.04.2021).

⁶⁵ *Ibid.*, lk 27.

⁶⁶ **Tammsalu**, Lembit. 2021.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/46; Kullamaa koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 9 (19.04.2021).

ja koguduste vahel. Endise vallavanema sõnul aitas vald rahastada kirikuhoone remonti ja ajalooliste kalmistute korrastamist.⁶⁹

EELK Lihula Eliisabeti kogudusel on kohaliku omavalitsuse - ehk HR-i eelselt Lihula vallaga - suhted olnud head. Kõige tihedamad suhted valla allasutustest on pikemat aega olnud kultuurimajaga. Koos viiakse läbi adventiküünla süütamist ning koguduse õpetaja on teinud kaastööd valla ajalehele. Vald on andnud kogudusele ka mõõdukat majanduslikku toetust.⁷⁰

Lihula valla rahvastik paikneb väga ebaühtlaselt. Kolme suurema asula: Lihula, Tuudi ja Kirbla elanike arv kokku moodustab valla rahvastikust 73%.⁷¹ Arengukava kinnitab, sarnaselt koguduse vaimuliku tähelepanekutele, rahvastiku vananemise ja väljarände probleemi.

EELK Lääne-Nigula Püha Nikolause kogudus asub Lääne-Nigula vallas, mille piirkonnas asusid Taebla, Palivere ja Oru keskused. Lääne-Nigula vald oli enne suurt liitumist 2013. aastal kolme väikevalla (Risti, Taebla ja Oru) liitumisel tekkinud vald.⁷² Lääne-Nigula vald finantseeris HR-i eelselt kirikuaia ja Vabadussõja ausamba ümbruse korrashoiu kulusid. Projekt sai tänu Lääne-Nigula valla ettevõtlikkusele jätku pastoraadi esise, ausamba platsi korrastamise ja kirikutorni valgustuse paigaldamisega 2017. aastal.

Omaeagse Taebla vallaga olid Lääne-Nigula koguduse õpetaja sõnul suhted head, nii et vallavanem tuli kirikusse leeripühal noori tervitama, samuti koguduse tähtpäeval. Praktilist koostööd sai teha diakoonia alal koos valla sotsiaaltööga. See oli võimalik tõenäoliselt seetõttu, et koguduse juhatuse liige oli vallas sotsiaaltöö juht. Vald andis ka eelarvelist tuge kogudusele laste- ja noortetöö ning kontserttegevuse korraldamiseks.

Otsene koostöö enne viimast HR-i oli vaimuliku sõnul mahult väiksem kui praegu. Koguduse õpetaja oli oodatud tervitama kooli lõpuaktustel.⁷³

⁶⁹ Ott, Jüri. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (12.04).

⁷⁰ Saak, Kaido. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (25.03).

⁷¹ Lihula vallavolikogu, 2011. Lihula valla arengukava aastateks 2011-2021, lk 4, RT IV, 06.10.2018, 14: <https://www.riigiteataja.ee/akt/406042017029> (26.04.2021).

⁷² Lääne Nigula valla arengukava 2014-2022, lk. 5, RT IV, 19.10.2018, 11: <https://www.riigiteataja.ee/akt/4111/1201/4001/arengukava.pdf#> (26.04.2021).

⁷³ Reinaru, Leevi. 2021.

Ka toonane Lääne-Nigula vallavanem Mikk Lõhmus kiidab suhteid kogudusega, nimetades tööd erivajadustega isikutega kogukonnateenuste osutamiseks.⁷⁴

Igal aastal sõlmis kogudus vallaga koostöölepingu, mis hõlmas Vabadussõja ausamba hooldamist, kontserttegevuse läbiviimist, mida kogudus korraldas tasuta, ja lastetööd.⁷⁵

Kogudus sai teha valla 2014-2022 arengukavasse oma ettepanekud, pidades silmas plaani taotleda PRIA rahastust, mille eeltingimuseks oli vastavate teemade kajastamine. Nii hõlmab valla arengukava läbivalt suurima ehk Lääne-Nigula koguduse eri valdkondade tegevusi.

Enne valdade liitumist koguduse lootused seoses EL-i rahastamisprojektidega kahjuks ei teostunud, kuna tihendas konkurentsisis suuremate ja kogenumate taotlejatega jäi kogudus n-ö joone alla.⁷⁶ Ilmselt tuleb EL-i fondidest rahastamise taotlemisel leida kogudusel võimalusi arengukavasse ettepanekute tegemisele, teha omavalitsusega koostööd ka ühiste taotluse vormistamisel.

EELK Martna Püha Martini koguduse territoorium ei kattu täielikult Martna valla ja nüüdse osavalla territooriumiga. Vald jaguneb nõukogudeaegse kolhoosijaotuse järgi mõtteliselt kolmeks: Martna, Rõude ja Lähtru.

Suhted Martna Vallavalitsusega on olnud väga head. Vabariigi aastapäeva on tähistatud traditsiooniliselt üheskoos. Haridusasutuste ja päevakeskuse poolt ollakse koguduse suhtes koostöövalmis.⁷⁷ Kogudusel on head suhted Martna kooliga. Martna raamatukogu ruumides teeb kogudus lastetööd, ning adventiküünla süütamised toimuvad Martnas ja Rõude külamajas.⁷⁸

Enne HR-i toetas Martna vald kogudust tegevustoetusega, millest enamik kulus kogudusemaja halduskulude katteks.⁷⁹ Valla ja koguduse sümboolse ja sisulise koostöö margina on pidanud valla arengukava koostajad märkima, et kuna vallal ei

⁷⁴ Lõhmus, Mikk. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (05.04).

⁷⁵ Reinaru, Leevi. 2021. Suuline kommentaar (26.04).

⁷⁶ Reinaru, Leevi. 2021.

⁷⁷ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/59 Martna koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 7 (26.04.2021).

⁷⁸ *Ibid.*, lk 5.

⁷⁹ Valk, Küllike. 2021.

olnud oma lippu, korraldati 2010. aastal valla lipu konkurss ning lipp õnnistati 2011. aastal sisse Martna kirikus.⁸⁰

Nüüd juba endise valla arengukavas on eraldi alalõik, mis kirjeldab kogudusi, nende hulgas esimesena EELK Martna Püha Martini kogudust, mida arengukava koostaja nimetab vaikumisi omaks kirikuks, kus näiteks pühitseti Tiit Salumäe poolt sisse uus tornikell.⁸¹

EELK Mihkli Miikaeli kogudus on suure ajaloolise pärandiga. Koguduse elu on negatiivselt mõjutanud maapiirkondadele iseloomulikud rahvastikuprotsessid – negatiivne iive, noorte väljarändamine maalt linna, ääremaastumine ning kõikide teenuste maainimesest kaugemale kolimine.⁸²

Muidu vaikse ja suhteliselt hõredalt asustatud piirkonna ellu tõi valdade ühinemiseelne aasta palju elevust ja külalisi, mis koguduse vaimuliku sõnul haarasid kogukonda laiemalt. Koguduse hooldajaõpetaja Kaido Saak hindas toona suhted Koonga vallaga positiivseteks ja läbisaamist heaks.⁸³

Valla arengukavas tuuakse välja Mihkli kiriku roll ajaloos, aga ka kultuurisündmuste hulgas märgitakse olulisena ära Mihkli laata ja kihelkonnapäeva, mille teemad on alati seotud oma vallaga. Päev lõppeb kirikukontserdiga Mihkli kirikus.⁸⁴

Lääne-Eesti ühe vanima, Miikaeli nime kandva kiriku kohta on valla arengukavas eraldi alalõik, mis käsitleb hoone ajalugu ja läbi viidud uuringu tulemusi. Samas on eraldi lõik ka Mihkli koguduse hetkeolukorra ja arengute kohta.⁸⁵

Koonga vallas toimunud Vabariigi juubeliaasta sündmused kroonisid sümboolselt valla iseseisvusaastaid, kuna haldusreformi läbirääkimiste käigus otsustas vald ühineda Varbla, Hanila ja Lihula valdadega üheks Lääneranna vallaks. Uue omavalitsuse juhiks sai endine Koonga vallavanem Mikk Pikk mets.

⁸⁰ Martna valla arengukava 2012-2022, lk. 28, RT IV, 19.10.2018, 14:

https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4050/6201/4059/Lisa_Martna_Vallavolikogu_20122011a_maaru_sele_nr_54.pdf# (30.04.2021).

⁸¹ *Ibid.*, lk.29.

⁸² EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/73 Mihkli koguduse 2018. aasta sõnaline aruanne, lk 8 (30.04.2021).

⁸³ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/53 Mihkli koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 4 (30.04.2021).

⁸⁴ Koonga valla arengukava 2016-2025, lk 19, RT IV, 30.03.2016, 7 :

https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4300/3201/6007/KOONGA_ARENGUKAVA_2016-2025.pdf# (30.04.2021).

⁸⁵ *Ibid.*, lk 20-22.

Ühinemislepingu jõustumise järgse suve hakul koguduse hooldajaõpetajaks saanud Lembit Tammsalu hinnangul jääb Mihkli ka uues omavalitsuses eemal asuvaks ääremaaks, iseloomustades seda pildiga, kus Mihkli kirik on jäänud kurvana ja üksikuna tühjade põldude vahele.⁸⁶

EELK Märjamaa Maarja koguduse suhted kohaliku omavalitsusega on koguduse õpetaja sõnul head. Vallavolikogusse kuulus koguduse juhatuse liige. Tavaks on saanud EV-i aastapäevade ühine pidamine. Valla ametnikud on tulnud võimaluste piires kogudusele alati appi ning aidanud probleemidele lahendusi leida. Kogudusel on olnud ka laiem koostöö valla piires tegutsevate teiste organisatsioonidega.⁸⁷

Kuna omavalitsusreformi eelselt oli muuhulgas kogudustele teada liitumise järgne uus olukord, tõdeb Märjamaa koguduse õpetaja, et pärast Märjamaa ja Vigala valla liitumist tegutseb ühinenud vallas kaks EELK kogudust. Liitumisega kaasnevaid võimalikke mõjusid koguduse suhetele vallaga näitab aeg.⁸⁸

Märjamaa ühendvalla juhiks valitud vallavanem Meelis Väliste sõnul korraldati ja viidi ühiselt läbi enamikke riigi olulisemaid tähtpäevi. KOV-i rahaline toetus aitas kogudusi majanduskulude katmisel.⁸⁹

Ühinemiseelses Märjamaa arengukavas oli ühe tulevikuvisionina kultuurivaldkonnas nähtud ette, et valla territooriumil asetsevad ja kasutuses olevad ajaloolised pühakojad oleksid heas korras. Samas sooviti korraldada koostöös kodanikeühendustega, kelle hulka kuuluvad ka kogudused, koolitusi ja kultuurisündmusi.⁹⁰ Arengukava elluviimiseks vajalike tegevuste all märgitakse pärand- ja kultuurimaastike puhul eraldi kalmistute ja kirikuaedade taastamise ja uuendamise vajadust. Kui võrrelda arengukava kirikute ja kalmistutega seotud soove ja valla arengukava juurde kuuluvat lähiaastate investeringute kava 2015-2019, siis arengukavas sõnastatud eesmärgid ei oma investeringute kavas reaalselt väljundit.⁹¹

⁸⁶ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/73 Mihkli koguduse 2018. aasta sõnaline aruanne, lk 8-9 (30.04.2021).

⁸⁷ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/54 Märjamaa koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 5 (30.04.2021).

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Väliste, Meelis. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).

⁹⁰ Märjamaa valla arengukava 2010-2025, lk. 28, RT IV, 26.08.2015, 13: <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4240/3201/7011/Arengukava%202017%20tt.pdf#> (2.05.2021).

⁹¹ *Ibid.*

EELK Noarootsi Püha Katariina kogudus asus enne haldusreformi Läänemaal Noarootsi valla territooriumil. Suurimaks keskuseks on Pürksi küla. Hooldajaõpetaja Leevi Reinaru sõnul olid kogudusel kohaliku omavalitsusega kogudusel sõbralikud suhted. Selle märgiks oli Noarootsi valla toetusel suveperioodil infopunkt koguduse pastoraadis. Kogudus on olnud tänulik, et vald on kandnud kalmistu hooldamise kulud ja surnuaiavahi palga. Koguduse tugipunktist Pürksi vallamajast oldi aga sunnitud välja kolima. Kantselei asjad viidi kiriku juurde pastoraati.⁹²

Kuna kirik asub Pürksi keskusest kaugel, soovis kogudus olla oma liikmetele ligemal, sõlmides vallaga rendilepingu ühe ruumi kasutamiseks, kuid vallavanema vahetudes andis vald mõista, et edaspidi ei soovita kogudusele kantselei ruume rentida. Samas oli kogudus hea koostöö näitena juba varasematel aastatel deponeerinud oma raamatukogu valla arhiivi, mida soovi korral saab kasutada.⁹³ Koguduse kauaaegne juhatuse esimees Tiiu Tulvik on kohaliku kultuuritöötaja ja allasutuse juhina lisanud valla arengukavasse koguduse poolseid vajadusi.⁹⁴

Noarootsi valla 2016. aastal uuendatud arengukava aastateks 2017-2024 sisaldas Muinsuskaitse valdkonna alla Noarootsi kirikut. Tegevuskava all seatakse eesmärgiks kirikuhoone ja kabeli katuste renoveerimist.⁹⁵ Arengukava koostöö valdkonnas toodi esile, et vald on aidanud sihtasutusi ja mittetulundusühinguid projektide kirjutamisel, samuti toetas vald projektide omaosaluse tasumisega. Samas seati tegevuskavaga eesmärgiks kolmanda sektori toetamist tegevustoetusega.⁹⁶ Koguduse hooldajaõpetaja sõnul on Noarootsis hakanud toimuma 2020. aastal aktiivsem koostöö seoses riiklike tähtpäevade pidamisega.⁹⁷

EELK Nõva Püha Olavi kogudus tegutseb Põhja-Läänemaal, Lääne-Nigula valla Nõva osavallas. Kuni kohalike omavalitsuste liitumiseni on Nõva vald toetanud

⁹² EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/63 Noarootsi koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 1, 7 (02.05.2021).

⁹³ Reinaru, Leevi. 2021. Suuline kommentaar (7.05).

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ Noarootsi valla arengukava 2017-2024, lk 33-34, RT IV, 19.10.2018, 12:

https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4020/9201/6017/m69_arengukava.pdf# (7.05.2021).

⁹⁶ *Ibid.*, lk 37.

⁹⁷ Reinaru, Leevi. 2021. e-kiri (22.03.2021).

kohalikku kogudust, mis koos liikme- ja eraannetuste ning sõpruskoguduste abiga on aidanud kogudusel toime tulla.⁹⁸

Iseseisva Nõva valla aegne koguduse õpetaja Peeter Krall tõdeb, et suhe kohaliku vallavalitsusega oli kõikuva kvaliteediga, sõltudes vahetuvatest vallavanematest. Parimad olid valla ja koguduse suhted tema hinnangul aastatel 2011 – 2012. Hilisemad vallajuhid olid tema arvates kirikukaugemad.⁹⁹

Nõva valla arengukavas 2015 – 2021 on kultuurivaldkonnas kirikule pühendatud eraldi alapeatükk, milles rõhutatakse, et kirik on oluline osa valla kultuuripildis, olles üks meelerahu ja sotsiaalse turvalisuse tagajaid.¹⁰⁰

Valla osalust kiriku tegevustes otsustatakse arengukava sõnastuse kohaselt iga juhtumi puhul eraldi, vastava taotluse alusel. Vald käsitleb kirikut eelkõige kui külastusobjekti, kultuuriobjekti ja kogudust kui head koostööpartnerit noorsootöö ja sotsiaaltöö korraldamisel.¹⁰¹ Arengukava koostajate arvates sobiks kirik rohkem ka ilmalike tegevuste (kontsertide, näituste jms) korraldamiseks, eesmärgiga tõhustada kuulustustööd, suurendada kiriku kandepinda rahva hulgas ning seeläbi suurendada koguduse sissetulekuid.¹⁰²

Nõva valla tegevuskavas on eelpooltoodud plaanid kirjeldatud kuni 2017. aasta reformikavani, mille eesmärgiks seatakse Nõva kiriku kui valla tuntuima ajalooväärte korrastamine ning ühistegevus Nõva kiriku ja koguduse hoonega seotud erinevate projektide raames. Tegevuste teostudes soovitakse valla ja koguduse vahel näha toimuvat ja koordineeritud ühistegevust, mille raames oleks kirik võimaluste kohaselt kaasatud valla kultuuritegevusse.¹⁰³

EELK Piirsalu kogudus asub Läänemaa idaserval, 6200 elanikuga Lääne-Nigula vallas. Alates 2014. aastast muutus Risti vald, mis on Piirsalu koguduse koduvald, valdade ühinemise tulemusena Lääne-Nigula vallaks. Vallakeskus asub

⁹⁸ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/106 Nõva koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 6 (06.10.2022).

⁹⁹ Krall, Peeter. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (20.03).

¹⁰⁰ Nõva valla arengukava 2015-2021, lk 8-9, 12-13, 33, RT IV, 28.11.2015, 9: <https://www.riigiteataja.ee/akt/428112015009> (7.10.2022).

¹⁰¹ *Ibid.*, lk 12.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*, lk 33.

Taebelas. Lääne-Nigula vald moodustati peale 2013. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimisi Läänemaal Risti, Taebla ja Oru ühinemisel.¹⁰⁴

Piirsalu koguduse toonane õpetaja Lembit Tammsalu tunnistab oma 2017. aasta koguduse aruandes, et suhted vallavalitsusega on olnud tõised. Kord kvartalis saadakse ühise laua taga nõupidamiseks ja plaanide seadmiseks kokku.¹⁰⁵

Ühinenud valla territooriumil tegutses toona kaks EELK kogudust - Lääne-Nigula, ja Piirsalu. Koguduse aruandest selgub, et valla ühistel nõupidamistel osalevad mõlemad kogudused. Enne suurt haldusreformi kohtuti toimkonna formaadis nõupidamisteks kevadel, suvel ja sügise hakul.¹⁰⁶

Koguduse vaimulik toob esile aastaid kogudusemajas tegutsenud Risti raamatukogu laenutuspunkti, mis on aastate jooksul kujunenud omamoodi kokkusaamiskohaks, kuhu oli aeg-ajalt esinema kutsutud ka huvipakkuvaid ühiskonnategelasi. See koht suleti valla poolt struktuuride korrastamise ning ühtlustamise tõttu.¹⁰⁷

Koguduse õpetaja võtab koostöö kohaliku vallaga enne haldusreformi lühidalt kokku ühe lausega: „Tihe suhtlus, konkreetsed koostööprojektid, positiivne ja asjalik suhtumine omavalitsuse poolt.“¹⁰⁸

Lääne-Nigula valla arengukava 2024-2022 kohaselt peetakse kodanikuühiskonna ja kodanikuühenduste toetamise valdkonda, kaasa arvatud kogudusi, oluliseks. Kavas on Piirsalu kiriku katuse uuendamine, põranda väljavahetamine ning kogudusehoone remont.¹⁰⁹

EELK Ridala Püha Maarja Magdaleena koguduse õpetaja Küllike Valk tõdeb, et koguduse ja Ridala valla koostöö aktiveeris 2015. aastal. Algas võidupüha tähistamine, vald toetas kogudust ohtlike puude langetamisel, kirikule välisvalgustuse paigaldamisel ja kirikuaia regulaarsel niitmisel.¹¹⁰

Koguduse 2017. aastaaruandes toob õpetaja ühistegevustena kohaliku kogukonna heaks esile Võidutule jagamist kiriku lipuväljakul, valla lipu hoiule

¹⁰⁴ Lääne Nigula valla arengukava 2014-2022, lk. 5, RT IV, 19.10.2018, 11:

<https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4111/1201/4001/arengukava.pdf#> (09.10.2022).

¹⁰⁵ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/22 Piirsalu koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 7 (09.10.2022).

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid*

¹⁰⁸ Tammsalu, Lembit 2021.

¹⁰⁹ Lääne Nigula valla arengukava 2014-2022, lk. 36

¹¹⁰ Valk, Küllike. 2021.

võtmist, kiriku välisvalgustustööde lõpuleviimist ja Ridala koolipere jõuluhommikut kirikus.¹¹¹

Endine Ridala vallavanem ja hilisem Haapsalu aselinnapea Helen Rammu lisab enda tagasisides, et vald on enda poolt taganud omaosaluse ka kirikuga seotud projektidele.¹¹²

Arengukava koostajad näevad lähituleviku võimalusena erinevate koguduste (Parilas asub ka Ridala Baptisti palvemaja) ruumide aktiivsemat kasutamist erinevate kogukonnateenuste arendamiseks, ürituste korraldamiseks.¹¹³ Seda eesmärki on osaliselt täitnud Ridala pastoraat. Valla vaates on oluline vabaihenduste tegevuse aktiveerumine oma kodukoha elukeskkonna edendamisel.

Arengukava seab eesmärgiks muinsuskaitsealuste objektide renoveerimise, konserveerimise ja hooldamise koostöös objektide omaniku või haldajaga.¹¹⁴ Seeläbi sõnastab vald, et ennekõike lasub vastutus kultuuriobjektide ja vaatamisväärsuste renoveerimise ja korrashoiu eest rajatiste omanikel.

EELK Varbla Püha Urbanuse koguduse õpetaja Lembit Tammsalu kirjutab oma 2017. aastaaruandes, et koguduse suhted kohaliku omavalitsusega on põgusad. Vaimulik tõdeb, et vallavalitsus on vajadusel erinevates projektides ja ettevõtmistes materiaalselt kogudust aidanud. Regulaarseid kohtumisi valla esindajatega siiski toimunud ei ole.¹¹⁵

Vaadates paar kuud pärast HR-i teostumist tagasi möödunud sündmustele, peegeldab koguduse õpetaja liitumisprotsessiga seotult inimeste murelikkust ja teadmatust tuleviku suhtes.¹¹⁶

Vastusena küsitlusankeedile, vaadates koostööle vallaga tagasi mõned aastad hiljem, hindab vaimulik suhteid vallaga harvaks, kuid tunnustab konkreetseid koostööprojekte. Tema sõnul on olnud omavalitsuse suhtumine kuni 2017. aasta sügiseni kogudusse äraootav, aga hoiak pigem positiivne.¹¹⁷

¹¹¹ EELKKA Amphora kaust nr. 1.3-5/45 Ridala koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 9 (10.10.2022).

¹¹² **Rammu**, Helen. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (22.03).

¹¹³ *Ibid.*, lk 17.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/70 Varbla koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 7 (10.10.2022).

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ **Tammsalu**, Lembit 2021.

Varbla valla arengukava aastateks 2012-2022 käsitleb valda kui terviklikku territooriumit, kogukonda ja kohalikku omavalitsusüksust.¹¹⁸ Kui Varbla kogudus kuulub Lääne praostkonna koosseisu, siis Varbla vald asub Pärnu maakonna loodeosas. Kirikliku ja omavalitsusliku keskuse asumine erinevates maakondades on ka üheks põhjuseks, miks on suhete pidamine koguduse ja omavalitsuse vahel raskendatud.¹¹⁹

EELK Vormsi Püha Olavi kogudus tegutseb Vormsi saarel, kus omab sissekirjutust üle 400 inimese, kuid talvel elab saarel umbes 200 elanikku. Sellega asetub saar elanike arvult Kihnu ja Ruhnu vahele.¹²⁰ Erinevalt enamikest mandril asuvatest valdadest, ei ole saarelisi omavalitsusi valdade liitumine puudutanud.

Vormsi koguduse õpetaja Ants Rajando kirjutab koguduse 2017. aastaaruandes, et suhted kohaliku omavalitsusega on olnud head. Igal aastal on toimunud surnuaia koristamine vallavalitsuse ja koguduse ühistöös. Kevadised talgud on väga tähtsad Vormsi ainulaadse kalmistu korrashoidmisel ja kogukonna ühiste väärtuste kasvatamisel.¹²¹

Koostööd on tehtud nii üleriigiliste tähtpäevade tähistamisel, mitmete suuremate planeeringute ja tegevuskavade koostamisel kui kohaliku suupäeva ehk Olavipäeva korraldamisel.¹²²

Vormsi ajaloolise kiriku taastamisel on olnud vallast suur abi PRIA projekti koostamiseks ja remonditoetuse taotlemiseks.¹²³

Vormsi vallavanema Ene Sarapuu sõnul toimuvad valla ja koguduse vahel regulaarsed kohtumised eelpool kirjeldatud tegevuste kooskõlastamiseks.¹²⁴

Saarelise valla varasem arengukava 2011-2025 peab saare kultuuripärandi hoidmise kontekstis, lisaks kiriku- ja surnuaia korrastustalgute korraldamisele,

¹¹⁸ Varbla valla arengukava 2012-2022, lk 3, Varbla VVK 26.08.2015.a määruse nr 15 „Varbla valla arengukava 2012-2022 muutmine“ lisa:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4011/2201/5004/VarblaVVK_26082015_Lisa.pdf (10.10.2022).

¹¹⁹ *Ibid.*, lk 28.

¹²⁰ Vormsi valla arengukava 2011-2025, lk 7, RT IV, 03.01.2020, 33:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4291/2201/2002/Vormsi%20valla%20arengukava%202011-2025.pdf#> (10.10.2022).

¹²¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/87 Vormsi koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 5 (10.10.2022).

¹²² **Rajando**, Ants 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (11.04).

¹²³ **Rajando**, Ants 2021. Suuline kommentaar (12.04).

¹²⁴ **Sarapuu**, Ene 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).

oluliseks Vormsi kiriku varade tagasitoomist Vormsile ja nende säilitamiseks/eksponeerimiseks võimaluste loomist koostöös EELK Vormsi kogudusega.¹²⁵

1.3.2. Pärnu praostkonna kogudused

Pärnu praostkonna territoorium kattub suures osas Pärnu maakonna territooriumiga, v.a Vigala kogudus, mis kuulub osaliselt Rapla maakonda, ning osa Pärnumaast, kus asuvad Lääne praostkonda kuuluvad Mihkli ja Varbla kogudus.¹²⁶

Endise Pärnu maavanema Kalev Kaljuste sõnul käis ta EELK kogudustele Pärnu praostkonnas haldusreformi eelselt iga-aastaselt rääkimas maakonna arengutest ja tõdeb, et suhtlemine ja koostöö oli vahetu.¹²⁷

EELK Audru Püha Risti koguduse eelmine õpetaja Tiina Janno hindab suhted kohaliku omavalitsuse ehk Audru vallaga enne valdade liitumist rahumeelseteks ja vastastikku abistavateks. Peetud on läbirääkimisi kirikuhoone renoveerimise asjus.¹²⁸

Vald toetas puude langetamist kiriku aias ja lühtrite renoveerimist. Positiivse vastuse sai koostöös Audru valla projektijuht Maris Mooritsaga kirjutatud projekt Audru kiriku arboretumi arendamiseks. Audru Muuseumi pere on lahkelt avanud oma ukSED koguduse ürituste ja talviste jumalateenistuste pidamiseks.¹²⁹

Tulevikku vaadates tegid koguduse vaimulikku murelikuks haldusreformiga kaasnevad muudatused, kuna sissetöötatud rajad võivad hakata rohtuma ja uute osas puudub selgus, milline on nende mõju paikkondlikule identiteedile ja koguduse elule.¹³⁰

Vaadates kolm aastat hiljem tagasi haldusreformi eelsesesse aega, oskab koguduse õpetaja nimetada mitmeid valla ja koguduse koostöökohti.¹³¹

¹²⁵ Vormsi valla arengukava 2011-2025, lk 45

¹²⁶ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/205 Pärnu praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne, lk 1 (11.10.2022).

¹²⁷ Kaljuste, Kalev 2021.

¹²⁸ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/56 Audru koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 4 (11.10.2022).

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ Janno, Tiina 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).

Lisaks riiklike ja valla tähtpäevade tähistamisele, on vaimulik õpetanud Audru Keskkoolis religiooniõpetust ja kristlikku kultuurilugu, mis avas ühtlasi võimaluse käia erinevates koolides tutvustamas leeritööd. Vald andis vaimulikule võimaluse osaleda valla uute ilmakodanike tseremoonial, kus oli võimalik rääkida ristimise teemal. Koostööd tehti ka Toidupanga ja valla sotsiaalosakonnaga toiduabi jagamisel.¹³²

Audru koguduse teeninduspiirkond asetseb kahe varasemate Audru ja Tõstamaa valdade territooriumitel. Audru valla arengukavas 2014-2025 on kirikuid puudutav osa ühendatud kultuurivaldkonna all kirikute ja muinsuskaitse mälestiste alapeatükiga. Vald on toetanud ja jätkab kirikuhoonete kui arhitektuuriliste mälestiste korrastamise toetamist.¹³³

Arengukava peatükis kodanikuühiskond ja külaliikumine deklareeritakse, et MTÜ-de taotlusel on vald toetanud nende ettevõtmiste kaasfinantseerimist omaosaluse kulude osaliseks katmiseks. Vallas kehtestatud korra järgi on makstud vallaelanikele kultuuri- ja spordiüritusi korraldatavatele mittetulundusühingutele kord aastas tegevustoetust.¹³⁴

EELK Häädemeeste Miikaeli kogudus tegutseb valdavalt Häädemeeste valla territooriumil, hõlmates kokkuleppeliselt tegevuspiirkonda ka Saarde kihelkonna alasid. Häädemeeste koguduse õpetaja Tauno Teder tunnistab 2017. aastast kokkuvõtteid tehes kohaliku omavalitsusega head läbisaamist. Kontakt ja mõistmine on olemas nii vallavanema ja -valitsuse kui volikogu juhtidega.¹³⁵

Vaimulik leiab tagasivaates haldusreformi eelsele ajale mitmeid koguduse ja valla koostöövorme. Ühiseid ettevõtmisi on vald toetanud oma eelarvest. Ühiselt peetakse kultuurisündmusi, vaimulik teenib vallale kuuluvas hooldekodus, vallaleht kajastab kirikuelu sündmusi ning mitmekülgset koostööd tehakse valla haridusasutustega.¹³⁶

¹³² *Ibid.*

¹³³ Audru valla arengukava 2014-2025, lk 59-60. RT IV, 25.10.2014, 4:
<https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/4251/0201/4004/M27%20Lisa%20Audru%20valla%20arengukava%202014%20-%202025.pdf#> (12.10.2022).

¹³⁴ *Ibid.*, lk 64-65.

¹³⁵ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/24 Häädemeeste koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 4 (13.10.2022).

¹³⁶ **Teder**, Tauno 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).

Häädemeeste vallas väga pikalt ehk 30 aastat vallavanemana töötanud Urmas Aava nimetab vallapoolset toetust koguduse hoonete remondil.¹³⁷

Vallas arendusnõunikuna töötav Toomas Abel peab oluliseks märkida, et vald koguduste tegevusse ei sekkunud, kuid märgib, et endise valla lipp ja vapp on õnnistatud Häädemeeste Miikaeli kirikus, kus teenisid nii EELK kui õigeusu vaimulikud. Lisaks meenutab ta, et valla hallatavate asutuste juhid on mõnel korral kutsunud vaimulikke oma asutuse ruumide avamisele.¹³⁸

Valdade ühinemise eelset arengukava lugedes jääb mulje, et kultuuriasutusi tõlgendatakse peamiselt kultuuri- ja vabaajaürituste korraldajatena.

Kodanikuühiskonda kirjeldava peatüki raames nimetatakse vallas registreeritud 28 mittetulundusühendust, kelle hulka ei ole kogudusi arvestatud.¹³⁹ See peegeldab arenguava koostajate arusaama nagu kirikud ja kogudused tegutseksid väljaspool valda. Valla SWOT alalüüsis nähakse võimalustena siiski vabaühenduste ja vabatahtlikkuse kasvu¹⁴⁰

EELK Pärnu Eliisabeti kui praostkonna suurimale kogudusele on 2017. aasta olnud keeruline aeg, kuna jaanuarist kuni 14. juunini, seoses koguduse õpetaja Enn Auksmanni puhkuseaastaga, täitis koguduse õpetaja ülesandeid Pärnu-Jakobi koguduse õpetaja Tõnu Taremaa. Seoses esimese siirdumisega teenima USA-sse on alates 23. oktoobrist korraldanud koguduse teenimist Tõnu Taremaa ja seda lähtuvalt praosti kohustustest.¹⁴¹

Koguduse õpetaja võtab koguduse ja linna koostöö 2017. aasta aruandes napsõnaliselt kokku kahe lausega, et kohaliku omavalitsusega on suhted head. Omavalitsus on kogudust rahaliselt toetanud ja linna esindajad on võtnud osa koguduse üritustest.¹⁴² Samuti märgitakse, et vaimulikud on osalenud mitmetel ülelinnalistel või maakondlikel üritustel. On selge, et koguduse jaoks keerulisel ajal tuleb keskenduda vaid hädavajalikule ning suhete arendamine kohaliku omavalitsusega jääb järgnevasse aastatesse.

¹³⁷ Aava, Urmas 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (24.03).

¹³⁸ Abel, Toomas 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (14.04).

¹³⁹ Häädemeeste valla arengukava 2014-2020, lk 18.

https://haademeeste.kovtp.ee/documents/381466/11876661/AK+2014-2020_kehtiv_+versioon.pdf/a707b6ad-9802-4c10-bff7-f60aa622a715 (13.10.2022).

¹⁴⁰ *Ibid.*, lk 26.

¹⁴¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/166 Pärnu Eliisabeti koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 6 (13.10.2022).

¹⁴² *Ibid.*

Tänuhiku meelega tõdeb praost koguduse jaoks üleminekuaastat kokku võttes, et Pärnu linna hoolekandeesutuste ukсед on järjest enam vaimulike jaoks valla ning on ka koguduse liikmeid, kes hoolitsevad selle eest, et taoliste kontaktidele teed rajada. Samuti on väga hea kontakt erinevate haridusasutustega.¹⁴³

Ilma oma õpetajata koguduses, otsustas EELK kirikuvalitsus, eesotsas peapiiskop Urmas Viilmaaga, viia läbi visitatsiooni, mis toimus 16. aprillil 2018. aastal. Ühe järeldusena tõid läbiviijad välja kirikuhoone halva olukorra. Nii peeti vajalikuks aktiivsemat koostööd Pärnu linnavalitsusega, muinsuskaitsega ja ettevõtjatega, et peatada hoone seisukorra halvenemine ning leida vahendeid ja võimalusi hoone restaureerimistöödega jätkamiseks.¹⁴⁴

Pärnu linna arengukava juurde kuulavas tegevuskava 2018 -2025 tabeli alalõigus „Olemasolevate kultuuritaristute parendamine“ on 2017. aastal kavandatud linna pühakodade ja mälestiste renoveerimine (sh projektides omaosaluse finantseerimine) ja hooldamine.¹⁴⁵ See plaan kajastub ka linna investeeringute kavas.¹⁴⁶

EELK Pärnu-Jakobi koguduse õpetaja oli omavalitsuste haldusreformi aastal Tõnu Taremaa, kes samal ajal pidi hooldama ka Pärnu linnakogudust. Vaimulik tunnistab, et seetõttu on Pärnu-Jakobi jäänud üksjagu „vaeslapse“ seisusesse. Linnalähedase Pärnu-Jakobi koguduse territooriumile jäi tervikuna Halinga vald.¹⁴⁷

Haldusreformi järgse Põhja-Pärnumaa valla (liitunud Halinga, Tootsi, Vändra ja Kaisma) omavalitsusjuht ja varasema Halinga vallavolikogu esimees Tarvi Tasane meenutab, et endiste valdade juhte kutsuti kirikute aastapäevadele, mälestusüritustele ja kontsertidele. Vallad toetasid kogudusi nt ürituste korraldamisel, kalmistute hooldamisel ja toetasid remonttöid.¹⁴⁸

Pärnu-Jakobi koguduse ja kohaliku valla head koostööd kiidab ka hilisemas ühendvallas uues ametis jätkanud varasema Halinga omavalitsusjuht Ülle Vapper, kelle sõnul on kogudusega toiminud kena ja pikaajaline koostöö.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ EELKKA Amphora kaust nr 2-5/2 Pärnu Eliisabeti koguduse visitatsiooni protokoll, lk 17 (16.04.2018 (13.10.2022)).

¹⁴⁵ Pärnu linna arengukava 2018-2025, lk 56. RT IV, 05.10.2017, 35: https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4051/0201/7035/Arengukava_2017.pdf# (13.10.2022).

¹⁴⁶ *Ibid.*, lk 61.

¹⁴⁷ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/167 Pärnu-Jakobi koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 4-5 (14.10.2022).

¹⁴⁸ **Tasane**, Tarvi 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.04).

Antud juhul jääb mulje, et selles piirkonnas on pigem vald korraldanud koostööd kogudusega ja toetanud rahaliselt kirikus toimuvaid kontserte, suviti on avatud „Teeliste kirik,“ millele samuti andis vald rahalise toetuse. Valla eelarvest on antud tegevustoetust erinevatele ettevõtmistele. Vald kiidab ka koguduse juures tegutsevat kohalike inimeste käsitööringi ja laulukoori. Kõige olulisem abi on vallajuhi jaoks on olnud kohaliku vaimuliku poolt mälestustseremooniade läbiviimisel.¹⁴⁹

Halinga valla arengukava aastani 2019 (2026) määratleb alustuseks territoriaalse seose kogudusega, asudes Edela-Eestis Põhja-Pärnumaal endise Pärnu-Jakobi kihelkonna põhjaosas, hõlmates endise kihelkonna ajalooliselt kõige huvitavama tuumikala praeguse 43 külaga. Valla keskele jääb endine kihelkonnakeskus, praegune Pärnu-Jaagupi alev.¹⁵⁰

Valla arengudokumendi üks seoseid kohaliku kogudusega ilmneb kultuurimälestiste valdkonnas, kus nimetatakse eraldi Pärnu-Jaagupi kirikut, kirikuaeda, kirikuaia piirdemüüri, kalmistu kabelit ja pastoraadihoonet. Eraldi toob arengukava esile kaks valla piires tegutsevat kirikut, millest Pärnu-Jakobi puhul teatakse, et see on pühendatud palverändurite kaitsepühakule apostel Jaakobusele. Palverännakute ajalooline kaja kajastub kaudsel ka senise valla vapil, kus on kujutatud peamist palverändurite tunnust ehk kammkarpi, mida vapil on koguni kolm.

Seltsitegevuse ja külaliikumise alalõigus on väarikal kohal MTÜ Jakobiõed, mis tegeleb heategevuse, kristlike ja loodussäästlike põhimõtete ning palverändude propageerimisega. Ühingu plaanides on rajada taastumiskeskus läbipõlemissündroomiga inimestele.¹⁵¹

EELK Saarde Katariina koguduse õpetaja Arved Ollino tõdeb, et Saarde valla ja Muinsuskaitseameti pühakodade programmi abil sai kogudus remonditud kirikutorni.¹⁵²

¹⁴⁹ Vapper, Ülle 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).

¹⁵⁰ Halinga valla arengukava 2019-2026, lk. 5. RT IV Lihula valla rahvastik paikneb väga ebahühtlaselt, 26.01.2016, 5: [https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/4260/1201/6005/Halinga-valla-arengukava-aastani-2019-\(2026\).pdf](https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/4260/1201/6005/Halinga-valla-arengukava-aastani-2019-(2026).pdf) # (14.10.2022).

¹⁵¹ *Ibid.*, lk.31.

¹⁵² EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/117 Saarde koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 9 (14.10.2022).

Saarde koguduse koostööd omavalitsusega enne valdade liitumist 2017. aastal avab vaimulik pikemalt vastavas küsitluses, milles nimetab peamiseks koostöö vormiks koguduse rahalist toetamist. Samuti oli tema sõnul koguduse õpetaja kaasatud avalike ürituste sõnavõtjate hulka.

Alates 2004. aastast olid Saarde vald ja Kilingi-Nõmme linn eraldiseisvad KOV-id. Kogudus taotles toona mõlemalt tegevustoetust, mida ka saadi. Pärast linna ja valla ühinemist tegevustoetuse taotlemine jätkus.¹⁵³

Saarde valla arengukava aastani 2022 kohaselt asub vald Pärnumaa kaguosas, mille uued piirid sai vald 2005. aasta 16. oktoobril toimunud kohalike omavalitsuste valimiste tulemusel, kui ühinesid Saarde ja Tali vald ning Kilingi Nõmme linn. Valla keskus asub Kilingi-Nõmmel.¹⁵⁴ Seda, millised on valla enamuse MTÜ-de või koguduste profiil ja arengud, antud arengukava ei käsitle.

EELK Sindi kogudus, mille hooldajaõpetaja on Tõnu Taremaa, on üks Pärnu praostkonna väiksemaid. Koguduse õpetaja aruandes märgitakse, et pühapäevakoolis käis koguni 15 last 2 õpetaja juhendamisel. Pühapäevakooli lapsed võtsid osa ka praostkondlikust lastepäevast. Siinkohal tänab vaimulik Sindi linnavalitsust, kes toetas laste praostkonnapäevast osavõtmist rahalise abiga.¹⁵⁵

Kuna Sindi linnas elab ca 3800 inimest, töödeb hooldajaõpetaja, et tegemist on äärmiselt olulise misjonipiirkonnaga, kus oleks vaja oma misjonivaimulikku.¹⁵⁶

Sindi linna arengukava aastani 2020 selgitab, et linn asub Pärnu maakonnas Pärnu jõe vasakul kaldal Pärnu jõe ja Kõrsa raba vahelisel tasasel alal. Sindi on väljavenitatud konfiguratsiooniga asula, mille pikkus on ligi 5 kilomeetrit ja laius 0,6-2,0 kilomeetrit.¹⁵⁷ Sindi linna positsioon sõltub suurel määral Pärnu linna ja linnastu arengutest, olles sellega vahetult seotud.

¹⁵³ Ollino, Arvet 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (11.04).

¹⁵⁴ Saarde valla arengukava 2015-2022, lk 8. RT IV, 24.11.2015, 1: https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4241/1201/5001/Saarde_valla_arengukava_aastani_2022.pdf# (14.10.22).

¹⁵⁵ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/165 Sindi koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 2 (14.10.2022).

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ Sindi linna arengukava aastani 2020, lk 7. RT IV, 10.01.2019, 11: <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4220/3201/3084/SINDI%20LINNA%20ARENGUKAVA11.pdf#> (14.10.2022).

EELK Tahkuranna Püha Neitsi Maarja koguduse õpetaja Tauno Teder kirjutab koguduse 2016. aastaaruandes, et senise pühapäevakooliõpetaja Piret Linnumäe initsiatiivil toimub kristlikel alustel väärtuskasvatus Võiste lasteaias. Valla asutustega on peamiselt suhelnud koguduse hooldajaõpetaja ja juhatuse liige Piret Linnumäe.¹⁵⁸

2017. aasta aruandes kirjutab vaimulik, et koguduse aktiivist on mitmed inimesed ühtlasi kohaliku külakeskuse raames toimuva huvitegevuse juhtfiguurid. Väljaspool kogudust on suheldud on kohaliku külaseltsi, Pärnumaa diakooniakeskuse ja toidupangaga ning selle kaudu abistatud abivajajaid lähikonnas. Üheks suurimaks murelapseks on varemtes seisev peakirik, mille puhul nõuab lõpuleviimist vähemalt müüride konserveerimine.¹⁵⁹

Tahkuranna arengukava 2017 – 2020 koostajad leiavad, et kuna kogudused on väiksearvulised, ei suudeta kirikuid kui arhitektuurimälestisi remontida ega taastada. Pooleli on jäänud EELK Tahkuranna koguduse kirikuhoone ehitamine. Praegu kasutab kogudus oma kuludega ehitatud kiriku käärkambrit jumalateenistuste läbiviimiseks. Uulus asub EELK Eliisabeti kiriku abikirik, mida kogudus kasutab laagrite korraldamiseks.¹⁶⁰

Vald hindab sakraalhooneid kui turismiobjekte nõrgalt arendatuteks – olles raskesti leitavad (Uulu kirik) ning ka suveperioodil vaatajatele suletud (Tahkuranna õigeusu kirik), ei pääse turistid neid tegelikult külastama.¹⁶¹

Kodanikuühiskonna ja seltside tegevuse alalõigus märgitakse mõlemat eelpoolmainitud kogudust kristliku tegevuse ja ürituste korraldajatena.¹⁶²

Valla arengustrateegia kultuuri, spordi ja vaba aja alalõigus seatakse eesmärgiks toetada MTÜ-de ja seltside tegevust vastavalt taotlustele.

EELK Tori Püha Jüri kogudus on 46 annetajaliikmega Tori valla territooriumil tegutsev aktiivne maakogudus, mida teenib õpetaja Ants Kivilo.

¹⁵⁸ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/124 Tahkuranna koguduse 2016. aasta sõnaline aruanne, lk 1-2 (15.10.2022).

¹⁵⁹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/25 Tahkuranna koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 1-2 (15.10.2022).

¹⁶⁰ Tahkuranna valla arengukava 2017-2020, lk 35. RT IV, 06.01.2017, 13: <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4060/1201/7013/arengukava.pdf#> (15.10.2022).

¹⁶¹ *Ibid.*, lk 37.

¹⁶² *Ibid.*, l 48-49.

Koguduse sõnalises aruandes nimetab vaimulik suhteid kohaliku omavalitsusega normaalseteks, aga mitte eriti aktiivseteks.¹⁶³

Tori kirik on Eesti Sõjameeste mälestuskirikuna, kus toimuvad regulaarsed üleriiklikud üritused, suhteliselt hästi kajastatud ajakirjanduse vahendusel. Pidulikest teenistustest on osa võtnud Riigikogu liikmeid, kaitseväge ja valitsuse esindajaid.¹⁶⁴

Oma vastuses küsitlusankeedile avab koguduse õpetaja koostöö teemat omavalitsusega veidi pikemalt, tuues esile erinevate ürituste läbiviimise ja toetuste taotlemise. Ta võrdleb haldusreformi järgselt moodustatud Põhja-Pärnumaa valla ja Tori valla praktikaid toetuste taotlemisel. Varem oli tema sõnul võimalus saada hädapärast toetust lihtsalt ühekordse taotluse alusel igapäevasteks tegevusteks ja ka erakorralisteks väljaminekuteks. Ühinenud omavalitsuses on välja töötatud kindlad reeglid ja normid, kuidas toetusi taotleda, aga see ei taga nende rahuldamist.¹⁶⁵

Tori endine vallavanem Lauri Luur on veendunud, et enne valdade ühinemist suhtlesid kohalikud omavalitsused kindlasti aktiivselt kogudustega ja ühiselt pöörati tähelepanu koguduste vajadustele ja kirikute seisukorrale. Ta meenutab, kuidas tema ajal juhitud vallas toimus Ares koos piirkonna vastsündinud lastele hõbelusika jagamisega ka laste õnnistamine. Osadele vanematele oli see oluline. Lisaks regulaarne suhtlus ja omavalitsuse panus koguduste arengule (juurdepääsuteede korrashoid, kirikute taastamine ja iga-aastane toetus).¹⁶⁶

Tori valla haldusreformi eelne arengukava 2017-2028 avaliku halduse plaanitavate tegevuste hulgas deklareeritakse MTÜ-de, klubide ja seltside jätkuvat toetamist ja kaasamist valla arengu edendamisel.¹⁶⁷

Kultuurivaldkonna arengueeldustena nähakse toimivat koostööd erinevate institutsioonide ja valdkondade vahel, peetakse oluliseks valla toetusi mittetulunduslikuks ja kultuurilisteks tegevusteks ning head koostööd Tori alevikus asuva Eesti Sõjameeste mälestuskiriku ja Tori Vallavalitsuse vahel.¹⁶⁸

EELK Treimani koguduse õpetaja kirjutab oma aruandes, et koguduse teenimispiirkond on selgelt välja kujunenud Orajõelt Läti piirini Iklas. Häädemeeste

¹⁶³ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/92 Tori koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 3 (15.10.2022).

¹⁶⁴ *Ibid.*,

¹⁶⁵ **Kivilo**, Ants 2021.

¹⁶⁶ **Luur**, Lauri 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (12.04).

¹⁶⁷ Tori valla arengukava 2017-2028, lk.23. RT IV, 22.11.2016, 14: <https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4221/1201/6014/arengukava.pdf#> (15.10.2022).

¹⁶⁸ *Ibid.*, lk 61.

valla lehes on avaldatud ka Treimani koguduse infot. Koguduse aktiiv Treimanis on väga väike, aga tegus.¹⁶⁹

Häädemeeste valla arengukava aastateks 2016-2020 näeb kultuurivaldkonnas positiivse trendina kultuuriasutuste, külaseltside jt kolmanda sektori organisatsioonide koostööd kultuuriürituste korraldamisel ja hoonete kasutamisel.¹⁷⁰

Erinevalt sama maakonna teistest omavalitsustest, ei maini Häädemeeste valla arengukava sõnagagi kogudusi ei kultuuri, kodanikuühenduste ega kultuuriväärtuste alalõikudes.¹⁷¹

EELK Tõstamaa Maarja kogudusse õpetaja Tiina Janno sõnul iseloomustab Tõstamaa kanti tugev paikkondlik identiteet, mis püsib vaatamata vähenevale elanikkonnale. Vaimuliku aruandest selgub, et suhted kohaliku omavalitsusega on olnud varasematel aastatel rahuldavad. Tõstamaa valla teiste asutustega, nagu klubi, külaseltsid ja hooldekodu, on olnud head ja vastastikku abistavad suhted.¹⁷²

Tõstamaa haldusreformi eelse arengukava 2015 – 2023 kultuurivaldkonna probleemide hulgas märgitakse puudulikku mälestiste andmepanka ja lagunevaid kirikud ja arengueesmärkidena nähakse vastavalt kirikute korrastamist ning mälestiste korrashoidu ja tähistamist. Tegevuste tabelis soovib vald Tõstamaa kiriku tornikiivri taastamist ning küttesüsteemi ehitust muinsuskaitse, annetuste ja projektide vahenditest.¹⁷³

Siinkohal meenutab koguduse õpetaja konsistooriumile saadetud aruandes, et kogudusele on jäänud mulje valla soovist aidata taastada kiriku tornikiivrit, kuid 2017. aasta tõi kummalise tõdemuse, et küllap on see nägemus olnud pigem kogudusepoolne. Valla sirutatud abikäsi seoses tornikiivri taastamisega võeti kiiresti tagasi, kui esimene tuhin üle läks ja tekkisid muud plaanid vahendite paigutamiseks.¹⁷⁴

¹⁶⁹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/26 Treimani koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 1 (15.10.2022).

¹⁷⁰ Häädemeeste valla arengukava 2016-2020, lk.17. RT IV, 22.09.2016, 42: https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/4220/9201/6042/M_nr%206_lisa.pdf# (15.10.2022).

¹⁷¹ *Ibid.*, lk 37.

¹⁷² EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/57 Tõstamaa koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 1 (15.10.2022).

¹⁷³ Tõstamaa valla arengukava 2017-2028, lk 39-42. RT IV, 14.10.2017, 12: <https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/4190/6201/5023/T%C3%B5stamaa%20valla%20arengukava%20aastani%202023.pdf#> (15.10.2022).

¹⁷⁴ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/57 Tõstamaa koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 3-4 (15.10.2022).

EELK Vigala Maarja koguduse õpetaja Kristiina Jõgi tõdeb koguduse aruandes, et vald on toetanud rahaliselt koguduse majanduskulude katmist. Aruande koostamise ajal oli Vigala liitumine Märjamaa vallaga toimunud vaid mõni kuu tagasi ja õpetaja hinnangul toob see kaasa osade töökohtade kadumise ja sellega väheneb elanikkond veelgi.¹⁷⁵

Koostöövormidest kohaliku omavalitsusega enne nimetab vaimulik Vigala surnuaeda, Vigala Muusikapäevi ning Vabariigi tähtpäevi, mida tähistatakse kiriku Vabadussõja torn-mälestusmärgi ees koos Kaitseliidu ja valla juhtidega.¹⁷⁶

Vigala Valla Arengukava 2015 – 2021 alguses on huvitav viide ajaloole, mis seob valla territooriumi koguduse ja omaaegse piiskopiriigi aladega. Muistse iseseisvusaja lõpus moodustas Vigala piirkond koos Kullamaa ja Märjamaaga ühe seitsmest omaaegse Läänemaa kihelkonnast. Vigala koguduse algusaastaks loetakse 1339. aastat.¹⁷⁷

Geograafilise asendi poolest asus Vigala vald enne valdade liitumist Lääne-Eestis Rapla maakonnas, jäädes Lääne-Eesti madaliku idaosasse ning Rapla maakonna edelaosasse. Vallal on ühine piir Raplamaa Märjamaa valla, Pärnumaa Halinga ja Koonga valla ning Läänemaa Kullamaa ja Lihula vallaga.¹⁷⁸

Kultuurivaldkonnas eesmärkide saavutamiseks planeeritud tegevuste hulgas puudutab kogudust kultuurimälestiste korrastamine ja säilitamine ning seltside ja MTÜ-de toetussüsteemide väljatöötamine.¹⁷⁹

EELK Vändra Martini koguduse õpetaja Ants Kivilo hindab omavalitsuste ühinemise eelseid suhteid Vändra vallaga rahuldavateks ja aleviga headeks. Tulevikku vaadates loodab kirikuõpetaja, et uue valla juhid suudaksid mõista kiriku muresid ja vajadusi ning et nad oleksid kogudust valmis toetama nii jõu kui ka nõuga.¹⁸⁰

¹⁷⁵ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/64 Vigala koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, 4 (15.10.2022).

¹⁷⁶ **Jõgi**, Kristiina 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (24.03).

¹⁷⁷ Vigala valla arengukava 2017-2028, lk.9. RT IV, 24.10.2018, 66: <https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/4111/1201/5002/Arengukava.pdf#> (16.10.2022).

¹⁷⁸ *Ibid.*, lk 9.

¹⁷⁹ *Ibid.*, lk 25.

¹⁸⁰ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/31 Vändra koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 4 (16.10.2022).

Vändra valla 2017. aasta haldusreformi eelne arengukava aastateks 2010-2025 määrab valla geograafilise asukoha, mis piirneb Läänest Halinga, Are ja Tootsi valdadega, lõunast Tori vallaga, idast Viljandimaale jääva Suure-Jaani vallaga ja Järvamaale jääva Türi vallaga ning põhjast Rapla maakonna Kärü ja Kehtna vallaga.¹⁸¹

Vändra valla kolmanda sektori loetelus me kogudusi ei leia. Arengudokumendi valdkondlike eesmärkide all kultuurivaldkonnas loodetakse sektori organisatsioonide tegevuse hoogustumist, millele peaks kaasa aitama mittetulunduslike ettevõtmiste toetamine (tegevustoetuse andmine, projektide omafinantseeringu tagamine) ja nõustamine.¹⁸²

1.3.3. Saarte praostkonna kogudused

Saarte praostkonda kuulub 20 kogudust, neist 13 Saaremaal, 5 Hiiumaal, üks Muhus ja Ruhnus. Praostkonna territoorium hõlmab Hiiu ja Saare maakonda.¹⁸³

Sarnaselt seniste valdadega, seisid ka kogudused 2017. aastal küsimuse ees, kuidas teha suuremat koostööd ühe suure omavalitsuse piires. See eeldas senisest laiema pildi nägemist ja vastutuse kandmist.

EELK Anseküla Maarja koguduse õpetaja Anu Konks pühendab koostööle Salme vallaga pikema kirjelduse, tunnistades, et suhted on nüüd paremad kui varem. Koostöö küsimust on arutatud ka koguduse juhatuses, kus tõdeti, et see ei ole olnud regulaarne, kuid on olnud toimiv. KOV on toetanud kogudust avalduste/ taotluste alusel väiksemate rahasummadega erinevate tegevusvaldkondade puhul.

Kogudus annab ka edaspidiseks soovitusi, millised on need olulised teemad, milles kogudus(ed) peaksid ühiselt pidama läbirääkimisi ühinevate omavalitsustega. Peamiselt nimetatakse kirikuhoonete kasutamise ja lahtihoidmisega kaasnevaid hoolduskulusid. Need võiksid kajastuda ühe toetusena valla eelarves. Kogudus omalt poolt hoiab kirikut suvisel ajal avatuna ning hooldab kirikute ümbrusi. Samuti võib

¹⁸¹ Vändra valla arengukava 2017-2028, lk 4. RT IV, 26.10.2016, 8:
<https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/4261/0201/6008/Arengukava.pdf#> (17.10.2022).

¹⁸² *Ibid.*, lk 40.

¹⁸³ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 1 (21.10.2022).

kogudus pakkuda oma ruumide tasuta kasutamist mingi kindel arv kordi valla või selle allasutuste poolt ning suvevaheajal lastele tegevuse pakkumist laagrite näol.¹⁸⁴

Kogudus ja tema tegevus leiab Salme valla arengukavas 2015-2018 kirjeldamist kolmanda sektori valdkonna kontekstis, milles viidatakse koguduse arengukavale 2004-2013, mille kohaselt on koguduse prioriteedid lähiaastatel liikmeskonna säilitamine, laste- ja noortetöö. Soovitakse korrastada ja aktiivsemasse kasutusse võtta Tiirimetsa kirik, samuti heakorrastada Anseküla endine kirikuplats ning kasutada seda muusikaürituste korraldamiseks.¹⁸⁵

EELK Emmaste Immanueli koguduse aruanded on napisõnalised ja valdade ühinemise eelselt leidub märges 2008. aastast kus öeldakse, et suhted kohaliku omavalitsusega on sõbralikud. Vald on aidanud pastoraadi krundi niitmisel.¹⁸⁶ Omavalitsusreformi järgse 2018. aastaaruandes tõdeb koguduse hooldajaõpetaja, et vald hooldab Emmaste kirikuparki ja tasub kirikuhoone elektri. Peeti ka läbirääkimisi Emmaste kiriku katuse remondi osas. Osavald on valmis toetama kogudust projekti kaasfinantseerijana.¹⁸⁷

Emmaste valla arengukavas aastateks 2016-2023 leiab Emmaste kirik nimetamist kultuurivaldkonnas kui üks võimalikest kultuuriürituste läbiviimise kohtadest. Samas seoses on märgitud ka Mänspe kabelit, kus puudub küte ja veevärk.¹⁸⁸

Külaelu ja kodanikuliikumise peatükis on eraldi alapeatükk „Kogudused“, kus lisaks nende äranimetamisele on lisatud selgitus alapeatüki kontekstis. Nimetatakse, et väljaspool koguduse ruume korraldatakse kohalikele kogukonnale matusetalitusi, laulu- ja muusikaüritusi. Kõik kogudused osalevad „Teeliste kirikud“ projektis. Kogudused korraldavad omavahelises koostöös laste suvelaagreid.¹⁸⁹

¹⁸⁴ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/11 Anseküla koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 5-6 (21.10.2022).

¹⁸⁵ Salme valla arengukava 2015-2018, lk 6. RT IV, 29.11.2014, 6: https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4291/1201/4006/VALLA_ARENGUKAVA_2015_2018.pdf# (21.10.2022).

¹⁸⁶ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/192 Emmaste koguduse 2008. aasta sõnaline aruanne, lk 6 (22.10.2022).

¹⁸⁷ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/199 Emmaste koguduse 2018. aasta sõnaline aruanne, lk 6 (22.10.2022).

¹⁸⁸ Emmaste valla arengukava 2016-2023, lk 23. RT IV, 07.11.2018, 50: <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4091/1201/6004/lisa.pdf#> (22.10.2022).

¹⁸⁹ *Ibid.*, lk 30.

EELK Jämaja Kolmainu koguduses oli 2017. aastal, sarnaselt Ansekülale, koostööd KOV-ga korduvalt arutatud juhatuse ja nõukogu tasandil. Arutelu aluseks oli Saarte praostkonna pöördumine koguduste poole küsimusega, millised on need olulised valdkonnad ja ettepanekud, milles kogudused peaksid ühiselt pidama läbirääkimisi ühinevate omavalitsustega?¹⁹⁰

Torgu vallas on sageli vaheldunud vallavanemad ja koguduses on olnud tava, et kutsutakse koguduse juurde kohvilauda tööd alustavaid vallavanemaid, et saada tuttavaks ja arutada võimalikke koostöövõimalusi. Kõik vallavanemad ei ole koguduse õpetaja sõnul kahjuks seda kutset vastu võtnud. Koguduse ettepanekud praostkonnale läbirääkimistel ühineva omavalistusega olid kokkuvõtvalt järgmised: eelarve real võiks kajastuda üks kindel summa kirikuhoone(te) ümbruse hoolduskulude katmiseks, hädapäraste remondikulude toetuseks ning mingi sisulise töövaldkonna toetuseks.¹⁹¹

Sõrvemaa koguduse vaimulik Anu Konks hindab koostööd haldusreformi eelselt, mil mõlemad Sõrvemaa vallad toetasid üksikuid koguduste ettevõtmisi ja üritusi, heaks, kuid see ei olnud regulaarne. Materiaalne toetus kirikule oli siiski minimaalne ja seda tehti tavaliselt kogudusepoolsete üksikute avalduste alusel.¹⁹²

Torgu valla arengukavas 2010-2020. väljendatakse soovi teha koostööd kogudustega ning toetada lahenduste ja võimaluste leidmist EELK Jämaja Kolmainu Kiriku remondiks.

Jämaja kirik leiab märkimist ka kolmandal sektori seltside ja seltsingute seas kui ühiskondlik liikumine, mis on võimalus kodukoha paremaks, aktiivsemaks ja kaunimaks muutmisel.¹⁹³

EELK Kaarma Peeter-Pauli koguduse õpetaja Hannes Nelis kirjutab 2017. aasta aruandes, et koguduse ja KOV-i vahelised suhted on hakanud neutraalsest olekust muutuma paremuse poole.¹⁹⁴ Vastusena küsitlusankeedile nimetab vaimulik

¹⁹⁰ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. aasta aruanne, lk 16 (22.10.2022).

¹⁹¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/12 Jämaja koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 5-6 (21.10.2022).

¹⁹² Konks, Anu 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (25.03).

¹⁹³ Torgu valla arengukava 2010-2020, lk 12, 21, 26 RT IV, 31.12.2015, 82:

https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4311/2201/5082/Torgu_arengukava.pdf# (22.10.2022).

¹⁹⁴ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/171 Kaarma koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 20 (22.10.2022).

valla toetusel pastoraadi rookatus ehitamist ning koostööd kultuuriürituste korraldamisel, millest näitena toob ta esile Kaarma öölaulupeo.¹⁹⁵

Suuremad omavalitsuste haldusterritoriaalsed muudatused leiavad aset Kaarma valla arengukava 2011–2018 kehtivuse jooksul. Nimetatud perioodil tegi vald läbi kaks haldusreformi, kuid neile eelnevalt asetses valla territoorium kesk- ja lõunaosas, ümbritsedes maismaal Kuressaare linna ning omades ühist piiri ka Salme, Kärla, Mustjala, Leisi ja Pihla vallaga.¹⁹⁶

Valla kultuurivaldkonna hetkeolukorra ülevaates kajastab arengukava, et koguduse nõusolekul on üheks kultuurisündmuste korraldamise kohaks Kaarma Peeter Pauli kirik, selle ümbrus ning pastoraadi saal. Valdkonna eesmärkide ja nende saavutamiseks kavandavad tegevuste hulgas märgitakse Kaarma kiriku fassaadi valgustuse rajamist, mis vallavanema eestvõttel rajati EL-i abiprogrammi raames enne valdade liitumist.¹⁹⁷

Arengukava koostamise aastal 2010 ja järgnevatel eelarveaastatel on vald toetanud kogudusi ka rahaliselt. Valdkonna peamise probleemina nähakse kolmanda sektori vähest aktiivsust teenuste arendamisel.¹⁹⁸

2014. aasta lõpus moodustati endiste Kaarma, Kärla ja Lümända valdade ühinemise tulemusena Lääne-Saare vald.¹⁹⁹ Ühendvalla arengukava 2015-2023 (2030) oluliste kultuurivaldkonna objektide korrastamise ja selleks vajalike tegevuste seas nimetatakse koostöös Kaarma kogudusega eesmärki rajada Kaarma kiriku pastoraadihoonesse Kaarma kultuuripärandi muuseum. Samuti soovitakse koostöös kogudusega arendada Kaarma kiriku olemasoleva lauda baasil välja võõrastemaja.²⁰⁰

EELK Karja Katariina koguduse õpetaja Veiko Vihuri kirjutab koguduse 2017. aasta aruandes, et Karja kirikukihelkond kattub Leisi valla territooriumiga, millele jäi 2017. aasta viimaseks, sest haldusreformi tulemusena on tekkinud kogu saart hõlmav Saaremaa vald.

¹⁹⁵ Nelis, Hannes 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).

¹⁹⁶ Kaarma valla arengukava 2011-2018, lk 7, RT IV, 14.03.2013, 12: [https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4140/3201/3012/valla_arengukava_2011_2018_muudetud\(1203_2013\).pdf#](https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4140/3201/3012/valla_arengukava_2011_2018_muudetud(1203_2013).pdf#) (22.10.2022).

¹⁹⁷ *Ibid.*, lk 24.

¹⁹⁸ *Ibid.*, lk 50.

¹⁹⁹ Lääne-Saare valla arengukava 2015-2023 (2030), lk 3, RT IV, 29.08.2017, 65:

<https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4201/0201/5005/lisa.pdf#> (24.10.2022).

²⁰⁰ *Ibid.*, lk 21.

Koguduse vaimulik peab oluliseks koostööd kohaliku kooliga - kuna koolis religiooniõpetust ei ole, on laste jaoks kirikukülastused üks väheseid võimalusi kirikust, Piiblist ja usust midagi kuulda.²⁰¹

2017. aasta suvel saab Karja kirik uued sepistatud väravad, valmistajaks Valjala sepikoda, töö tellijaks Leisi vallavalitsus.²⁰²

Karja kihelkonna päeval avatakse Leisi lauluväljakul mälestuspink kohalikule kultuuri- ja ühiskonnategelasele Tõnu Grepile, kes oli alates 25. aprillist 1993 kuni surmani Karja koguduse juhatuse esimees.²⁰³

Leisi valla arengukavas 2011–2020 leiab Karja kirik mainimist turismimajanduse valdkonnas, kus nähakse koostöös mittetulundussektoriga ette nii Angla tuulikute kui Karja kiriku valgustusprojekti tellimist ja paigaldamist.²⁰⁴

Kultuurivaldkonna eesmärkide seas nimetatakse kirikukontsertide toetamist.²⁰⁵

EELK Kihelkonna Mihkli koguduse õpetaja Rene Reinsoo kirjutab 2017. aastale tagasi vaadates, et Lääne-Saare vald lubas ka aruandeaastal kristliku lastelaagri korraldamiseks Taritu koolimaja tasuta kasutada ja toetas laagri korraldamist. Kihelkonna vald on toetanud nii lastelaagri kui kirikumuusikapäevade korraldamist ja oreli restaureerimistöid ja rajanud kanalisatsioonitrassi kiriku kinnistu piirile.²⁰⁶

Kuna Kihelkonna koguduse piirkonnas on säilinud mitmed pikaajalised tavad, on kohapealse valla ja koguduse suhted omavahel tihedalt põimunud. Vaimulik on olnud enne haldusreformi erinevate volikogu koosseisude ajal nii volikogu esimees kui sotsiaalkomisjoni esimees.

Kirikuõpetaja kirjeldab koostööd kui loomulikku osa igapäevasest suhtlusest ja erinevate tähtpäevade pidamisest. Kirikumuusikapäevade korraldamine sai teoks nii piirkonna muusikakollektiivide osavõtul, kui valla rahalisel toetusel ja valla esindajate panusel. Vald on toetanud kogudust ka kiriku ja oreli remondis.²⁰⁷

²⁰¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/75 Karja koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 1-2 (22.10.2022).

²⁰² *Ibid.*

²⁰³ *Ibid.*, lk 3.

²⁰⁴ Leisi valla arengukava 2011-2018, lk 15, RT IV, 02.11.2016, 50: <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4071/0201/5035/lisa.pdf#> (22.10.2022).

²⁰⁵ *Ibid.*, lk 34-35.

²⁰⁶ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/38 Kihelkonna koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 8 (22.10.2022).

²⁰⁷ **Reinsoo**, Rene 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.03).

Omavahel tihedalt lõimunud valla ja koguduse suhted peegelduvad ka Kihelkonna valla arengukavas aastateks 2015-2020. Vallakeskuses ehk Kihelkonna alevikus elab ca 46% valla rahvastikust.²⁰⁸

Valdkondlike arengueesmärkide kodanikualgatusliku tegevuse ülesannete ja eesmärkide hulgas nimetatakse ühe tegevusena ka Kihelkonna Mihkli koguduse tegevuse toetamist.²⁰⁹

Kultuurivaldkonna hetkeolukorra kirjelduses saavad nii kirik kui orel eraldi tähelepanu. Nii korraldatakse alates 1996. aastast Kihelkonna kirikumuusikapäevi. Kohaliku kultuuripärandi säilimise, arendamise ja toetamise seisukohalt on arengukava autorite arvates oluline Kihelkonna kiriku ja oreli restaureerimine, aga ka Undva palvemaja taastamine.²¹⁰

EELK Kuressaare Laurentiuse koguduse aruandjana olen märkinud, et koostöös Kuressaare Kultuurivaraga on jätkunud adventitule süütamine, linna 554. sünnipäeva raames toimus linnavalitsuse ja Kuressaare koguduste vaimulike osalusel palvushommikusöök. Kuna 2017. aastal tähistati reformatsiooni 500. aastapäeva, toimu enamik selle sündmuse raames toimunud üritusi Kuressaares²¹¹

2016. aasta kokkuvõttes märgin koostööst Kuressaare linnaga ära nõusoleku kompenseerida haridusasutuste poolt kirikute kasutamisest tekkivad vahetud kulud. Kuna juba siis räägiti valdade peatselt ühinemisest, olen märkinud, et kogudustel tuleb ühiselt seista hea selle eest, et ühendvalla tingimustes jätkuksid aastatega väljakujunenud tavad ja koostöö, mis on seni toiminud erinevate koguduste ja kohalike omavalitsuste vahel. Selleks tuleb valimiste järgselt moodustada valdkonna esindajatest komisjon, kes kaardistaks olemasolevad koostöövormid ja sellega seotud kulud, töötaks välja põhimõtted, mille alusel rahastada jooksvalt muinsuskaitse all olevate hoonete remonti ning kavandada koostöös riigiga suuremate investeeringute ajakava.²¹² See plaan teostus aasta pärast, millest tuleb juttu lähemalt järgmises peatükis.

²⁰⁸ Kihelkonna valla arengukava 2011-2018, lk 7, RT IV, 24.10.2018, 6:

<https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4060/2201/5016/arengukava.pdf#> (22.10.2022).

²⁰⁹ *Ibid.*, lk 13.

²¹⁰ *Ibid.*, lk 16-17.

²¹¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/182 Kuressaare koguduse 2018. aasta sõnaline aruanne, lk 11-12 (24.10.2022).

²¹² EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/170 Kuressaare koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 10 (24.10.2022).

Kuressaare viimane linnapea Madis Kallas tõdeb oma tagasisides, et alati on kõige suuremaks mureks oluliste sakraalehitiste renoveerimine ja korrashoid ning selles osas oli Kuressaare linnal selge toetamise kava. Lisaks oli koostöö tihe ka erinevate traditsiooniliste sündmuste läbiviimise osas koostöös kirikuga. Kindlasti mängis Kuressaare linna puhul olulist rolli ka see, et EELK kirik asub südalinnas ja väga paljud linna seisukohast olulised sündmused toimusid kirikus.²¹³

Kuressaare linna arengukavas 2014–2020 (2030) märgitakse, et aastatel 2005–2008 eraldati linnaeelarvest sakraalehitiste ja Saueri orel renoveerimistöodeks kokku 2,3 miljonit krooni.²¹⁴ Arengukava tegevuskava tabelis kajastub Kuressaare vanimate sakraalehitiste renoveerimise toetamine koostöös riigiga.²¹⁵

EELK Käina Martini koguduse diakon Triin Simson kirjutab, et Käina vallavalitsus on koguduse tegevuste osas toetav.²¹⁶

Käina vallas 2016. aastal kinnitatud arenguvisioni ja strateegiliste eesmärkide alajaotuses märgitakse eesmärkidena ajalooliste, kultuuriliste ja loodusturismi sümboolite väljaheitamist ja teadvustamist, sh Käina kirik.²¹⁷

Kultuurivaldkonna peatükis leiab eraldi alapeatükina lõigu Käina kiriku varemete kohta, mille selgitavas osas öeldakse muuhulgas, et Käina kirikuvaremete territoorium vajab terviklikku uut lähenemist – kiriku varemete ja kirikupargi taastamist, kaasaegset eksponeerimist ja esitlemist turismiobjektina. Täna on koostatud „Käina kiriku varemete restaureerimise ja konserveerimise projekt“, milles on üheks eesmärgiks ehitada kirik-kontserdisaal.²¹⁸ Tegevuskava alalõigus 2016-2023 seatakse eesmärgiks Käina kiriku varemete konserveerimist ja restaureerimist kirik – kontserdisaaliks, kirikupargi rekonstrueerimist ning kiriku, pargi ja torni valgustamist.²¹⁹

²¹³ Kallas, Madis 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (5.04).

²¹⁴ Kuressaare linna arengukava 2014–2020 (2030), lk 33, RT IV, 03.09.2013, 38: https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/4030/9201/3038/Kuressaare_linna_arengukava_volikogus_kinnitatud_2013.pdf# (24.10.20229).

²¹⁵ Kuressaare linna tegevuskava 2014–2020 (2030), lk 18 https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/4030/9201/3038/Arengukava_lisa1_volikogus_kinnitatud_2013.pdf# (24.10.20229).

²¹⁶ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/179 Käina koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 5 (24.10.2022).

²¹⁷ Käina valla arengukava 2016-2023, lk 6, RT IV, 19.10.2016, 18: <https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/4201/0201/7028/Arengukava%202017.pdf> (24.10.2022).

²¹⁸ *Ibid.*, lk 16.

²¹⁹ *Ibid.*, lk 17.

Käina valla terviseprofiili elanike kaasamise alalõigus tõdetakse, et vallavalitsus toetab elanike tegevust tegevustoetustega ja projektide kaasfinantseerimisega. Aktiivselt tegutsevad kolmanda sektori tegijad mittetulundusühingud, kellest esimesena nimetatakse EELK Käina Martini kogudust.²²⁰

EELK Kärkla Johannese koguduse koostöö valla ja riigiga kajastub osaliselt praostkonna aruandes, kus koguduse 2017. aastat on koostöös vallaga iseloomustanud kiriku taastamise ettevalmistustööd. Koguduse õpetaja Kristjan Simson kirjutab, et tööde läbiviimiseks sai asutatud Kärkla Kiriku Sihtasutus, mille nõukogusse kuuluvad, lisaks koguduse ja konsistoriumi esindajale, ka Hiiumaa Vallavalitsuse esindaja ja restaureerimise algataja Enn Kunila. Läbi on viidud riigihanke ehitustööde esimene etapp, mille käigus vahetatakse välja katusekate, renoveeritakse ja soojustatakse katusekonstruktsioon. Ehitustööd peaksid algama 2018.a. aprillikuus.²²¹

Enne Hiiumaa valdade ühinemist Hiiu vallavanemaks olnud Reili Rand iseloomustab koguduste ja KOV-i koostööd konkreetsete koguduste vajadustest lähtuvana. Näiteks toob ta koostööd Kärkla Kiriku SA tasandil ning Töötukassa tööharjutuse läbiviimisel või läbi mittetulundusliku tegevuse projektide toetamisel.²²² Hiiu valla arengukava 2014–2023 sissejuhatavas osas nenditakse, et vald moodustati 30. oktoobril 2013.a Kärkla linna ja Kõrgessaare valla ühinemisega ning on nende õigusjärglane.²²³ Arengukava kultuurivaldkonna tegevuste hulgas märgitakse Kärkla kiriku, Reigi kiriku ja pastoraadi restaureerimise toetamist.²²⁴

Valitsemise ja kodanikuühiskonna valdkonnas nõustutakse vabaihenduste (MTÜ-d, seltsingud, kogudused jms) tegevuse toetamisega ja võimaluste piires projektide kaasrahastamisega, lähtudes Siseministeriumi Ühenduste rahastamise juhendmaterjalist ning Hiiu valla mittetulundusliku tegevuse toetuse korrast.²²⁵

EELK Kärkla Maarja-Magdaleena koguduse õpetaja Rene Reinsoo kirjutab koguduse aruandes lühidalt, et suhted omavalitsusega on head. Aastale hinnangut

²²⁰ *Ibid.*, lk 47.

²²¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne lk 12 (24.10.2022).

²²² **Rand**, Reili 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (8.04).

²²³ Hiiu valla arengukava 2014-2023, lk 3, RT IV, 29.10.2016, 10: <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4291/0201/6006/arengukava.pdf> (24.10.2022).

²²⁴ *Ibid.*, lk 10, 15.

²²⁵ *Ibid.*, lk 18-19.

andes kirjutab ta, et Kärla kogudusel on juba üks kogemus seoses osaliselt toimunud haldusreformiga. Endised Kaarma, Kärla ja Lümända vallad on nüüd paar aastat olnud ühises Lääne-Saare vallas.²²⁶

Oma vastuses küsitlusankeedile avab koguduse õpetaja valdkonda mitmete näidete varal. Koguduse naiskoor on laulnud valla tähtpäevadel, vald on toetanud pastoraadi küttekulude katmist, Kärla muusikakooli õpilased on musitseerinud kirikus, lastelaagrisse registreerumine on toimunud kooli vahendusel ning vald on toetanud laagri korraldamist transpordi rahastamisega. Samuti on toetatud kiriku remondi täisprojekti koostamist ja osaliselt remondi alustamist. Vaimulik nimetab veel lisaks kalmistupühade korraldamist, lumelükkamist ja infovahetust.²²⁷

Kolme valla liitumise tulemusena satuvad uue omavalitsuse piiridesse kahe kirikukihelkonna ehk Kärla ja Kaarma koguduste piirkonnad. Kuna ühinenud omavalitsused ümbritsevad liitumise järgselt Kuressaare linna, saab valla uueks keskuseks ennekõike logistiliselt põhjustel Kuressaare.

EELK Muhu Katariina koguduse õpetaja Hannes Nelis tunnistab 2017. aasta koguduse aruandes, et suhted kohaliku omavalitsusega on kogudustel olnud alati head. Imestama pani teda vaid see, et vald ei olnud alates 2016. aastast enam nõus toetama kalmistupühal orkestri mängimist. Samas on vald katnud muru niitmise ja lumetõrje kulud. Lisaks loetletule on täielikult valla eelarvest kaetud kiriku välisvalgustuse maksumus. Koguduse hingekarjast oodatakse Liiva Konsumi ees asuval ühisel jõulupuul küünalde süütamisele.²²⁸

Tagasiside ankeedis lisab vaimulik koostöö valdkonnas valla laulukoori ülesastumisi jõuluõhtutel kirikus ning hea koostöö Muhu Hooldekeskusega.²²⁹ Muhu valla kauaaegne vallavanem Raido Liitmäe ütleb oma tagasisides, et koostöö EELK Muhu kogudusega on olnud suhteliselt stabiilne ja sõltunud pigem sellest, kui aktiivsed on olnud koguduse vedajad ning kui palju on vallal olnud reaalseid võimalusi panustada koostöösse.²³⁰

²²⁶ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/93 Kärla koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 4-5 (24.10.2022).

²²⁷ Reinsoo, Rene 2021.

²²⁸ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/174 Muhu koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 19 (24.10.2022).

²²⁹ Nelis, Hannes 2021.

²³⁰ Liitmäe, Raido 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (7.04).

Kogudused leiavad vaadeldaval perioodil Muhu valla arengukavas aastateks 2014-2020 kirjeldamist peatükis „Kultuur ja vaba aeg“ alapealkirja all „Usuline liikumine. Kogudused.“. EELK Muhu Katariina koguduse kohta tuuakse välja rida arvandmeid ja teisi näitajaid.²³¹

EELK Mustjala Anna koguduse õpetaja Rene Reinsoo tunnistab aruandes konsistooriumile, et suhted omavalitsusega on head. Mustjala vald on toetanud kristliku lastelaagri korraldamist ning tasunud surnuaiapähal mänginud muusikutele. Samuti on toetatud kiriku remonti.²³²

Koguduse vaimulik kiidab koostöö eest endist vallavanemat Kalle Kolterit, kes oli koguduse juhatuse liige ning tegi tööd südamega nii valla kui koguduse küsimuste lahendamisel.²³³

Kalle Kolter kirjutab oma tagasisides, et vald andis, lisaks eelpoolnimetatule, kogudusele iga aastast tegevus- ja hoonete remonditoetust. Toetati ka pühapäevakooli, korrastati kiriku orel ja aidati korraldada iga-aastast Mustjala kirikumuusika festivali.²³⁴

Mustjala valla arengukava aastateks 2009-2020 sissejuhatuses leiab märkimist kirik kui muusikafestivalide ja kontsertide toimumise koht.²³⁵

Valla kirikud leiavad nimetaist ka külaelu ja kodanikualgatusliku tegevuse valdkonnas, milles nähakse samuti ette valla toetust.²³⁶ Mustjala Anna kirikut mainitakse ka valla ettevõtluse ja turismi alalõigus. Valdakonna eesmärkide seas, kus kultuuriliselt ja looduslikult väärtuslikud objektid on välja arendatud külastusobjektideks, nähakse ette nii Mustjala Anna kui Prohvet Eeliase kiriku restaureerimise toetamist.²³⁷

EELK Orissaare koguduses vahetus 2017. aastal hooldajaõpetaja ning Veiko Vihuri asemel asus kogudust teenima Kaitseväe peakaplani ametit pidanud Gustav

²³¹ Muhu valla arengukava 2014-2020, lk 46, RT IV, 28.09.2017, 46:

<https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/4280/9201/7046/arengukava.pdf#> (24.10.2022).

²³² EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/66 Mustjala koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne, lk 4 (24.10.2022).

²³³ Reinsoo, Rene 2021..

²³⁴ Kolter, Kalle 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (30.03).

²³⁵ Mustjala valla arengukava 2009-2020, lk 5, RT IV, 13.05.2014, 51:

https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/4130/5201/4051/mustjala_lisa.pdf# (24.10.2022).

²³⁶ *Ibid.*, lk 24, 27.

²³⁷ *Ibid.*, lk 37-38.

Kutsar. Erinevust ühe maakonna eri piirkondade vahel märgib oma tagasisides ära Orissaares elav senine Kihelkonna vallavanem Raimu Aardam, kes tõdeb: „Kui olin Kihelkonna vallavanem, oli seasel kogudusel ja kirikul kogukonnas oluline roll, kuid nüüd, Orissaares tagasi olles, kus kirikut ei ole, ma sellist koostööd kusagil ei näe.“²³⁸

Haldusreformi eelne Orissaare vallavanem Vello Rünthal peab samuti tunnistama, et valla ja koguduse vahel suuremat koostööd ei olnud, kuid teatud kokkupuutepunktid olid näiteks valla poolt korraldatud tasuta transport inimestele teenistustel käimiseks, kiriku kinnistutele viivate teede kevadine ja sügisene hooldus ning lumetõrje ning koguduse valduses oleva Püharisti majutus- ja toitlustusteenuse ostmine.²³⁹

Senise Orissaare valla piirides tegutseb kaks EELK kogudust. Lisaks Orissaare kogudusele ka Saaremaa Jaani kogudus. Orissaare valla arengukava 2015-2025 mainitakse mõlemaid seoses kultuuri hetkeolukorra kirjeldustega, nimetades, et aktiivne tegevus toimub Jaani, Ööriku, Nõmme ja Püharisti (Orissaare) kirikutes.²⁴⁰

EELK Põide Maarja koguduse piirkonna ühendvallaga liitumise aastat kirjeldab põgusalt praostkonna aruanne, kus koguduse õpetaja Veiko Vihuri kirjeldab, et koostöös Põide Maarja Kiriku Sihtasutusega paigaldati püsiv infostend, toimusid heakorratalgud, kirjastati kolmes formaadis postkaarte. Neid saadeti jõulupühadeks u 100-le adressaadile.²⁴¹

Põide valla varasem vallavanem Andres Hanso tõdeb, et koostöö Põide kogudusega on olnud tema ajal vajadustest lähtuv, aga pigem vähene. Tema puutus kokku kiriku remondi- ja välisvalgustuse, ürituste ja inventariga seotud küsimustega.²⁴² Saare omavalitsuste liitumisele eelnenud aastal valda juhtinud Jüri Linde täiendab kolleegi, et tema ajal sai kogudusega koostöös loodud Põide Maarja Kiriku Sihtasutus ja otsitud ühiselt rahastuse võimalusi hoonete parendamiseks.²⁴³

EELK Püha Jakobi kogudusel on koostöö iseseisva haldusüksusena oma tegevuse 2017. aastal lõpetanud Pihntla vallaga olnud hea. Vald on oma eelarvest

²³⁸ **Aardam**, Raimu 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (25.03).

²³⁹ **Rünthal**, Vello 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (5.04).

²⁴⁰ Orissaare valla arengukava 2009-2020, lk 20, RT IV, 21.03.2013, 6: <https://www.riigiteataja.ee/aktiivne/4281/1201/5018/arengukava.pdf#> (25.10.2022).

²⁴¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne lk 14 (25.10.2022).

²⁴² **Hanso**, Andres 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (31.03).

²⁴³ **Linde**, Jüri 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (31.03).

kogudust toetanud - kirikupühade puhul aidanud inimesi kirikusse tuua ning osaliselt toetanud kontsertide ja kalmistupüha pidamist. Kogudust esindas vallavalitsuse tasandil abivallavanem ja koguduse juhatuse esimees Tiit Rettau. Viimane jätkab Pihla osavalla teenuskeskuse juhina. Vallaga koostöö on vajalik, kuna tegutsetakse samas keskkonnas elavate inimeste heaks.²⁴⁴

Pihla valla haldusreformi eelse arengukava 2015-2021 sätestatud eesmärkide saavutamist toetavate tegevuste hulgas külaelu ja kodanikualgatuse valdkonnas deklareeritakse kodanikuühenduste (MTÜ-de, seltside, seltsingute) tegevuse toetamist nende poolt esitatud projektide kaasfinantseerimise kaudu.²⁴⁵ Iseseisva valla aegse Pihla valla arengukava on vaadeldud analoogsetest kavadest üks lühemaid ja lakoonilisemaid, milles ei ole eraldi välja toodud piirkonnas tegutsevaid kogudusi.

EELK Pühalepa Laurentiuse koguduse 2015. aasta aruande kohaselt olid suhted koguduse õpetaja Kristjan Simsoni sõnul kohaliku omavalitsustega head. Valla toetusel on organiseeritud näiteks kirikuhoone välisvalgustus. Vald on toetanud ka koguduse naiskoori tegevust. Valla tugi kogudusele on projektipõhine.²⁴⁶

Pühalepa valla arengukava aastateks 2011 – 2020 turismi ja puhkemajanduse valdkonnas nimetatakse valla suurimateks vaatamisväärsusteks Pühalepa kirikut. Tõdetakse, et kiriku ruum on väga hea akustikaga ja sobilik kontsertideks ning kavandatakse kiriku juures järgmisi tegevusi: korraldada rohkem kontserte; renoveerida torni trepid ja vahekorrused, et huvilised saaksid nautida vaadet kirikutornist; korrastada kiriku park ja välja ehitada püsiv valgustus; ehitada nõuetele vastav tualett; kaasata kirik rannaäärse tee võrgustikku; soetada kirikusse orel.²⁴⁷

EELK Reigi Jeesuse koguduse õpetaja tunnistab, et suhted Hiiu Vallaga polnud 2017. aastal just kõige paremad. Vald koguduse tegevust ei toetanud, kuigi

²⁴⁴ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/176 Püha koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne lk 5 (25.10.2022).

²⁴⁵ *Ibid.*, lk 10.

²⁴⁶ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Pühalepa koguduse 2015. aasta sõnaline aruanne lk 7 (25.10.2022).

²⁴⁷ Pühalepa valla arengukava 2015-2021, lk 16, RT IV, 07.11.2018, 53:
<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4281/2201/3051/P%C3%BChalepa%20valla%20arengukava%20aastateks%202011-2020.pdf#> (25.10.2022).

sisuliselt pakkus kogudus endale kuuluvate kalmistute osas vallale avalikku teenust. Pikemalt kirjeldab vaimulik kujunenud olukorda koguduse aruandes.²⁴⁸

Kokkuvõttes leidis kogudusele kuuluvate Reigi ja Kõpu kalmistute haldamise ja avalikku kasutusse jätmise probleem osaliselt lahenduse. Hiiu vallavolikogu eraldas 2017.a eelarvest selleks otstarbeks kogudusele toetuse. Paraku kattis toetus tegelikest kuludest siiski vaid 2/3. Otsus puudutas ainult aruandeaastat ja püsivat kokkulepet kalmistute avalikku kasutusse jätmise kompenseerimiseks enne ühtseks Hiiumaa vallaks liitumist ei olnud.²⁴⁹

Vaidlus ise kirjeldab olukorda, kus kalmistu kuulub kogudusele, kes soovib pakkuda avalikku teenust, mis on omanikule majanduslikult kahjulik ning kes vajab selleks avalikke vahendeid.

Hiiu valla arengukava 2014–2023 olemasoleva olukorra kirjelduses öeldakse, et Hiiu valla hallata on kuus kalmistut: Kärkla, Kõpu I ja II, Malvaste, Puski, Reigi. Kärkla kalmistu hooldusteenust ostetakse eraettevõtjalt, teiste kalmistute eest hoolitsevad kalmistute heakorratöötajad.²⁵⁰

EELK Ruhnu Püha Magdaleena koguduse diakon Jaanus Torrim kirjutab 2017. aasta kokkuvõttes, et suhted kohaliku omavalitsusega on head. Kohalik vallavanem, kes on ka koguduse juhatuse esimees, suhtub kiriku asjadesse respektiga. Aruandeaastal külastas Ruhnu kogudust kaitsevägejuhataja kahel, peaminister ja president ühel korral.²⁵¹

Ruhnu valla omavalitsusreformi aegne vallavanem Jaan Urvet, kes oli ühtlasi koguduse juhatuse esimees, hindab koostööd valla ja koguduse vahel ideaalilähedaseks, kuna väikesaarel on tema sõnul omavaheline suhtlus vältimatu.²⁵²

Ruhnu kogudusele kuulub vana pastoraat, kus tegutseb Ruhnu kool. 2017. aastal teostati pastoraadis valla ja riigi toel kapitaalremont, mille eestvedajaks oli toonane vallavanem. Hoone omanik on kogudus, aga hoone on antud pikaks ajaks

²⁴⁸ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/201 Reigi koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne lk 5-7 (25.10.2022).

²⁴⁹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne lk 15 (25.10.2022).

²⁵⁰ Hiiu valla arengukava 2014-2023, lk 2, RT IV, 29.10.2016, 10: <https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/4050/1201/6012/olukord.pdf#> (25.10.2022).

²⁵¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/100 Ruhnu koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne lk 5 (25.10.2022).

²⁵² Urvet, Jaan 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.03).

kasutusõigusega Ruhnu valla käsutusse võimalusega, et vajadusel saab kogudus seda hoonet kasutada oma koosolekute läbiviimiseks.²⁵³

Ruhnu valda omavalitsuste liitumine ei puudutanud. Valla ja koguduse koostöövormid on peamiselt sellised, et vallavalitsus on taganud kiriku surnuaia trimmerdamise ja aidanud organiseerida talgutöid.²⁵⁴

EELK Saaremaa Jaani koguduse 2014. aasta aruandes kirjutab hooldajaõpetaja Veiko Vihuri, et pikemas perspektiivis tuleks Jaani ja Orissaare kogudus ühendada, sest kahe väikse luterliku koguduse olemasolu ühes väikses vallas, kõigest ca 12 km kaugusel teineteisest, ei ole mõistlik. Bussiühenduse puudumise tõttu ei saa Orissaare elanikud Jaani kirikus käia, kuid vallakeskuses elavatel Jaani koguduse liikmetel on juba praegu võimalik käia jumalateenistusel Orissaares.²⁵⁵

Saaremaa Jaani koguduse sõnalis aruandes, aastatel 2015–2018, kirjutab koguduse hooldajaõpetaja, et elu paaril viimasel aastal on olnud tagasihoidlik, piirdudes peamiselt jumalateenistuste ja väheste talitustega. Napp sissetulek võimaldab vaid hädapärast tegevust korraldada, mitte muinsuskaitse all olevaid koguduse hooned nõuetekohaselt remontida.²⁵⁶

EELK Valjala Martini koguduses on olnud õpetaja Hannes Nelise sõnul suhted kohaliku omavalitsusega normaalsed. Maavanem Kaido Kaasik on ühtlasi ka koguduse nõukogu liige. Koguduse juhatuse aseesimees Aive Mõistlik on kohaliku põhikooli direktor.²⁵⁷

Kaido Kaasiku maavanemaks olemise ajal toimus tihedam läbikäimine koguduste üleselt ühe maakonna piires noorte- ja diakooniatöös ning välissuhtlusel.²⁵⁸ Valjala kogudus on enne valdade liitumist teinud head koostööd kohaliku kooli ja lasteaiaga usuõpetuse tundide läbiviimisel.²⁵⁹

²⁵³ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/100 Ruhnu koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne lk 4 (25.10.2022).

²⁵⁴ **Nõu**, Andre 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (31.03).

²⁵⁵ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/192 Saaremaa Jaani koguduse 2014. aasta sõnaline aruanne lk 6 (25.10.2022).

²⁵⁶ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/199 Saaremaa Jaani koguduse 2015-2018. aasta sõnaline aruanne lk 3 (25.10.2022).

²⁵⁷ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/172 Valjala koguduse 2017. aasta sõnaline aruanne lk 19 (26.10.2022).

²⁵⁸ **Kaasik**, Kaido 2021.

²⁵⁹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. aasta sõnaline aruanne lk 16 (26.10.2022).

Valjala valla arengukava aastateks 2016-2024 koostamise ajal pidas vald ühinemisläbirääkimisi ühtse Saaremaa valla tekkimiseks. Ühtse korra alusel nähakse mittetulundusühenduste toetamise jätkumist ning võimalusel soovitakse delegeerida elanikele lähemal asuvate teenuste osutamine kodanikuühendustele.²⁶⁰

Arengukava kultuuri alalõigus kirjeldatakse pikemalt Valjala kirikut, mis on ühtlasi valla vapil kui vanim kivist maakirik. Probleemina nähakse olukorda, kus kirik on renoveerimata, ning soovitakse see ette võtta ja kirik valgustada.²⁶¹

Ettevõtluse, turismi ja puhkemajanduse valdkonnas märgitakse turistide majutamisega tegelevate ettevõtete seas ka Valjala Martini Koguduse majutust pastoraadihoones. Ettevõtlust ja turismi toetava tegevusena peetakse oluliseks Valjala kiriku juures oleva turismipunkti käigus hoidmist koostöös EELK Valjala Martini kogudusega.²⁶²

1.3.3. Kokkuvõtteks

Kuna iga kirik, kaasa arvatud luterlik kirik, peab arvestama oma tegevuses asukohamaa seadusandlusega, võttis kirik oma erinevatel tasanditel haldusreformiga seotud protsessi kui paratamatust. Piirkondlikult oli nii praostkondade kui koguduste tasandil olemas kogemus varasematest omavalitsuste vabatahtlikest ühinemistest, kus liitunud omavalitsuse piiridesse jäänud kogudused pidid hakkama suhtluses suurema omavalitsusega tegema rohkem koostööd. Küsimus oli ka üldisemalt selles, kuidas rakendada senist kohalikku koostööd koguduste ja omavalitsuste vahel suuremate KOV-ide puhul, kus kogudusi on rohkem kui kaks.

Endine Kuressaare linnavolikogu liige ning hilisem ühinenud Saaremaa valla kultuurivaldkonna abivallavanem Helle Kahm tõdeb koguduste ja omavalitsuste koostööd silmas pidades, et see oli enne valdade liitumist rohkem killustunud ja süsteemselt koordineerimata, olenes pigem isikute tahtest ja koostöövõimest.²⁶³

Inimeste ja nende vahelise koostöö tähendus nii kiriku kui omavalitsuse vaates, paistab välja nii maakondade ja praostkondade, aga ka üksikoguduste ja kohalike omavalitsuste suhetes.

²⁶⁰ Valjala valla arengukava 2016-2024, lk 11, RT IV, 29.10.2016, 27: <https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/4291/0201/6027/2016-2024%20arengukava.pdf#> (26.10.2022).

²⁶¹ *Ibid.*, lk 21-23.

²⁶² *Ibid.*, lk 35-36, 40, 42.

²⁶³ **Kahm**, Helle 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (26.03).

Nii tunnistab endine Hanila ja Lääneranna vallavanem, Lääneranna volikogu esimees Arno Peksar, et Lääne praostkonna esindajat kaasati kõikidesse ümarlaudadesse ja komisjonidesse ja arutelu oli väga konstruktiivne.²⁶⁴ Eespool toodud paljudest näidetest ilmnevad teatud mustrid, milles võtmeisikuteks on kiriku poolt pikemalt ametis olnud praostid või ka koguduste õpetajad. Kiriku poolt vaadates on nii maavalitsuste kui kohalike omavalitsuste juhtide tasandil inimesi rohkem vahetunud, mis muutis suhtlemise sageli keerulisemaks, kuna isikute ja nende prioriteetide muutudes, võisid muutuda ka suhted kiriku ja omavalitsuse vahel.

Mõnel pool oli läbikäimine sage, kuid samas teises piirkonnas ei toimunud aastaid mingit suhtlemist. Omavalitsusreform ühtlustas erineva intensiivsusega suhteid moel, et sellest said rohkem kasu kogudused, kellel olid enne reformi omavalitsusega kas olematud või nõrgad suhted. See tähendas ühelt poolt otsustustasandi muutust, kuid võimalusel ka parimate praktikate rakendamist suuremate piirkondade heaks.

Koostöö eeldab senisest laiema pildi nägemist ja vastutuse kandmist. Kogudused ei ole jäänud ootama valdade liitmise tulemusi, vaid on võtnud kaasarääkija rolli. Saaremaa näitel kuulub ühe omavalitsuse piiridesse koguni 13 EELK kogudust. See on kahtlemata nii võimalus kui väljakutse. Enamike puhul on tegemist endiste kihelkonnakeskustega, kes kannavad ühendatud omavalitsuse tingimustes piirkondlikku identiteeti ja on ajaloolise järjepidevuse kandjad.²⁶⁵

²⁶⁴ Peksar, Arno 2021.

²⁶⁵ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne lk 17 (26.10.2022).

2. 2017. a haldusreformi tulemusena kujunenud muutused ja koostööpraktika

2.1. Lääne-Eesti praostkondade ja KOV-i koostöö

2.1.1. Lääne praostkond

2017. aasta haldusreformi käigus muutus ajaloolise Läänemaa rahvaarv ja pindala. Maakonna koosseisust lahkusid Pärnumaale Hanila ja Lihula vallad ning Läänemaaga liideti Rehemäe ja Kuke külad (varem Harjumaa koosseisus). Maakonnasiseselt toimusid varasemate omavalitsuste ühinemised ning peale haldusreformi jäi Läänemaale alles 3 kohalikku omavalitsust. Varasemalt olid Oru, Taebla ja Risti vallad liitunud ning moodustus Lääne-Nigula vald. Läbirääkimiste tulemusena liideti Lääne-Nigulaga veel Martna, Kullamaa, Noarootsi ja Nõva vallad. Kõik 4 liitunud valda moodustasid oma endisel territooriumil osavallad.

Haapsalu linn liitus ühinemisläbirääkimiste käigus Ridala vallaga ning ühendamavalituse nimeks sai Haapsalu linn. Vormsi vald tulenevalt saare eraldatusest jätkas peale haldusreformi iseseisva vallana.²⁶⁶

Endise Lääne praostkonna praosti Leevi Reinaru sõnul said vahetult pärast haldusreformi jõustumist moodustatud koostöötoimkonnad Lääneranna vallas, Lääne-Nigula vallas ja Läänemaa SA-ga. Vormsi vald osaleb SA Läänemaa ja praostkonna koostöökogus, mis koguneb kord kvartalis.²⁶⁷ Lääne-Nigula vallavanema ja ühe haldusreformi teoreetilise osa ettevalmistaja Mikk Lõhmuse sõnul jätkas maakonna ja praostkonna ühiskomisjon tegevust, mitte enam maavalitsuse, vaid SA Läänemaa juures²⁶⁸

²⁶⁶ Sihtasutus Läänemaa, Kohalikud omavalitsused, <https://laanemaa.ee/kovid/> (3.11.2022).

²⁶⁷ Reinaru, Leevi 2021.

²⁶⁸ Lõhmus, Mikk 2021.

Kaido Saagi, kes on Leevi Reinaru ametijärglane praosti ametis, sõnul on koostöö maakonna ja praostkonna tasandil laabunud hästi ja on püsinud üsna sarnasena aastakümneid. Toimuvad juba ülalmainitud koostöökoogu koosolekud, kus osalevad kõigi maakonnas tegutsevate olulisemate organisatsioonide esindajad (politsei, pääste, kultuur, kirik jne) ja see ühistöö ei ole muutunud ka pärast haldusreformi.²⁶⁹

Abipraost Külliki Valk aga täpsustab uut olukorda koostöökoogu tasandil, sõnades, et kuna maakond on muutunud väiksemaks, on koostöökogust langenud välja Lääneranna kogudused. Maakondliku koostöökoogu kõrvale on tekkinud veel Lääne-Nigula ümarlaud ja Lääneranna ümarlaud. Haapsalu linna ümarlaud ei hõlma enam Haapsalu linna maapiirkonna huve.²⁷⁰

Sarnaselt SA Läänemaa ja praostkonna koostöökogule, otsustati ka Lääneranna vallas rakendada samasugust kohtumiste praktikat valla ja tema haldusalas olevate koguduste vahel. Enne 2020. aastat toimusid need 1 kord poolaasta jooksul ja teemad võttis üles piirkonna praost.²⁷¹

Haldusreformi järgselt ajaloolisel Läänemaal ellu kutsutud piirkondlike koostööformaatide nõupidamistele olid kaasatud ka kohalike koguduste vaimulikud. Küllap olid need koostöövormid ajendatud kaasamise põhimõtetest, kuid see ei vastanud mitte kõikide vaimulike ootustele. Nüüd juba endine Nõva koguduse õpetaja Peeter Krall tunnistab, et koostöö sisuline pool kipub keskenduma kõikvõimalike ilmalike sündmuste ja tähtpäevade tähistamise koordineerimisele.²⁷²

Endine maavanem Neeme Suur annab omavalitsuse ja praostkonna vahelisele koostööle valdade liitumise järgselt pigem positiivse hinnangu. Veelgi enam, ta avaldab arvamust, et praostkonna ja EELK olulisus maakonnas on pigem tõusnud. Näiteks, peale haldusreformi on piiskop Salumäe sõnavõttud ajalehes saanud tema sõnul praktiliselt ainsateks tõsiselt võetavateks riiklust ning maakondlikku ja rahvuslikku koosmeelt kandvateks pidepunktideks kohalikus meedias - nii kirjutavas kui sotsiaalmeedias.²⁷³

Viimase Kullamaa vallavanema Jüri Oti arvates on suurema tähelepanu saanud need omavalitsused, kus kirikuelu ja kogudused on tugevad ja nende usuline ja

²⁶⁹ Saak, Kaido 2021.

²⁷⁰ Valk, Küllike 2021..

²⁷¹ Malk, Meelis 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (05.04).

²⁷² Krall, Peeter 2021.

²⁷³ Suur, Neeme 2021.

hariduslik tegevus on aktiivne, kes paistavad silma sellega, et on toonud näitena koolidesse usundiõpetuse. Iseenesest arvab ta, et suuri muutusi pole haldusreform kaasa toonud, sest kogu koostöö lähtub tema hinnangul inimestest ja nendevahelisest suhtlusest, arusaamisest kirikuelu kohta ja kristliku kultuuri tunnetusest.²⁷⁴

Ajaloolise Läänemaa killustamine kahe erineva suurema linnalise omavalitsuse mõjupiirkondade vahel on seniste kahe maakonna piiridel asuvatele omavalitsusetele mõjunud negatiivselt. Seda väljendab oma tagasisides endine Hanila vallavanem ja Lääneranna vallavanemaks tõusnud Arno Peksar, kelle sõnul on suhted praostkonna ja omavalitsuse vahel haldusreformi järgselt muutunud pinnapealsemaks ja episoodilisemaks. Võib isegi öelda, et regulaarset koostööd ja kokkusaamisi enam ei toimu. Individuaalne suhtlus praostiga toimib tema hinnangul normaalselt. Samas, koostöö saab olla ainult kahepoolne ja kumbki pool ei ole üles näidanud suurt initsiatiivi mingi uue koostöövormi leidmiseks.

Küsimusele, kuidas on koguduste ülesed koostöövormid omavalitsusega muutunud, vastab Peksar: „Kuna omavalitsused on suuremad, siis varasemad väiksemate valdade koostöömudelid ei ole üle kandunud suurele, st ei ole tekkinud uut toimivat kogu valda katvat koostöövormi.“²⁷⁵

Üle kolme aasta SA Läänemaa juhtinud Anu Kikas on mõistetavalt positiivne, kuna tema poolt juhitud SA koostöö on sujunud väga hästi. Koosolekud on toimunud regulaarselt ja neid on protokollitud, on töötatud välja töökord ning, mis tema hinnangul kõige tähtsam, maakonnas on kõik vajalik saanud koostöös korraldatud, mis puudutab koostöökoja pädevust Lääne maakonnas.²⁷⁶

2.1.2. Pärnu praostkond

Pärnumaal läbi viidud Haldusreformi tulemusena moodustati 19-ne senise omavalitsuse asemel 7 ühinenud omavalitsust. Vabatahtlikult ühinesid 17 omavalitsust, 1 sundliideti ning 1 ei ühinenud ega liidetu, kuna vajadus ja kohustus puudus.

²⁷⁴ Ott, Jüri 2021.

²⁷⁵ Peksar, Arno 2021..

²⁷⁶ Kikas, Anu 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).

Uued tekkinud omavalitsused on: Lääneranna vald (ühinesid Varbla vald ja Koonga vald Pärnumaalt ning Hanila vald ja Lihula vald Läänemaalt), Põhja-Pärnumaa vald (ühinesid Halinga vald, Toosti vald, Vändra vald ja Vändra alev), Saarde vald (ühinesid Saarde vald ja Surju vald), Häädemeeste vald, (ühinesid Häädemeeste vald ja Tahkuranna vald), Tori vald, (ühinesid Are vald, Tori vald, Sauga vald ja Sindi linn), Pärnu linn (ühinesid Audru vald, Paikuse vald ja Pärnu linn ning sundliideti Tõstamaa vald) ja Kihnu vald (ei ühinenud, seadusega antud eristaatus, kuna tegemist saarelise vallaga).²⁷⁷

Pärnu praostkonna territoorium kattub suures osas Pärnu maakonna territooriumiga, v.a Vigala kogudus, mis kuulub osaliselt Rapla maakonda, ning osa Pärnumaast, kus asuvad Lääne praostkonda kuuluvad Mihkli ja Varbla kogudused.²⁷⁸

Lääne praostkonna ja maakonna ehk vaimulike ja omavalitsustegelaste tagasihoidlik reageerimine neile saadetud küsitlusankeedile peegeldab üldiselt piirkonna suhteid kiriku ja kohaliku omavalitsuse juhtide vahel. Oma vastused on esitanud küll väiksemate koguduste ja valdade juhid, kuid vaatamata korduvatele üleskutsetele ei ole see teema Pärnu linna piires olnud aktuaalne. Nii võib järeldada, et tihedam omavaheline suhtlus jäi aega, mil Pärnu Eliisabeti koguduse õpetajaks ja Pärnu praostiks oli hilisem EELK peapiiskop Andres Pöder.

Seda peegeldab osaliselt ka Pärnu abipraosti Tauno Tederi arvamus, et kogudusteülesteks koostöövormideks suhetes maakonnaga olid ühisüritused – laste- ja noortelaagrid, aga ka regulaarsed kohtumised omavalitsuste esindajate või omavalitsusliiduga. Haldusreformi järgselt on praostkondlik aktiivsus erinevatel põhjustel olnud väiksem. Häädemeeste koguduse õpetaja mõonab, et praostkonna roll on muutunud passiivsemaks, kuigi koha peal sünnib nii mõndagi.²⁷⁹

Haldusreformi tulemusel linnadega piirnevate omavalitsuste olukorda peegeldab endise Pärnu praostkonna vaimuliku Tiina Janno tagasiside. Ta tõdeb, et suhtlustasand on kannatanud ja võim kaugenenu. Kui varasemad omavalitsused olid tugeva kogukondliku, kultuurilise ja majandusliku identiteediga, siis sundliitmisega tekkinud üksustel pole tema sõnul neid omadusi kuskilt võtta. Nii küsib ta: „Mis mõttes saaks näiteks üks Pärnust 50 km-i kaugusel asetsev kalurite asundus Tõstamaa

²⁷⁷ Pärnumaa Omavalitsuste Liit, Haldusreform, <https://pol.parnumaa.ee/haldusreform> (3.11.2022).

²⁷⁸ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/205 Pärnu praostkonna 2017. aasta tegevusaruanne lk 1 (3.11.2022).

²⁷⁹ Teder, Tauno 2021.

ja selle naaberkülad end tunda Pärnu linnakodanikena? Sellist identiteeti ei teki ka siis, kui kõik teenused 45 km taha vallakeskusesse kolida.²⁸⁰

Suhtlus kiriku ja omavalitsuste vahel taandub suuresti erinevate isikute omavahelistele kontaktidele. Kui vallas või koguduses inimesed muutuvad, tuleb sageli alustada suhtlusega algusest. Lihtsam on nendes piirkondades, kus ametites on saanud jätkata samad inimesed. Vigala koguduse õpetaja Kristiina Jõgi nendib, et suuri muutusi ei ole pärast valdade liitumist olnud, sest siiani on olemas Vigala osavald, mida juhib endine Vigala vallavanem Priit Kärnsa. Tema on seisnud selle eest, et valla toetus kogudusele endistviisi jätkuks, aga möönab, et asjaajamine on läinud keerulisemaks.²⁸¹

Ka Vändra ja Tori vaimuliku Ants Kivilo hinnangu on kogudusteülene koostöö vähenenud. Põhjus on tema hinnangul omavalitsuse territooriumi märgatavas suurenemises - omavalitsuses ei ole enam üks või kaks kirikut. Nii on Tori vallas 6 ja Põhja-Pärnumaa vallas 5 kogudust.²⁸²

2.1.3. Saarte praostkond

Enne 2017. aasta haldusreformi kuulus Saare maakonda üks linn ja 13 valda, pärast haldusterritoriaalse korralduse muutmist jäi maakonda 3 valda (Saaremaa, Muhu ja Ruhnu vallad). Hiiumaa neljast vallast moodustus reformi tulemusena üks Hiiumaa vald. Nii kujunes haldusreformi järgselt praostkonna piirides kaks maakonnasuurust ja kaks väikesaarelist valda.

Saaremaa haldusreformi eelsete omavalitsuste ehk Kuressaare linna, Kihelkonna, Laimjala, Leisi, Lääne-Saare, Mustjala, Orissaare, Pihtla, Salme, Torgu ja Valjala valla juhid seadsid ühinemisläbirääkimiste käigus eesmärgiks tugeva kodanikuühiskonnaga, parema haldusega ja suurema võimekusega omavalitsuse moodustamise, mis pakuks elanikele ühtlase kvaliteediga avalikke teenuseid kogu Saaremaal ning tagaks elanikele oma piirkonda puudutavates otsustes kaasrääkimise võimalused.²⁸³

²⁸⁰ **Janno**, Tiina 2021.

²⁸¹ **Jõgi**, Kristiina 2021.

²⁸² **Kivilo**, Ants 2021.

²⁸³ Saaremaa omavalitsuste ühinemislepingu lisa 1. Seletuskiri Saaremaa omavalitsuste ühinemislepingu, haldusterritoriaalse korralduse muutmise vajaduse põhjenduse, territooriumi

HRS võimaldas erandi merelistele saarvaldadele, kellel on võimalik taotleda võimalust mitte ühineda teiste omavalitsustega, olenemata nende elanike arvust ja HRS-i sätestatud kriteeriumitele mittevastamisest. Muhu ja Ruhnu vallavolikogu avaldasid soovi taotleda erandi kohaldamist. Ühinemisläbirääkimistel mitte osaleda soovinud Põide vald ei vastanud HRS-i sätestatud elanike arvu miinimumsuuruse kriteeriumile ning sellele ei saanud kohandada seaduses sätestatud erandeid.²⁸⁴

Hiiu valla ja Käina valla volikogud algatasid valdade ühinemise Hiiumaa valla moodustamiseks. Emmaste ja Pühalepa vallad ei soovinud ühineda ja ei esitanud taotlust haldusterritoriaalse korralduse muutmiseks. Kuna Emmaste valla ja Pühalepa valla elanike arv jäi alla elanike arvu kriteeriumi, algatas Vabariigi Valitsus haldusreformi eesmärgi saavutamiseks ja kriteeriumi täitmiseks Emmaste valla ja Pühalepa valla ühendamise Hiiu ja Käina vallaga, mille tulemusena moodustus üks Hiiumaa vald.²⁸⁵

Reformi tulemusena kujunes Saarte praostkonna 20 koguduse teeninduspiirkonnas kaks tervet maakonda hõlmavat valda Saaremaal ja Hiiumaal. Saaremaa valla territoorium ei hõlma Saare maakonna Muhu ja Ruhnu valdu, kes mõlemad otsustasid jätkata iseseisvana. Hiiumaa vald ühendab küll territoriaalselt kogu maakonda, kuid juhtimises on suur võim antud osavaldadele – varasematele valdadele ja Kärdla linnale, mistõttu on TÜ sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskuse analüütiku Veiko Sepa hinnangul tegemist formaalse territoriaalse ühinemisega.²⁸⁶

Mitmes piirkonnas omavalitsuste ühinemiste juures konsultandina tegutsenud senine Lääne-Nigula vallavanem ja Tallinna Tehnikaülikooli õppejõud Mikk Lõhmus toob esile, et mitmed ajaloolised linnad-maakonnakeskused said osaks suuremast vallast nagu suursaarte näitel Kuressaare ja Kärdla. Viimane on tema sõnul eriti huvitav juhtum, kuna Kärdla on vallasisene linn ja samas osavald!²⁸⁷

suuruse ja alaliste elanike arvu kohta, lk 2,
<https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/4301/1201/6043/seletuskiri.pdf> (17.11.2022).

²⁸⁴ *Ibid.*, lk 2

²⁸⁵ Vabariigi Valitsuse määruse „Emmaste valla, Hiiu valla, Käina valla ja Pühalepa valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine“ muutmise“ eelnõu seletuskiri, lk 1
https://omavalitsus.fin.ee/static/sites/5/2020/03/20170616_hiiumaa_htk_muutmise_sk.pdf
 (18.11.2022).

²⁸⁶ **Sepp**, Veiko 2017. „Eesti uus territoriaalne muster.“ *Haldusreform 2017. Artiklikogumik otsused | taustad | elluviimine*, lk 542

²⁸⁷ **Lõhmus**, Mikk 2017. „2017. aasta reformi käigus sõlmitud ühinemislepingud.“ *Haldusreform 2017. Artiklikogumik otsused | taustad | elluviimine*, lk 385

Hiiumaa senised vallad säilitasid osavalla staatuses sisuliselt endiste valdade õigused. Hiiumaal tegutseva viie EELK koguduse seisukohalt kuuluvad kohaliku valla ülesannete hulka muuhulgas piirkonnatasandi arendustegevus ja koostöö kodanikeühendustega; sotsiaahoolekanne; vallavara ja osavallale eraldatud eelarveliste vahendite valdamine, kasutamine ja käsutamine; noorsootöö, kultuuri, spordi ja vabaaja veetmise korraldamine. Ühtne Hiiumaa vald on loodud uue juhtimistasandina seniste valdade kohale ja nii on ühe haldusreformi tulemusena tekkinud sisuliselt kahetasandiline omavalitsus, mis on saanud nii laitust kui kiitust. Koguduste seisukohalt tuleb nendes oludes suhelda asjaajamises nii senise kui uue valla keskusega.²⁸⁸

Hiiumaa ühinenud valla vallavanema Reili Ranna arvates on piirkonna koguduste ja liitunud omavalitsuse suhtlus läinud selgemaks, kuna partnereid on vähem, kuid valdav suhtlus toimub siiski konkreetsete kogudustega.²⁸⁹

Kuna praostkonna keskus asub Saaremaal, ei ole praostkonna ja Hiiumaa valla vahel toimunud regulaarset suhtlust sest KOV-i seisukohalt esindavad kogudused või nende kõneisikud kohalikul tasandil nii praostkonda kui kirikut. Kuna Hiiumaal säilisid haldusreformi raames sisuliselt ka kohalikud omavalitsused, kandusid ka varasemad koostöö vormid üle ühinenud valda, millele lisandus suhtlus keskse halduskeskuse ehk vallavalitsusega, mis koguduste jaoks muutis suhtlust kohati keerukamaks.²⁹⁰

Erinevalt Hiiumaast ei oma Saaremaal osavallad oma eelarvet ning senist volikogu asendab osavallakogu või kogukonnakogu (Lääne-Saare vald), kellel on valla otsustusprotsessis üksnes sõnaõigus kohaliku piirkonnaga seotud küsimustes.

Kõik vallaga seotud otsused langetab Kuressaarde koondunud Saaremaa vallavalitsus ja 31-liikmeline volikogu. Saaremaa valla territooriumil tegutseb 13 EELK kogudust. Maavalitsuste kaotamise järgselt säilitati maakondade nimetus, mille hulgas Saarte praostkonna piirkonda kuuluvad Saare (Saaremaa, Muhu ja Ruhnu) ja Hiiu maakonnad. Tahes või tahtmata tuli kogudustel ja praostkonnal selles olukorras mõelda, kuidas teha uutes oludes koostööd nii erinevate koguduste kui ühinenud omavalitsustega.

²⁸⁸ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/195 Saarte praostkonna 2018. aasta sõnaline aruanne lk 18 (18.11.2022).

²⁸⁹ **Rand**, Reili 2021.

²⁹⁰ **Simson**, Kristjan 2021. Suuline kommentaar (7.04).

Toimiva koostöö mudeliga on jõutud kõige kaugemale Saaremaa vallas. Praostkond kaardistas KOV-i reformi eelselt Saaremaa koguduste senised kogemused ja koostöövajaduse vallaga ning koostas peamised läbirääkimiste punktid, mille alusel pidas valimiste järgselt uue moodustatava valla juhtidega läbirääkimisi. Valimiste järgselt loodi valla eelarves kirikute kaasinvesteeringute rida summas 160 000 euri ja tegevustoetuste rida 40 000 euri mis moodustas 0,5% valla eelarvest. Vald koostas pühakodade parendamise toetuse taotlemise korra, mille alusel oli kõigil muinsuskaitse all olevate sakraalhoonete omanikel võimalik taotleda toetust iga-aastase taotlusvooru alusel. Muinsuskaitse kohalik vaneminspektor koostab rajatiste seisukorra hinnangu ning vallavalitsuse spetsialistidest koosnev komisjon langetab otsused. Selle alusel said näiteks 2018. aastal toetust kolme suurema konfessiooni EELK ja EAÕK ja EKBKL kogudused, kellele lisandus 2019. aastal üks EKNK kogudus.

Tegevustoetuse jaotus jagunes peamiselt kolme suurema konfessiooni vahel, millest pool ehk 20 000 eurot eraldati EELK kogudustele. Toetuse suurus, olenevalt kogudusest, oli kas 1000 või 1700 eurot. Toetust saanud koguduste tagasiside on olnud valdavalt positiivne, kuna see võimaldas katta sakraalhoone haldamise või suvise avatud olemisega kaetud kulused ning säästis kogudusi väiksemate toetuste taotlemise vaevast. Toetus ei olnud mõeldud töötasude tasumiseks. Saaremaa vald on rahastanud ühinenud omavalitsuse ajal tegevustoetuste raames ka kalmistupühadel puhkpilliansambli osalemist.²⁹¹

Esimese Saaremaa ühinemisaegse vallavanema Madis Kallase hinnangul on kõik seniste valdade head traditsioonid jäänud alles ka ühendvallas. Peale maavalitsuste kadumist on pigem mitmed traditsioonid tulnud vallale üle (näiteks väärivate pulmapaaride meelespidamine).

Praostkonna ja ühinenud omavalitsuse suhetele on avaldanud mõju see, et Kuressaare linna näitel oli territoorium ning kirikute arv oluliselt väiksem. See võimaldas tihedamat suhtlust ja proportsionaalselt suuremat tuge. Samas peab arvestama, et just maakirikud on sagedasti palju nukramas seisus ja nende ümber asunud väikesed vallad ei suutnud Kuressaare linnale sarnanevaid toetusi anda.²⁹²

²⁹¹ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/195 Saarte praostkonna 2018. aasta tegevusaruanne lk 19 (18.11.2022).

²⁹² Kallas, Madis 2021.

2.2. Omavalitsuse ja koguduse koostöövormid pärast valdade liitumist

2.2.1 Läänemaa

2.2.1.1. Haapsalu linn

Haapsalu linna ja Ridala valla ühinemise teel moodustati haldusreformi käigus uus haldusüksus ehk Haapsalu linn.²⁹³ Nii kuulub Haapsalu linna piiridesse kaks EELK kogudust - Haapsalu Püha Johannese ja Ridala Püha Maarja Magdaleena.

Haapsalu koguduse vaates ei ole haldusreformi järgselt suhted linnaga muutunud. Kogudus on panustanud varasema aktiivse suhtluse jätkumisse, mille aluseks on head suhted erinevate isikute vahel. Paari viimase aasta kontekstis tõdeb koguduse õpetaja, et koostöö on väga tegus. Regulaarselt kohtutakse ühisürituste korraldamiseks ja linnavalitsus on toetanud koguduse taotlusi.²⁹⁴

Ka omavalitsuse vaatepunktist põhineb hea läbisaamine koostööl konkreetsete isikutega. Piiskop Tiit Salumäe aktiivset rolli tunnustab nii Haapsalu linnaapea Urmas Sukles kui abilinnaapea Helen Rammu. Esimene tõdeb, et regulaarne koostöö toimub läbirääkimiste ja avalduse esitamise vormis Haapsalu kirikute remontide toetamises ja ühiste ürituste korraldamises.²⁹⁵

Haapsalu linna alla kuuluva Ridala koguduse õpetaja Küllike Valgu vaade koostööle suurema omavalitsusega peegeldab olukorda, kus suurema omavalitsuse moodustamine ei taga alati paremat koostööd väiksema osapoole ja selle territooriumile kuuluvate koguduste seisukohast. Koguduse õpetaja tõdeb, et Ridala koguduse ja Haapsalu linnavalitsuse vaheline koostöö on üsna kaootiline. Tema sõnul peab olema leidlik, et leida võimalikke abitaotlemise viise ja vorme. Enamasti kandideerib maakogudus tegevustoetusele võrdselt külaseltside ja teiste MTÜ-dega. Ridala kirik muinsuskaitse objektina on linna jaoks uudne ja harjumatu abivajaja.²⁹⁶

Linna arengukava 2018-2028 sedastab, et erinevatest kogudustest on kõige tihedam koostöö EELK Haapsalu Püha Johannese kogudusega, sest koguduse

²⁹³ Haapsalu linna ja Ridala valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine” muutmise. RT I, 10.01.2017, 3: <https://www.riigiteataja.ee/akt/110012017003> (13.03.2023).

²⁹⁴ EELKKA <https://aruandlus.eelk.ee/> Haapsalu koguduse 2021. aasta tegevusaruanne lk 25 (13.03.2023).

²⁹⁵ Sukles, Urmas. 2021.

²⁹⁶ Valk, Küllike. 2021.

eestvedamisel toimuvad paljud traditsioonilised esindus- ja mälestusüritused. Kogudus pakub, Jaani kirikus iseseisvalt ning toomkirikus koostöös Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid SA-ga, turistidele külastusteenust.²⁹⁷

2.2.1.2. Lääne-Nigula vald

Sarnaselt omavalitsuste liitumiseelse ajaga on Lääne-Nigula vallas säilinud neli osavalda, kellega kohalikud kogudused teevad koostööd. Lääne-Nigula valla territooriumil tegutsevad Nõva Püha Olavi, Noarootsi Püha Katariina, Piirsalu, Kullamaa Püha Johannese, Martna Püha Martini ja Lääne-Nigula Püha Nikolause kogudused.

Varasemalt maakonna juures tegutsenud ühiskomisjon on jätkanud kogudustega sündmuste kavandamisel ühistööd SA Läänemaa juures. Nii nagu eespool märgitud, moodustati vahetult pärast haldusreformi jõustumist koostöötoimikond Lääne-Nigula vallas Läänemaa SA-ga. Vormsi vald osaleb SA Läänemaa ja praostkonna koostöökogus, mis koguneb kord kvartalis. Koostöökogu eesmärgiks on olnud erinevate osapoolte, nagu omavalitsuse, koguduste ja Kaitseliidu ühiste sündmuste koordineerimine ja infovahetus. Rõhk on esimesel juhul möödunud sündmustest kokkuvõtete tegemisel ja eesoleva perioodi kavadel ning viimasel puhul koguduste soov pöörata tähelepanu sakraalhoonete seisundile.

SA Läänemaa endise juhi Anu Kikase sõnul on SA-s esindatud Lääne praostkond ning kõikide Lääne maakonna kohalike omavalitsuste esindajad. Lisaks on Läänemaa turvalisuse nõukogus esindatud ka Läänemaa koostöökoja liige Tiit Salumäe.²⁹⁸

Viimane Kullamaa (liitus Lääne-Nigula vallaga) vallavanem Jüri Ott arvab, et need vallad, kes läksid üle osavaldade süsteemile ja säilitasid kohalike kogukondade identiteedi, ei ole haldusreformist oluliselt kaotanud. Samas, suurvaldades on tema hinnangul omavalitsuse ja kiriku kogukonna side oluliselt nõrgenenud. Osavaldades, kus kirikukogukonnad on hästi ligidal, on koostöövormid ka aktiivsed ja teadlikult nii omavalitsuse kui koguduse huve arvestavad. Eriti tähtis on tihe kontakt ja aine

²⁹⁷ Haapsalu linna arengukava 2018-2028, lk 33, RT IV, 08.11.2018, 10
<https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4081/1201/8010/arengukava.pdf#> (13.03.2023).

²⁹⁸ Kikas, Anu 2021.

tugi kogudusele omavalitsuse poolt koguduse ees seisvate probleemide lahendamisel.²⁹⁹

Omavalitsuste liitumisaegne Lääne-Nigula koguduse õpetaja ja Lääne praost Leevi Reinaru arvab, et ühinenud omavalitsuste hea koostöö aluseks kogudustega on Lääne maakonna koostöö Lääne praostkonnaga, mis toimis pikki aastaid enne haldusreformi. Koguduse õpetaja hinnangul tundub, et töö haldamine on suures vallas keerulisem kui väikses vallas. Seetõttu on hea, et osa piirkondi soovisid osavalla staatust. Lääne-Nigulas on koguduste koostöö seisukohalt reform andnud positiivset arengut.³⁰⁰

Toonase praosti sõnul nägi vald kõikidel riiklikel tähtpäevadel koguduses oma koostööpartnerit. Tema arvates sõltub koostöö ka koguduse enda avatusest ja huvist olla partner. Lääne-Nigula vallas on riiklike tähtpäevade tähistamisel valla ja koguduse partneriteks kujunenud Kaitseliit, Naiskodukaitsjad, Noored Kotkad, Kodutütred ja Politsei ja aeg-ajalt ka Päästeamet.³⁰¹

Haldusreformi toimumise järgselt saatis Lääne praost Leevi Reinaru ühinenud Läänemaa omavalitsusjuhtidele kirja, eesmärgiga arendada koguduste ja kohaliku omavalitsuse vahelist koostööd. Pöördumises kaardistas praost senised koostöövormid ja andis edasi koguduste ootused, mis võtsid suures plaanis kokku seni toimunud koostöö, mis peegeldab ka Lääne-Nigula valla ja piirkonda jäävate koguduste ühiseid tegemisi.

Uutes valdades sooviti muuta tavaks, et kord kvartalis kohtuvad kohaliku omavalitsuse ja koguduste esindajad. Ühe piirkonna kogudused soovivad, et kohalike kirikute kui ajaloolise tähtsusega vaatamisväärsuste potentsiaali rohkem kasutataks. “Teeliste kiriku” projektis oleks vaja mõelda kiriku uste lahti hoidmiseks valvuri- ja giiditöö tasustamisele. Abi vajatakse ka aastaringseteks heakorratöödeks.

Kirikutes on vaja elektrisüsteemide korrastust, välisvalgustust ja hädavajalikku kirikuhoonete korrastamist. Loodetakse, et ühiskonnas leiaks suuremat kandepinda koguduses tehtav töö ja mõistetakse rohkem seda, et ajalooline pühakoda on oma kogukonnale väärtus, millesse kogukond võiks panustada.

Erinevate tegevuste arendamiseks võiks kasutada koguduse ruume ja kirikut: kontserdid, aktused, koolide kirikukülastused suurematel pühadel ja koostöö

²⁹⁹ Ott, Jüri 2021.

³⁰⁰ Reinaru, Leevi. 2021.

³⁰¹ *Ibid.*

koolidega ajaloo- ja kultuuriloo tundide läbiviimisel. Talveperioodil võiks toetada jumalateenistuse või muu ürituse küttekulusid.³⁰²

2.2.1.3 Vormsi vald

Vormsi valla hetkeseis ja arengusuunad on sõnastatud valla arengukavas aastateks 2020-2030, mis on jätk Vormsi valla varasemale arengukavale 2011-2025. Arengukava koostamisel osales ligikaudu 100 vallaelanikku, korraldati avalikke arutelusid ja kohtumisi eri huvigruppide esindajatega.³⁰³

Vormsi valla uus tegevuskava 2020-2030 nimetab saare olulisima kultuurivaldkonna eesmärgina Vormsile omase vaimse pärandi kandmise kultuuripärandi nimistusse. Samas peetakse, koostöös omanikega, oluliseks kultuurilooliste objektide nagu Vormsi Püha Olavi kirik, kirikuaed ja kalmistu tähistamist ja hooldamist. Oluliseks peetakse ka Vormsi kultuuriajaloo uurimist ja kultuuriloo laialdast tutvustamist ning Olavipäeva traditsiooni jätkamist.³⁰⁴

Kuna Vormsi on saanud haldusreformi seaduses ette nähtud erandina saarelise omavalitsusena jätkata iseseisva vallana, ei ole nii vallavanema Ene Sarapuu kui koguduse õpetaja Ants Rajando sõnul koostöö osas midagi muutnud. Koostööd on tehtud nii kihelkonnapäeva korraldamisel kui kohaliku kalmistu korrastamisel.³⁰⁵

Arhitektiharidusega ja seeläbi igapäevaselt valdkondlike planeeringutega kokku puutuva vaimuliku arvates ei ole haldusreform õnnestunud ja seda mitte üksnes kiriku vaates. Tema sõnul oleks Eesti hõreda asustusega sobinud kahetasandiline omavalitsussüsteem. Naabersaart Hiiumaad näiteks tuues ütleb ta, et osavaldade otsused peaksid olema tehtud kohapeal, aga planeeringud koondatud maakondliku koordineerimise alla.³⁰⁶

³⁰² **Reinaru**, Leevi. 2017.11.20. E-kiri Läänemaa omavalistusjuhtidele. Autori valduses.

³⁰³ Vormsi valla arengukava 2020-2030, lk 3, RT IV, 03.01.2020, 26:

<https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/4030/1202/0026/Vormsi%20valla%20arengukava%202020-2030.pdf#> (20.03.2023).

³⁰⁴ *Ibid.*, lk 7

³⁰⁵ **Sarapuu**, Ene 2021.

³⁰⁶ **Rajando**, Ants 2021.

2.2.2. Pärnumaa

2.2.2.1. Häädemeeste vald

Praegustes piirides Häädemeeste vald moodustati 2017. aastal seniste Häädemeeste ja Tahkuranna valdade ühinemisel.³⁰⁷

Kirikud leiavad ühinenud valdade arengukavas nimetamist turismi ja puhkemajanduse valdkonnas 26 muu muinsuskaitseobjekti hulgas. Vallas tegutseb ühtekokku 8 kirikut ja kogudust. Sellest tulenevalt on kirikute seisukord kesine.³⁰⁸ EELK kogudustest tegutsevad vallas Häädemeeste Miikaeli, Treimani ja Tahkuranna kogudused.

Arengukava koostajad seavad eesmärgiks kodanikuühiskonna ja seltsidega seotud MTÜ-de ümarlaud kokku kutsuda vähemalt kord aastas, aga nende hulka ei ole arvatud kogudusi, mis jätab, sarnaselt Tahukarra varasemale arengukavale, mulje, et kogudusi käsitletakse valla arengudokumendis muudest valdkonna organisatsioonidest eraldiseisva nähtusena. Kultuuri- ja seltsielu edendamiseks lubatakse toetada MTÜ-de ja seltside tegevust vastavalt taotlustele.³⁰⁹

Valla kodulehel on kogudused märgitud koos muude MTÜ-dega ühtses nimekirjas.³¹⁰

Sarnaselt teistele kultuurivaldkonnas tegutsevatele ühingutele on kogudustel võimalik taotleda toetust valla kultuuri-, spordi-, noorsoo- ja haridusprojektide toetuste eraldamise korra alusel.³¹¹

Häädemeeste valla arendusnõunik Toomas Abel kinnitab oma tagasisides, et kogudusi on käsitletud võrdselt kõigi teiste MTÜ-dega. Toetatud on laulupäevi ja kirikukontserte ja “Teeliste kiriku” projekti. Kogudusi ei ole otseselt vallaelarve koostamise kaasatud, kuna nende poolt taotletavad eeldatavad summad on juba arvestatud MTÜ-de toetusfondi. Remondivajaduste puhul on toetatud nii EELK kui EAÕK kogudusi võrdsetel alustel.³¹²

³⁰⁷ Häädemeeste valla arengukava ja eelarvestrateegia aastateks 2021-2026, lk 5, RT IV, 08.10.2021, 5: https://www.riigiteataja.ee/akt/4081/0202/1005/M8_Lisa1_Arengukava.pdf# (17.03.2023).

³⁰⁸ *Ibid.*, lk 15

³⁰⁹ *Ibid.*, lk 26, 41

³¹⁰ Häädemeeste valla koduleht. <https://haademeestevald.kovtp.ee/kulaliikumine> (17.03.2023).

³¹¹ Kultuuri-, spordi-, noorsoo- ja haridusprojektide toetuste eraldamise kord, RT IV, 13.10.2020, 6: <https://www.riigiteataja.ee/akt/413102018004?leiaKehtiv> (17.03.2023).

³¹² **Abel**, Toomas. 2021.

Kõigi kolme EELK koguduse vaimulik Tauno Teder hindab ühinenud vallaga koostööd sarnaseks liitumise eelse ajaga. Tema sõnul on lisandunud konkreetseid toetusi, nt kiriku välisvalgustuse paigaldamine ja ülalpidamine. Suhtlemine on suuremas vallas konkreetsem kirikuküla teenuskeskuse ametnikega ja volikogu liikmetega ning tseremoniaalsem vallavanema jt tippjuhtidega.³¹³

2.2.2.2. Lääneranna vald

Lääneranna vald loodi 2017. aasta haldusreformi käigus Lääne maakonna Hanila ja Lihula valla ning Pärnu maakonna Koonga ja Varbla valla ühinemisel. Valdade ühinemisel sõlmitud kokkuleppe tulemusel kuulub Lääneranna vald Pärnu maakonna koosseisu. Valla territooriumil paiknevad EELK Kirbla Püha Nikolause, Lihula Eliisabeti, Hanila Pauluse, Karuse Margareeta, Varbla Püha Urbanuse ja Mihkli Miikaeli kirikukihelkonnad. Kirbla, Lihula, Hanila, Karuse, Varbla kihelkonnad ja Mihkli kihelkonna Mihkli piirkond osa ajaloolisest Läänemaast (Vana-Läänemaa), suurem osa Mihkli kihelkonnast ajaloolisest Pärnumaast.³¹⁴ Vallakeskuse asukohaks sai Lihula.

Ühinenud vald toetab muuhulgas koguduste ja kogukondade omaalgatust, ettevõtmisi, huvi- ja kultuuritegevust, kohaliku pärand- ja rahvakultuuri säilimist ja arengut vähemalt haldusreformi eelses rahalises mahus. Vallas on seatud eesmärgiks luua ühtne vallaelanike ühis-, seltsi- spordi- ja kultuurikollektiivide tegevuse toetamise ja rahastamise kord. Ühise raamistiku loomine annab kõikidele kodaniku algatusel põhinevatele organisatsioonidele võimaluse võrdsetel alustel saada vallaelarvest rahalist toetust.³¹⁵

Hanila koguduse õpetaja Lembit Tammsalu nendib, et nii nagu Hanila valla ajal oli koguduse ja omavalitsuse suhe jahe ning formaalne, on see ka Lääneranna valla ajal. Sama vaimuliku teenida oleva Varbla koguduse puhul tunnistab ta, et koguduse ja omavalitsuse suhted muutusid varasemast veelgi harvemaks. Tema sõnul

³¹³ Teder, Tauno. 2021.

³¹⁴ Lääneranna valla arengukava 2018-2028, lk 2, RT IV, 06.10.2018, 4
<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4061/0201/8004/arengukava.pdf#> (13.03.2023).

³¹⁵ *Ibid.*, lk 20

on omavalitsus koguduse suunal ükskõikne, kuid samas on tänini säilitatud toetus kiriku elektriarve tasumiseks.³¹⁶

Hanila koguduse diakon Meelis Malki arvates on ühinenud vallas rahalise toetuse vorm pisut muutunud ja toetatakse koguduse tegevusi taotluste alusel. Enne käis see arvete esitamise kaudu. Samuti on tema sõnul ka mittemateriaalne tugi sarnane enne haldusreformi kehtinud kokkulepetega. Koguduste toetamise rida eraldi valla eelarves ei ole. Kogudusi toetatakse sarnaselt teiste MTÜ-dega taotluse ja volikogus vastu võetud taotluskorra alusel. Suusõnalise kokkulepe alusel eraldatakse kogudustele võrdne summa. Eelarves on küll olemas rida "Religiooni- ja muud ühiskonnateenused", aga selle alla on täna paigutatud EAÕK Lihula kiriku varemete konserveerimine.³¹⁷

Lihula koguduse õpetaja Kaido Saak jätkab alates 2019. aastast, pärast Leevi Reinartut, koguduste ülest suhtlemist kohaliku vallaga, mille nähtavam osa on kaks korda aastas koguduste esindajate ja vallaametnike koosolek, kus arutati koostööd nõudvate teemade üle.³¹⁸

Tulenevat asjaomaste isikute tagasisidest võib öelda, et Lääneranna vallas on eeldatud vallaga suhtlemisel ennekõike koguduste initsiatiivi. Seda kinnitab kuni 2021. aasta kevadeni Lääneranna vallavanemaks olnud Arno Peksari tõdemus, et koostööd konkreetse kogudusega on tehtud vastavalt koguduse juhi initsiatiivile. Kui koguduse juht ei ole aktiivsust üles näidanud, siis koostöö on jäänud pinnapealseks. Ehk koostöö on loogiliselt koguduste lõikes väga erinev.³¹⁹

2.2.2.3. Märjamaa vald

Märjamaa vald moodustati 21. oktoobril 2017. aastal endise Märjamaa valla ja Vigala valla vabatahtliku ühinemise tulemusel. Ühinemise käigus ühendati elanike soovil Märjamaa vallaga endise Raikküla valla Riidaku, Pühatu ja Kõrvetaguse külad.

³¹⁶ Tammsalu, Lembit. 2021.

³¹⁷ Malk, Meelis. 2021.

³¹⁸ EELKKA Amphora kaust nr 1.3-5/45 Lihula koguduse 2019.a. sõnaline aruanne lk 4-6 (14.032023).

³¹⁹ Peksar, Arno. 2021.

Valla administratiivkeskus on Märjamaa alev ja Vigala osavalla administratiivkeskus asub Kivi-Vigala külas.³²⁰

Valla territooriumil tegutsevalt vastavalt EELK Märjamaa Maarja ja EELK Vigala Maarja kogudused. Märjamaa vallas on loodud MTÜ-de tegevuse toetuse kord, mille kaudu on ka kogudustel, sarnaselt teistele ühingutele, võimalik taotleda toetust. Taotlusi hindab vastav valla 8-liikmeline komisjon. Vastav toetuse meede on suunatud peamiselt inimestega seotud sündmuste korraldamiseks.³²¹

Alates 2020. aasta algusest kuni 2023. aasta alguseni Märjamaa vallavanemaks olnud Meelis Välis nimetab koguduste ja valla koostööst esmalt sündmuste ühist korraldamist ja läbiviimist. Toetust makstakse ainult Vigala kogudusele personalikuludeks (kuna kalmistu anti koguduse soovil neile üle, siis toetatakse neid personalikuludega), lisaks veel majanduskulu. Märjamaa kogudus sellist toetust ei saa.³²²

Haldusreformi eelselt aastatel 2002–2017 Vigala vallavanemaks olnud Priit Kärсна nendib, et reformi järgselt on küll koguduste rahastamine ja ürituste korraldamine säilinud, kuid samas ei ole arenguid toimunud. Suures vallas on tema sõnul rohkem bürokraatiat, mis pigem takistab tegevusi. Kogudus ja osavald eraldi regulaarseid töökoosolekuid ei pea. Kui on mingi asi arutada, arutatakse seda jooksvalt.

Kivi-Vigala Põhikool, direktor ja Vigala osavallakogu esimees Priit Kärсна rõhutab osavallakogu olulisust, milleta oleks piirkonna olukord halvemaks läinud. Täna on osavallavalitsus hallatav ametiasutus, kus on palgal kohapealsed töötajad. Osavallakogu on sisuliselt volikogu komisjon, andes kooskõlastusi eelnõudele, mis puudutavad endise Vigala valla territooriumi.³²³

Ka Vigala koguduse õpetaja Kristiina Jõgi kinnitab, et põhjus, miks ühinenud vald on jätkanud surnuaiaga seotud kulude, tegevustoetuse tasumist ning toetanud Vigala muusikapäevi, on see, et on olemas Vigala osavallavalitsus.

Koguduse vaimulik on valdade liitmise küsimuses kriitiline, kuna bürokraatiat, st aruandlust on tulnud juurde. Iseseisva valla ajal oli koostöö tema sõnul lihtsam, kättesaadavam ja sujuvam.

³²⁰ Märjamaa valla arengukava 2018-2030, lk 4-5, RT IV, 22.10.2019, 7: <https://www.riigiteataja.ee/akt/4221/0201/9007/Arengukava%20uus.pdf#> (16.03.2023).

³²¹ Mittetulundusliku tegevuse toetamise kord, RT IV, 19.10.2018, 5: <https://www.riigiteataja.ee/akt/4191020180052/leiaKehtiv> (16.03.2023).

³²² Välis, Meelis. 2021.

³²³ Kärсна, Priit. 2021.

Vaimuliku hinnangul oleks olnud loogilisem Vigalal ühineda Pärnu-Jaagupiga, sest see on palju lähemal ja seotud sugulussidemetega. Praostkond ja maakond peaksid olema üks, siis ei tekiks tunnet, et ei kuuluta kummalegi poole. Suhtlus ja asjaajamine toimub endiselt pigem Pärnu suunas, Märjamaaga pole suurt midagi tegemist ja mingit „oma” tunnet Märjamaa suhtes ei ole vaimuliku sõnul tekkinud.³²⁴

Kiriklikult Lääne praostkonna alla kuuluva Märjamaa koguduse õpetaja Illimar Toomet on oma tagasisides lakooniline, kuid tõdeb, et vallalt on saanud taotleda projektitoetusi ning vald on toetanud ka “Teeliste kiriku” projekti ning pühapäevakooli.³²⁵

2.2.2.4. Põhja-Pärnumaa vald

Põhja-Pärnumaa vald loodi 21. oktoobril 2017. aastal Halinga, Tootsi ja Vändra valla ning Vändra alevi ühinemisel. Valla territooriumil on 86 küla ning kolm alevit (Tootsi, Pärnu-Jaagupi ja Vändra).³²⁶ EELK kogudustest kuuluvad seega valla piirkonda Pärnu-Jaagupi ja Vändra Martini kogudused.

Valla haridus- ja kultuurivaldkonna abivallavanem Tarvi Tasane tõdeb, et kogudused on vallalt palunud abi projektide omaosaluse katmiseks. Toetatakse endiselt ürituste korraldamist ja kalmistute hooldamist. Koostöös korraldatakse mälestusüritusi ja valla üritustele kaasatakse ka kogudusi.³²⁷

Selle kinnituseks makstakse Põhja-Pärnumaa valla eelarvest toetusi, mille eesmärk on edendada kodanikualgatuslikku tegevust ning soodustada valla elanike koostööd, kooskõlas valla arengukavas kajastatud valdkondlike prioriteetidega.³²⁸ Koguduste vaatepunktist on võimalik taotleda tegevus-, projekti- ja ühekordset toetust.³²⁹

³²⁴ Jõgi, Kristiina. 2021.

³²⁵ Toomet, Illimar. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (20.03).

³²⁶ Põhja-Pärnumaa valla arengukava aastani 2030, lk 4, 12, RT IV, 24.09.2021, 1:

https://www.riigiteataja.ee/akt/4240/9202/1001/Lisa%201_Arengukava%20aastani%202030.pdf# (16.03.2023).

³²⁷ Tasane, Tarvi. 2021.

³²⁸ Põhja-Pärnumaa vald. Kultuuri- ja spordivaldkonna rahastamine ja toetused: <https://www.pparnumaa.ee/kultuur-sport/rahastamine-ja-toetused> (16.03.2023).

³²⁹ Põhja-Pärnumaa valla eelarvest kultuuri- ja sporditegevuse, noorsootöö ning kodanikualgatuse toetamise kord, RT IV, 29.05.2020, 32: <https://www.riigiteataja.ee/akt/425092019007?leiaKehtiv> (16.03.2023).

Tähtajaks esitatud taotlusi hindab komisjon taotluse esitamise tähtaja möödumisest arvates kahe kuu jooksul. Komisjon koosneb valla ametnikest, mida juhib haridus- ja kultuurivaldkonna abivallavanem.

Nii on 2018-2021 aastatel saanud kultuuri valdkonnas vallalt vahelduva eduga toetust EELK Pärnu-Jakobi kogudus, EELK Vändra Martini kogudus, MTÜ Eesti Jaakobitee Sõprade Selts, MTÜ Jakobiõed ja “Teeliste kiriku” projekt. Toetuste summad on aastate lõikes märgatavalt kasvanud.

Vändra Martini koguduse õpetaja Ants Kivilo, kellel on muidu pessimistlik hinnang haldusreformi tulemustele koguduse ja KOV-i koostöö valguses, leiab Põhja-Pärnumaa valla puhul, et koostöö hakkab tasapisi laabuma.³³⁰

Pärnu-Jaagupi vaimulik Jane Vain lisab koguduse poolse panusena koguduse käsitööringi tegevuse, kes on heegeldanud ja kudunud kohaliku omavalitsuse piirkonnas sündinud lastele papusid. Mitteregulaarselt on kogudus pakkunud valla elanikele ühiskondliku töö tegemise võimalusi. Regulaarne on ühiselt riiklike tähtpäevade tähistamine. Haldusreformi tulemuste kohta üldisel arvab vaimulik, et reform ei ole end õigustanud selles osas, et kui veel enne haldusreformi oli võimalik hoomata, millised kohalikud omavalitsused tegutsevad kihelkonnapiirides ja kellega tuleb vajadusel koostööd teha, siis praegu on see oluliselt keerulisem.³³¹

2.2.2.5. Pärnu linn

Pärnu linnast sai peale ühinemist 01.11.2017 ühe suurima territooriumiga omavalitsusi Eestis, koosnedes Audru, Paikuse, Tõstamaa osavaldadest ning Pärnu linnast. Omavalitsuse koosseisu kuulub 49 küla, kaks alevit, kaks alevikku ja üks linn. Kuna tegu on suure ja eriilmelise territooriumiga, on uuel omavalitsusel palju väljakutseid.³³² Uue omavalitsuse alal tegutsevad EELK Pärnu Eliisabeti, Audru Püha Risti ja Tõstamaa Maarja kogudused.

³³⁰ Kivilo, Ants. 2021.

³³¹ Vain, Jane. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (29.03).

³³² Pärnu linna arengukava aastani 2035, lk 5, 12, RT IV, 09.10.2019, 9

https://www.riigiteataja.ee/aktiis/4091/0201/9009/arengukava_muudetud.pdf# (15.03.2023).

Pärnu linna arengukava tegevuskava aastateks 2020-2024 tabelis on antud perioodiks märgitud väärtuslike hoonete, sh pühakodade restaureerimistoetuseks 80 000 eurot aastas.³³³

Pärnu kui Lääne-Eesti suurima omavalitsuse puhul tõuseb esile valdade liitumise järgne kohaliku ja võimutasandi kaugenemine ja suurema territooriumi haldamiseks vajaliku bürokraatia kasvamine. Endise Pärnu maavanema Kalev Kaljuste hinnangul saavad suuremad omavalitsused, palgata pädevaid spetsialiste ja täita valdkonna ülesandeid, mida varem ei osutatud ja teha suuremaid investeeringuid. Samas on läinud kaduma oma tunne, väikesed kohad ei saa kaasa rääkida, parteipoliitilised kokkulepped on pääsenud rohkem mõjule, asjaajamise kvaliteet on suurenenud, aga sellele kulunud aeg pikenenud jms.³³⁴

Omavalitsuste järgselt Audru kogudust teeninud õpetaja Tiina Janno sõnul on vastastikku tähtpäevadel osalemine kahjuks soiku jäänud, kuigi kutseid on saadetud. Peamiselt on vallaga suhtlemine taandunud rahalise toetuse ja raielubade taotlemisele ning lisandunud on sekeldusi asjaajamises.³³⁵

Audru koguduse järgmise õpetaja Lembit Tammsalu sõnul aitas Pärnu linn 2020. aastal tasuda kogudusel omaosalust kiriku katuse remondiprojektis. Osavalla vanemaga kohtus uus õpetaja aastas ühel korral. Kahe Pärnu maapiirkonna vaimuliku arvates on kohalike inimeste vaates omavalitsus liikunud inimesest kaugemale ning ääremaastumine on süvenenud. Kohalik võim ja inimene on jäänud üksteisele võõramaks.³³⁶

Pärnu koguduse õpetaja praosti Tõnu Taremaa sõnul on suhted Pärnu linnaga head, aga alati saab paremini. Vaimulik peab koostööst oluliseks märkida, et on osalenud koos linna esindajatega olulistel riiklikel tähtpäevadel ning linn on toetanud oma eelarvest kiriku remonti.³³⁷

³³³ *Ibid.*, lk 40, 50

³³⁴ Kaljuste, Kalev. 2021..

³³⁵ Janno, Tiina. 2021.

³³⁶ Tammsalu, Lembit. 2021.

³³⁷ EELKKA <https://aruandlus.eelk.ee/> Pärnu Eliisabeti koguduse 2021. aasta tegevusaruanne lk 11 (15.03.2023).

2.2.2.6. Saarde vald

2017. aasta lõpus ühinesid Saarde vald ja Surju vald ühinenud vallaks nimetusega Saarde. Vald jaguneb asulateks, milleks on vallasisene linn Kilingi-Nõmme, Tihemetsa alevik ja 35 küla.³³⁸

Valla arengukava tõdeb, et muude kultuuriasutuste hulgas tegutseb valla ainsa EELK kogudusena Saarde Katariina kogudus, kelle tegevusele pühendatakse pikem kirjeldus. Kirik, pastoraat, tõllakuur ning ait koos kirikuaiaga moodustavad Saarde valla ajaloo- ning kultuurimälestusliku ansambli ning Saarde kirik on valla vaatamis- ja kultuuriväärtusena avatud valla inimestele ning külalistele. Läbi oma tegevusaja on kogukonna kirikus edendanud piirkonna rahva haridus-, kultuuri- ning väärtuskasvatust. Kirikus on piirkonna ainus orel, mis tagab koostöös kohaliku muusikakooliga muusikakooli õpilaste oreliõppe. Saarde kirikus toimuvad valla elanikele ning külalistele erinevad kontserdid, talitused, jumalateenistused ning üritused. Nimetamist leiavad kogudusega seotud tegevused. Koguduses on toimunud ka läbi aastate sotsiaaltöö, toetamaks töötuid, lapsi ja noori ning peresid.³³⁹

Valla ja koguduse suhete dünaamika sõltuvust konkreetsete isikute suhtumisest kirjeldab koguduse vaimuliku Arvet Ollino kirjeldus, milles vaimulik tunnistab, et mõne vallajuhiga on olnud hea ja loomulik koostöö, kuid teistega on suhted jäänud jaheda viisakuse piiridesse.

Vaimuliku arvates on HR end nende vallas õigustanud, kuna paarkümmend aastat on kogudus teeninud ka Surju hooldekodu, viinud läbi keskuses jumalateenistusi ning piiblitunde, kuigi paikkond ei kuulunud Saarde koguduse teenimispiirkonda. Paarkümmend aastat on Saarde kogudus hoolt kandnud Surju valla rahva eest ning haldusreformiga liideti Surju Saardega.³⁴⁰

2.2.2.7. Tori vald

2017. aastal moodustus haldusreformi tulemusel Tori, Sauga ja Are vallast ning Sindi linnast omavalitsusüksus ühtse nimetusega Tori vald, mille tulevase

³³⁸ Saarde valla arengukava ja eelarvestrateegia aastateks 2018-2028, lk 5-6, RT IV, 27.11.2020, 18: https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4271/1202/0018/M_28_Lisa.pdf# (14.03.2023).

³³⁹ *Ibid.*, lk 29, 31-32

³⁴⁰ Ollino, Arvet. 2021.

keskusena nähakse ette Sindi linna.³⁴¹ Nimetatud endiste omavalitsuste aladel tegutseb kaks EELK Tori Püha Jüri ja Sindi kogudus.

Valla arengukava aastateks 2018 – 2030 näeb külaelu ja kodanikualgatuse valdkonna ühe eesmärgina, et valla kultuuripärand on kaitstud, säilitatud ja eksponeeritud läbi koguduste tegevuste toetamise. Kultuuripärandi kaitsmine, säilitamine ja eksponeerimine kajastub ka arengukava tegevuste tabelis, mille kulude katmist nähakse ette valla ühe põhitegevuse osana.³⁴²

Turismi- ja puhkemajanduse valdkonnas tõdetakse, et erilist tähelepanu vääriavad kirikud. Valdkonna tegevuste tabelis väljendub see pigem soovina teha koostööd arendusprojektide teostamisel (sh naaberomavalitsuste, era- ja kolmanda sektoriga).³⁴³

Tori kogudus õpetaja Ants Kivilo hinnangul on koostöö ühinenud valla ja Tori koguduse vahel vähenenud, kuna omavalitsuse territoorium on märgatavalt suurenenud, nii et paari kiriku asemel asub valla territooriumil 6 erinevat kirikut. Nii hindab vaimulik veel 4 aastat pärast haldusreformi toimumist koostööd valla ja koguduse vahel puudulikuks. Tema hinnangul ei ole omavalitsusel ilmselt aega ega tahtmist tegeleda iga kogudusega eraldi, vaid kõik pannakse ühte paketti ja toetusi saab tema arvates see, kes ise on aktiivne. Kahjuks on märgata suurte omavalitsuste näol ka seda, et kogudused on rohkem tüliks kui abiks kohaliku elu kujundamisel - varem seda ei olnud.³⁴⁴

Tori vallavanem Lauri Luur on oma tagasisides optimistlikum, hinnates kohaliku omavalitsuse ja üksikkoguduse koostööd pärast valdade liitumist positiivseks. Enda juhitava valla vaatepunktist seisneb see ennekõike rahalises toetuses, lisaks ka suhtluses ja meelepidamises. Haldusreformi tulemuslikkust hindab vallajuht pigem positiivseks, mööndes, et on kaotusi individuaalse suhtluse tasemel, kuid kohaliku omavalitsuse võimekus kogudusi toetada ja ühiselt midagi ellu viia on kasvanud. Kasvanud on ka ametnike pädevus.³⁴⁵

³⁴¹ Tori valla arengukava aastateks 2018 – 2030, lk 5, RT IV, 10.01.2019, 4 <https://www.riigiteataja.ee/akt/410012019004> (14.03.2023).

³⁴² *Ibid.*, lk 67

³⁴³ *Ibid.*, lk 72-73

³⁴⁴ Kivilo, Ants. 2021.

³⁴⁵ Luur, Lauri. 2021.

2.2.3. Muhumaa

2.2.3.1. Muhu vald

1. juulil 2016. a jõustunud haldusreformi seadus võimaldas omavalitsusüksuse miinimumsuuruse kriteeriumile mittevastava kohaliku omavalitsuse puhul kohaldada erandit, jättes kohaliku omavalitsuse suhtes haldusterritoriaalse korralduse muutmise algatamata juhul, kui kohaliku omavalitsus on mereline saarvald ehk vald, mis asub Eesti territoriaalmeres paikneval saarel. Seega jätkab Muhu vald iseseisva omavalitsusüksusena, olles ühtlasi suuruselt Eesti kolmas saar.³⁴⁶

Muhu valla uuendatud arengukavas on eraldi religiooni alalõik, kus esimesena märgitakse EELK Muhu Katariina kogudust, millega seoses tõdetakse, et aasta jooksul külastab Muhu Katariina kirikut 8000-9000 inimest. Kiriku näol on tegemist väga olulise kunstiväärtusega ning pika ajaloo arhitektuurimälestisega. Kogudus teeb koostööd Muhu Põhikooli ja Muhu Lasteaiaga, samuti Muhu valla taidluskollektiividega.³⁴⁷ Valla arenguava tegevuskava seab üheks eesmärgiks, et kirikud oleksid heas korras ja pühapaigad hooldatud. Selle visiooni täimiseks soovitakse leida pühakodadele sobivate lahenduste ja rahastuse võimalus.³⁴⁸

Muhu pikaaegne vallavanem Raido Liitmäe toob koostööst esile oluliste tähtpäevade tähistamise, vallapoolsed toetused koguduse projektidele/ ettevõtmistele, vallapoolse majanduskulude katmise, nagu niitmine jm heakorratööd, ning osalise välisvalgustuse tasumise.³⁴⁹

³⁴⁶ Muhu valla arengukava 2019-2030 ja tegevuskava, lk 6-7, RT IV, 29.08.2019, 4: https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4290/8201/9004/MuhuVVK_15082019_m36_lisa1.pdf# (17.03.2023).

³⁴⁷ *Ibid.*, lk 28

³⁴⁸ *Ibid.*, Tegevuskava, lk 5

³⁴⁹ **Liitmäe**, Raido. 2021.

2.2.4 Saaremaa

2.2.4.1. Saaremaa vald

Saaremaa vald moodustus 21.10.2017, kui jõustus 12 omavalitsuse (Kuressaare linna ning Kihelkonna, Laimjala, Leisi, Lääne-Saare, Mustjala, Orissaare, Pihla, Põide, Salme, Torgu ja Valjala valla) ühinemine.³⁵⁰

Kõrge üldistusastmega arengukava kultuurivaldkonnas on märgitud kultuuripärandi hoidmist ja säilitamist läbi pärandi restaureerimise ning korrastamise. Eraldi on esile tõstetud muinsuskaitsealuste objektide renoveerimise toetamist.³⁵¹

Saaremaa valla arengukava kõrval on vallavolikogu kinnitanud mitmed valdkondlikud arengukavad, mille hulgas ka valla kultuuri arengukava 2020–2030.³⁵² Selles on pühendatud eraldi peatükk Saaremaal tegutsevatele kirikutele, millest ühe valla territooriumil tegutsevad EELK kogudusest Anseküla Maarja, Jämaja Kolmainu, Kaarma Peeter-Pauli, Karja Katariina, Kihelkonna Mihkli, Kuressaare Laurentiuse, Kärla Maarja-Magdaleena, Mustjala Anna, Orissaare, Põide Maarja, Püha Jakobi, Saaremaa Jaani ja Valjala Martini kogudus. 13 kogudusega on Saaremaa mitte ainult suurim maavald, vaid ka suurim erinevate koguduste arvuga omavalitsus, keda on arvuliselt kokku 35.³⁵³

Saaremaa vald on toetanud kogudusi peamiselt kahe eelarvega seotud toetusmeetme ehk pühakodade parendamise toetuse (160 000 euri) ja pühakodade tegevustoetuse (40 000 euri) kaudu. Pühakodade parendamise toetuse andmise eesmärk on sakraalarhitektuuri ja kultuuritraditsioonide säilitamine ja arendamine. Pühakodade tegevustoetuse andmise eesmärk on sakraalhoonete ja neid ümbritseva taristu hooldamise ja heakorratööde toetamine, sh sakraalhoonete pisiremont.³⁵⁴

Saaremaa ühendvalla esimesel vallavanemal ja ministril Madis Kallasel on tagasivaates hea meel, et eelarves on sakraalehitistele kindel rida. Lisaks on toimunud regulaarsed kohtumised ning mured, mis valda jõudsid, pälvisid ka tähelepanu. Tema hinnangul on oluline, et toimuks pidev dialoog ja kõik asjad proovitakse lahendada

³⁵⁰ Saaremaa valla arengukava 2019–2030, lk 8, RT IV, 24.10.2018, 1: https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4241/0201/8001/Saaremaa_valla_arengukava_2019_2030.pdf# (17.03.2023).

³⁵¹ *Ibid.*, lk 25, 27

³⁵² Saaremaa valla kultuuri arengukava 2020–2030 kinnitamine, RT IV, 06.03.2020, 74: <https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4060/3202/0074/Kultuuri%20arengukava.pdf#> (17.03.2023).

³⁵³ *Ibid.*, lk 10-11

³⁵⁴ Saaremaa valla koguleht, <https://www.saaremaavald.ee/puhakojad?inheritRedirect=true> (17.03.2023).

ära rahumeelselt ning ilma poliitikata. Kui seda suudetakse teha, siis võidavad sellest mõlemad osapooled, aga ennekõike Saaremaa inimene.

Endise vallavanema arvates on haldusreformi kogu sisu olnud selles, et KOV-id suudaks täita kõik need kohustused, mis seadusega temale pandud on ja seda enne paljud väikesed vallad ei suutnud.³⁵⁵

Kahjuks toimus Saaremaa vallas pärast M. Kallase lahkumist suhtumises kogudustesse põhimõtteline muudatus, mis lisaks haldusreformile omistatud ootustele tõi valda ka senise vallavanema poolt väljendatud kartuse omavalitsuse üleliigses politiseerimises. Seda peegeldab oma tagasisides ka endine Saaremaa maavanem ja nüüdne Valjala osavallakogu esimees Kaido Kaasik. Tema sõnul ei näe ega tunneta omavalitsuse poliitikut vajadust teha kogudusega sisulist koostööd erinevates valdkondades. Pigem ollakse suletud ja ei soovita leida ühisosa.³⁵⁶

Endine valla kultuurivaldkonna abivallavanem Helle Kahm näeb suurvalla esimest nelja aastat pigem positiivses valguses, mida jäävad meenutama regulaarsed kohtumised, koroonakriisi ajal koostöö eakate ja leina küsimuste lahendamisel, hingehoiutöötajate kaasamine KOV-i hallatavates asutustes (haigla, hooldekodud), ühised tähtpäevade korraldamised ning erinevate poliitiliste ühenduste ja koguduste kohtumised.³⁵⁷

Lõpetuseks märgib Valjala koguduse õpetaja Hannes Nelis, et ühendvalla ajal on tavaks, et rahastamist leidunud projektide puhul aitab vald tasuta nõutud 10% omaosalust.³⁵⁸

2.2.5. Ruhnu

2.2.5.1. Ruhnu vald

Ruhnu vald on pärast lõppenud haldusreformi üks väiksematest Eesti Vabariigi 79-st kohalikust omavalitsusest, hõlmates Ruhnu saart ja piirnevaid laide Liivi lahe keskosas. Ruhnu valla arengukava 2020 – 2030 sisaldab alapeatükki „Ruhnu

³⁵⁵ Kallas, Madis. 2021.

³⁵⁶ Kaasik, Kaido. 2021.

³⁵⁷ Kahm, Helle. 2021.

³⁵⁸ Nelis, Hannes. 2021.

kirikuelu“ milles kirjeldatakse vana ja uue kiriku ehituslugu ja olulisemaid mälestisi.³⁵⁹

Ruhnu Püha Magdaleena koguduse ajalooline pastoraat-koolimaja (ehitatud 1875. aastal) on kuni tänaseni kasutusel koolimajana. Kool on tagastatud kogudusele õigusvastaselt võõrandatud varana, kuid on jätkanud tegutsemist koolina.

EELK Konsistoorium on oma otsusega andnud loa Ruhnu kogudusele kinnistule hoonestusõiguse seadmiseks, mis kinnitati läbirääkimiste tulemusena notariaalselt 50-ks aastaks.³⁶⁰ 2016-17. aastal renoveeriti hoone valla ja riigi toetusel ja võeti uuesti koolimajana kasutusele 2017. aasta lõpus.

Valla arengukava tegevuskava näeb koostöös kogudusega ette Ruhnu kirikuaia ja surnuaia korrastamist.³⁶¹ Valla ja koguduse igapäevase suhtluse alust võiks sõnastada arengukava kultuurivaldkonna eesmärgiga, milles nähakse, koostöös omanikega, hävimisohus kultuuripärandi säilitamist.³⁶²

Koostöös valla ja Ruhnu muuseumiga korraldatakse suvisel turismihooajal muuseumi ja kirikute külastusi, mille piletirahast saab osa vahendeid kasutada kirikute korrastamiseks.³⁶³

Ruhnu valla puhul on tõstatunud küsimus, kas nii väikese elanike arvuga omavalitsus peaks jätkama iseseisvalt või liituma Saaremaa vallaga? Ruhnu ühinemise aegne vallavanem (aastatel 2014–2018) Jaan Urvet tõdeb, et kui ta haldusreformi käigus võitles tulihingeliselt valla iseseisvaks jäämise eest, siis nüüd kahetseb ta seda. Väikese eelarvega Ruhnu vald ei suuda tema sõnul palgata spetsialiste ja tippametnikke, et lahendada kõiki KOV-i ülesandeid kaasaegsel tasemel. Praegu suudetakse tagada kohustuste minimaalne täitmine projektide abil. Ruhnu vald oma minimaalse ametnikkonnaga ei ole arengusuutlik, sest töötajatega ei suudeta planeerida ja läbi viia kaasaegse omavalitsuse kõiki tegevusi ja kohustusi. Esineb formaalsust. Juhtimise vähene kompetents muutub arengupiduriks.³⁶⁴

³⁵⁹ Ruhnu valla arengukava 2020 – 2030, lk 4, 20, RT IV, 04.02.2020, 64: <https://www.riigiteataja.ee/aktiis/4040/2202/0064/arengukava.pdf#> (18.03.2023).

³⁶⁰ EELKKA Amphora kaust nr 4.2-3/4, Ruhnu koguduse pastoraadi kinnistu hoonestusõigusega koormamise võlaõiguslik leping lk 4-5 (18.03.2023).

³⁶¹ *Ibid.*, Tegevuskava lk 2

³⁶² *Ibid.*, lk 11

³⁶³ Ruhnu kirikud, <https://visit.ruhnu.ee/ruhnu-kirikud/> (18.03.2023).

³⁶⁴ Urvet, Jaan. 2021.

Vastupidiselt oma senisele kolleegile on nüüdne vallavanem Andre Nõu seisukohal, et Ruhnu huvides on iseseisvaks jäämine ainuõige.³⁶⁵ Koguduse vaates on oluline, et nii eelmine kui senine vallavanem on kuulunud väikese kogukonna igapäevase sujuvama koostöö huvides koguduse juhatusse.

2.2.6. Hiiumaa

2.2.6.1. Hiiumaa vald

Hiiumaa vald moodustus haldusterritoriaalse korralduse muutmise käigus Hiiumaa Vallavolikogu valimistulemuste väljakuulutamise päeval 25.10.2017, mille moodustavad senised vallad Emmaste, Hiiu, Käina ja Pühalepa. Hiiumaal on viis osavalda oma osavallakogudega, mille peamine ülesanne on tagada elanike kaasärääkimise võimalus kohalikes ja üle vallalistes otsustusprotsessides.³⁶⁶

Arengukava 2035+ külastuskeskkonna arengus nähakse ette maakondlikult olulised investeringuobjektid, mille hulgas plaanitakse, juba korrastatud Kärddla kiriku kõrval, Reigi pastoraadi ja kiriku, Käina kiriku, Kassari kabeli, Puski ja Pühalepa kiriku eksponeerimist ning nende külastuspiirkondade arendamist. Eraldi tuuakse esile Pühalepa kiriku ette Vabadussõjas langenute mälestusmärgi rajamist.³⁶⁷

Alates 12. septembrist 2019 on Hiiumaa vallavolikogu võtnud vastu MTÜ-de tegevuse toetamise alused, mille kaudu on muuhulgas kogudustel võimalik taotleda tegevustoetust, mis on mõeldud regulaarsete toimingutega seotud tegevuskulu katmiseks samal aastal, ning projektitoetust, mis on mõeldud kogukonna ja valla arengule suunatud maakondliku tegevuse/ ürituse toetamiseks või oma- ja kaasfinantseerimiseks.³⁶⁸

Hiiu valla territooriumil tegutseb 5 EELK kogudust: Emmaste Immanueli, Käina Martini, Kärddla Johannese, Pühalepa Laurentiuse ja Reigi Jeesuse.

³⁶⁵ Nõu, Andre. 2021.

³⁶⁶ Hiiumaa valla arengukava 2035, lk 6, RT IV, 07.11.2018, 31: https://www.riigiteataja.ee/akt/4071/1201/8031/Hiiumaa_valla_arengukava_2035+.pdf# (20.03.2023).

³⁶⁷ *Ibid.*, lk 45-46

³⁶⁸ Hiiumaa valla mittetulundusliku tegevuse toetamise kord, RT IV, 24.09.2019, 24: <https://www.riigiteataja.ee/akt/424092019024> (20.03.2023).

Ühinenud Hiiu vallavanema Reili Ranna sõnul on lisaks koguduste projektide toetamisele kaasatud koguduste esindaja ka maakonna turvalisuse nõukogu võrgustikku. Vallavanema hinnangul on Hiiumaa uus omavalitsusmudel üks Eesti haldusreformi edulugudest.³⁶⁹

Omavalitsuse seisukohalt ei tohiks olla Hiiumaal KOV-i ja koguduste koostöö tasand palju muutunud, kuna arutelu ja kokkulepped on erinevalt teistest omavalitsustest jäänud kohalikule tasandile, kus peamiselt suheldakse ühisürituste ja kirikute taastamise teemal. Seda kinnitab oma tagasisides ka vallavanema kt Hergo Tasuja, kelle sõnul suhtleb kogudus peamiselt endise valla ehk tänase osavallaga ning varasemad koostöövormid toimivad.³⁷⁰

Neli aastat pärast haldusreformi on Hiiumaa koguduste õpetaja Kristjan Simson reformi tulemuste suhtes märksa kriitilisem. Tema sõnu pole küll suurt midagi muutunud, kuid otsustustasand on pigem inimesest kaugenenud, mis tähendab, et on tekkinud võimalus lükata probleemide lahendamine järgmisele tasandile edasi ja bürokraatia selle võrra suureneb.

Positiivselt poolelt näeb vaimulik, et ühisvalla eelarvest eraldati Kärkla kirikule teede, välisvalgustuse ja дренаazi rajamiseks 69 000 € - Kärkla linn üksinda poleks sellist raha leidnud. Teisalt jällegi kasutab Kärkla Põhikool oma kontsert-aktusteks kirikut tasuta. See, et lapsed vähemalt kontsertidel kirikus käivad, on positiivne.³⁷¹

Hiiumaa valla, kiriku, riigi ja erasektori oluliseks koostöös kujunes Kärkla kiriku taastamine, milleks loodi Kärkla koguduse ja Hiiu valla algatusel Kärkla kiriku SA, mille nõukokku kuuluvad Kärkla Johannese Koguduse juhatus, EELK Konsistorium, Hiiu Vallavalitsus ning Enn Kunila, kes esindab MTÜ-d Hiiumaa Sõprade Selts ja MTÜ-d Hiiumaa Kultuuri Selts.³⁷²

Peale kaks aastat kestnud restaureerimistöid toimus 24. juunil 2020 pidulik Kärkla kiriku taaspühitsemine. 2018.-2020. a jooksul tehti korda nii kirikuhoone kui ka selle interjäär. Piduliku taaspühitsemise ja tänuteenistuse viis läbi peapiiskop Urmas Viilma, kiriku avamisel pidas kõne peaminister Jüri Ratas.³⁷³

³⁶⁹ Rand, Reili. 2021.

³⁷⁰ Tasuja, Hergo. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (26.03).

³⁷¹ Simson, Hüllo-Kristjan. 2021.

³⁷² EELKKA Amphora kaust nr 4.2-2/364 1 Kärkla Kiriku sihtasutuse moodustamine. (20.03.2023).

³⁷³ Kärkla kiriku koduleht: <https://xn--krdlakirik-q5a.ee/> (20.03.2023).

2.3. Muutuste ja koostööpraktika kokkuvõtteks

2017. aastal haldusreformi käigus toimunud omavalitsuste ühinemised ja liitumised jõustusid Lääne-Eestis Põhja-Pärnumaa, Saaremaa Lääne-Nigula, Saarde ja Märjamaa vallas 21.10.2017, Lääneranna, Häädemeeste vallas ja Haapsalu linnas 24.10.2017, Hiiumaa vallas 25.10.2017, Pärnu linnas 01.11.2017 ja Tori vallas 11.11.2017³⁷⁴

Mereliste väikesaarte omavalitsused said erandit taotlema oma erilise olukorra ja geograafilise eraldatuse tõttu. Sellest tulenevat jätkasid iseseisva valla staatuses Lääne-Eesti saared, millest EELK kogudused on tegevad Vormsi, Muhu ja Ruhnu saarel.

Antud uurimuses vaadeldavate maakondade ja omavalitsuste puhul on ühe haldusreformi käigus kujunenud erinevad praktikad. Reformi käigus muutus ajaloolise Läänemaa rahvaarv ja pindala, kuna senise maakonna koosseisust lahkusid Pärnumaale Hanila ja Lihula vallad. Kuna kiriklike praostkondade piirid ei muutunud, tegutseb Lääne praostkond edaspidi kahe maakonna piirides.

Lääne praostkonna kolme koguduse vaimulik ja Lääneranna volikogu liikme Meelis Malki hinnangul ei ole kiriku poolt vaadates riiklik haldusreform muutnud koguduste, praostkondade või piiskopkondade tegutsemist. Praostkonnad toimetavad nende haldusalas olevate kirikukihelkondade piirides ja seda olenemata kohaliku omavalitsuse või maakondliku piiride muutumisest. Kiriku poolt samale teele pööramise hoiatavaks näiteks saab olla just 2017. aastal tehtud riiklik HR, mis lõhkus ära juba väljakujunenud valdade piirid ja identiteedi. Seda nii valdade liitumist/liitmist, kui ka maakondlikku olukorda silmas pidades.³⁷⁵

Haapsalu ja Pärnu linnad laienesid olulisel määral neid ümbritsevate maavaldade arvel, moodustades tugeva tõmbekeskusega piirkonnad, kus seniste maavaldade piiridesse jäävad kihelkonnakirikud võivad saada tulevikus varasemast vähem tähelepanu. Hiiumaa ja Saaremaa näitel moodustusid seniste maakondade baasil suured saarelised omavalitsused, millest esimese puhul säilis osavaldade

³⁷⁴ Rahandusministeerium. Kohalike omavalitsuste 2017.a. ühinemiste ja liitumiste jõustumised: <https://omavalitsus.fin.ee/kohalike-omavalitsuste-2017-a-uhinemiste-ja-liitumiste-joustumised/> (22.03.2023).

³⁷⁵ Malk, Meelis. 2021.

suhtelise iseseisvuse staatus, kuid teise puhul allutati juhtimine tsentraalselt keskusesse ehk vallasisesse linna.

Vabariigi Valitsus otsustas 12. jaanuari 2017. a lõpetada maavalitsuste tegevuse alates 2018. a 1. jaanuarist ning anda maavalitsuste ülesanded üle olemasolevatele ministeeriumide valitsemisala asutustele ja kohalikele omavalitsustele. Sellega lõppes üks etapp riigivalitsemise korraldamises.³⁷⁶

Maakondade kaotamine muutis oluliselt EELK praostkondade suhtlust maakondlikul tasandil. Läänemaal jätkus praostkonna koguduste suhtlus kord kvartalis koguneva Läänemaa SA-ga, kuid teistes senistes maakondades sarnast koostöökogu moodustatud ei ole, v.a. Lääne praostkonna initsiatiivil loodud piirkondlikud Lääne-Nigula ja Lääneranna valla ümarlauad.

Vaatamata sellele, et enamikes piirkondades ülalpoolviidatud koostööformaate ei ole haldusreformi järgselt loodud, tuleb nii kiriku kui ühinenud omavalitsuste esindajatel koordineerida riikliku tähtsusega ühisüritusi. Sõltuvalt piirkonnast on selle initsiatiivi võtnud kas mõni suurem omavalitsus või aktiivsem praostkond. Nii joonistuvad piirkonniti välja väga erinevad suhtluslaadid ja praktikad.

KOV-i reformi eelselt kaardistati Saarte praostkonna algatusel Saaremaa koguduste senised kogemused ja koostöövajadus vallaga ning koostati peamised läbirääkimiste punktid, mille alusel peeti valimiste järgselt uue moodustatava valla juhtidega läbirääkimisi. Selle tulemusena sündisid koostööpõhimõtted, mis väljenduvad valla kultuuri arengukavas ja valla eelarves. Sarnased ettepanekud tegi Läänemaa ühinenud omavalitsusjuhtidele ka HR-i aegne Lääne praost.

Hädameeste valla vaimulik hindab koostööd sarnaseks liitumise eelse ajaga. Suhtlemine on tema sõnu, suuremas vallas konkreetsem kirikuküla teenuskeskuse ametnikega ja volikogu liikmetega ning tseremoniaalsem vallajuhtidega.

Lääneranna varasem vallavanem tõdeb, et koostööd konkreetse kogudusega on tehtud suuresti vastavalt koguduse juhi initsiatiivile. Kui koguduse juht ei ole aktiivsust üles näidanud, siis koostöö on jäänud pinnapealseks.

Ebaõnnestunud valdade liitumine on toimunud juhtudel, kus ei kattu praostkonna ja valla piirid. Nii tõdeb Vigala koguduse õpetaja, et suhtlus ja asjaajamine toimub endiselt pigem Pärnu poole, Märjamaaga pole suurt midagi tegemist ja oma tunnet Märjamaa suhtes ei ole vaimuliku sõnul tekkinud.

³⁷⁶ Suur, Neeme 2017. Haldusreformi protsessi disain. *Haldusreform 2017. Artiklikogumik. Haldusreformi valgus ja vari maakondlikul tasandil lk 523*

Positiivse näitena on Saarde vallas sealse vaimuliku sõnul valdade ühinemine end õigustanud, kuna Surju Saardega liitmise tulemusena moodustunud üks tervikpiirkond, mida kogudus on ka varem teenindanud.

Haldusreformi tulemuslikkust hindab Tori vallavanem pigem positiivseks, mööndes, et on kaotusi individuaalse suhtluse tasemel, kuid kohaliku omavalitsuse võimekus kogudusi toetada ja ühiselt midagi ellu viia on kasvanud.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et valdade liitumine on olnud kogudustele nii väljakutse kui võimalus. Suuremate omavalitsuste näol on ühelt poolt otsustustasand kohalikust kogudusest kaugenenu, mis eeldab suuremat koostööd erinevate koguduste vahel, näiteks praostkonna tasandil. Reeglina on kogudustel võimalik taotleda ühinenud omavalitsuse eelarvest toetusi, vastavat konkreetse omavalitsuse piirkonnas lootud meetmetele, kus kogudusi käsitletakse võrdselt teiste MTÜ-dega. Piirkonniti jagunevad toetused kas tegevusteks või investeeringuteks. Enamikes omavalitsustes on püütud tagada kogudustele projektide omaosaluse tasumine. Suur osa suhtlusest toimub omavalitsuste ja koguduste vahel seoses EV-i aastapäevade ja piirkondlike sündmustega

3. Vaimuliku osalemisest kohaliku kogukonna ja poliitilises elus

3.1. Vaimulike seisukohad

Antud uurimuse raames olen Lääne-Eesti vaimulikelt ja omavalitsusjuhtidelt ankeetküsitluse abil palunud arvamust, kas nende hinnangul peaks koguduse ja KOV-i koostöö huvides kohalik vaimulik kuuluma a) valla või linnavolikogusse, b) valla- või linnavolikogu komisjonidesse, c) osavalla või kogukonnakogusse? Pakutud vastusevariantide *pigem jah / jah / ei / pigem ei* puhul on olnud võimalik oma valikut soovi korral ka põhjendada.

Kolme praostkonna vaimulikest vastas küsitlusele Lääne praostkonnast 8, Pärnu praostkonnast 7 ja Saarte praostkonnast 4 vaimulikku ehk kokku 19 vastajat. Seejuures tuleb arvestada asjaoluga, et üks vaimulik teenib keskmiselt 2-3 kogudust.

Vaimulikest vastas küsimusele, kas teie hinnangul peaks koguduse ja KOV-i koostöö huvides kohalik vaimulik kuuluma valla- või linnavolikogusse *pigem jah* 5 vastajat. Senine Nõva koguduse vaimulik Peeter Krall põhjendab oma valikut sellega, et kohaliku omavalitsuse tegemiste juures olek annab ühtpidi kogukonna teenimiseks vajalikku taustateavet ja teistpidi rikastab omavalitsuse tegevust eetilistes aspektides otsuste langetamisel.³⁷⁷

Endine Lääne praost Leevi Reinaru pigem pooldab vaimuliku kuulumist volikokku, kuid samas selgitab, et misjon ja kirikuhoone remondid panevad talle ka suhte ja koostöö ülesande kohalikus kogukonnas. Valla erinevad MTÜ-d, vallavalitsus, kool, heategevus ja muu koostöö kogukonnas on kahtlemata võimalus kogudust ehitada, aga sellest võib sündida ka vale arusaam, et koostöö poliitikas ja kogukonnas on võluvits, mis koguduse elu edendab. Kuulumine kohaliku

³⁷⁷ Krall, Peeter. 2021.

omavalitsuse ridadesse on tema sõnul positiivne, aga see on ka üsna palju sõltuv isikust ja isikuomadustest, kindlasti ka seesmisest kutsumusest.³⁷⁸

Piiskop Andres Põder pigem pooldab kuulumist, kuid seab oma vastuses vaimuliku kuulumise sõltuvusse kohalikest oludest ning samuti isikuomadustest.³⁷⁹ Sarnasel seisukohal on ka õpetaja Tiina Janno, kes arvab, et kui vaimulik rolli välja kannab ja ei ole liigset parteilist survet, oleks see mõeldav.³⁸⁰

Küsimusse kiriku õpetuslikult aluselt lähenev Tauno Teder on oma pigem positiivse vastuse osas veidi kahtlev, kuna põhimõtteliselt ei ole tema hinnangul head teoloogilist vastuargumenti kodanikuaktiivsusele, aga paljugi sõltub isiku(te)st. Kõik vaimulikud tema arvates sellesse rolli ei sobi, kuna see nõuab üsna head pastoraalset tunnetust – eriti olukorras, kus kerge on sattuda nn kildkonda ja mitte olla enam usaldatav kõigi inimeste teenijana.³⁸¹

Jah vastust eelistas esimesele küsimusele 5 vastajat. Meelis Malk on veendunud, et vaimulik saab rääkida kaasa kogudusi puudutavates küsimustes ja vajadusel suunata volikogu arvamust. Vähem tähtis ei ole tema sõnul ka volikogu harimine vaimulikes küsimustes.³⁸²

Saarde koguduse õpetaja Arvet Ollino esindab arvamust, mille kohaselt peaks vaimulik kuuluma ameti poolest sõnaõigusega nii vallavolikogusse kui komisjonidesse, et teostada tasakaalustavat ja lepitavat rolli.³⁸³

Vaimulike kuulumist kohalikku volikokku suhtusid eitavalt 3 küsitlusele vastajat. Lääne praost Kaido Saak leiab, et see on reeglina väga teravalt konfliktne tegevus. Tema hinnangul võib vaimulik leida volikogu liikmena toetajaid, kuid vähemalt sama palju tekitab see tuliseid vaenlasi.³⁸⁴ Sarnast arvamust jagab ka Pärnu Jaagupi koguduse õpetaja Jane Vain, kes on arvamusel, et poliitikas tuleb aegajalt paratamatult valida pooli ning suuta neid ka põhjendada.³⁸⁵

Esimesele küsimusele *pigem ei* vastajaid oli kokku 5. Vormsi saare vaimulik Ants Rajando ütleb oma kommentaaris, et on parem kui vaimulik ei ole otseselt seotud poliitikaga.³⁸⁶ Samal seisukohal on ka Märjamaa õpetaja Illimar Toomet,

³⁷⁸ Reinaru, Leevi. 2021.

³⁷⁹ Põder, Andres. 2021. Vastus küsitlusankedile, E-kiri autorile (09.04).

³⁸⁰ Janno, Tiina. 2021.

³⁸¹ Teder, Tauno. 2021..

³⁸² Malk, Meelis. 2021.

³⁸³ Ollino, Arvet. 2021.

³⁸⁴ Saak, Kaido. 2021.

³⁸⁵ Vain, Jane. 2021.

³⁸⁶ Rajando, Ants. 2021.

täiendades juba varem öeldut, et vaimulikul pole vaja sekkuda poliitilistesse vaidlustesse.³⁸⁷ Nii Lääne kui Pärnu praostkonnas töötanud Lembit Tammsalu seob vaimuliku volikokku kuulumise mõne erakonna või valimisliiduga, mis on eelduseks valituks osutumisel. See ei ole tema seisukohalt hea, kuna sel juhul võib tekkida olukord, kus keegi käsitleb vaimulikku vastaserakonda kuuluvana, ning nii tekib takistus vaimulikutöö tegemisel. Vaimulik peaks tema hinnangul olema erakondade ülene.³⁸⁸

Erakonnapoliitikasse sattumise ohtu näevad ka teised vaimulikud, kellest Vigala koguduse õpetaja Kristiina Jõgi arvab, et poliitikas on palju riidu, aga kirik peab olema kõigi inimeste jaoks. Vaimuliku poliitikaga tegelemine võib tema hinnangul kahjustada inimeste suhtumist kirikusse.³⁸⁹

Küsimusele “Kas teie hinnangul peaks koguduse ja KOV-i koostöö huvides kohalik vaimulik kuuluma valla- või linnavolikogu komisjonidesse?” andsid vastuse *pigem jah* pooled ehk 9 vastajat. Selle põhjenduseks leitakse, et see on hea võimalus osaleda kogukonna hoidmisel ja ehitamisel ning oluline oleks osaleda kultuuri- ja sotsiaalkomisjoni töös.³⁹⁰

Kogukonnatöös mitmeid tunnustusi pälvinud Ridala õpetaja Küllike Valk arvab, et kuulumine komisjonidesse on pigem oluline, kuna oma ala eksperdina esindab vaimulik kultuuri- ja ajalooväärtusi, pärandkultuuri, kristlikke traditsioone.³⁹¹ Sarnast seisukohta jagab ka Kristiina Jõgi, kes arvab, et võiks komisjonidesse kuuluda küll ning kui ollakse pädev, ei teki riidu nt mingi toetuse otsustamisel, kellele anda, keda ilma jätta.³⁹²

Kui mõni vastaja leidis, et komisjonidesse kuuluvad valdavalt volikogu liikmed, siis Tauno Tederi arvates on siin asi natuke lihtsam (komisjoni kuulumine ei eelda tingimata poliitikas osalemist, aga vaimulik saab kaasa rääkida ühe eriala esindajana), kuid see eeldab vaimulikult soovi ennast kurssi viia erinevate omavalitsust puudutavate teemadega ning oskust tuua evangeeliumit vastavatesse argistesse olukordadesse.³⁹³

³⁸⁷ **Toomet**, Illimar. 2021.

³⁸⁸ **Tammsalu**, Lembit. 2021.

³⁸⁹ **Jõgi**, Kristiina. 2021.

³⁹⁰ **Janno**, Tiina. 2021.

³⁹¹ **Valk**, Küllike. 2021.

³⁹² **Jõgi**, Kristiina. 2021.

³⁹³ **Teder**, Tauno. 2021.

Vaimulike kuulumise kohta KOV-i komisjonidesse andis *jah* vastuse 5 küsitletavat. Üldiselt peetakse oluliseks infovahetust, mõningate vajalike otsuste mõjutamist, aga ennekõike kogukonnas isikliku tasandi suhete loomist.

Omaavalitsuse volikogu komisjondesse kuulumise suhtes eitaval seisukohal ei olnud ükski vaimulik, kuid vastusevarianti *pigem ei* eelistas üksnes Hiiumaa vaimulik Kristjan Simson, kelle kogemuse kohaselt ei ole sellest kogudusele mingit kasu, pigem kulutab see vaimuliku aega kirikutöö seisukohast ebavajalikule tegevusele.³⁹⁴

Vaimulike kuulumisse osavalla või kogukonnakogusse vastas *pigem jah* 6 vastajat. *Jah* vastuse märkis kokku 4 vastajat, põhjendades seda võimalusena osaleda kogukonna hoidmisel ja ehitamise ning kohaliku eluga kursis olemise vajalikkusega. Jane Vain leiab, et kohalik õpetaja võiks olla valmis osalema erinevates KOV-i töögruppides, millel on konkreetne eesmärk ja siht, mingi konkreetse tulemuse saavutamiseks.³⁹⁵ Pikalt Audru kogudust teeninud Tiina Janno leiab, et maa soola ei ole ilus kõrvale jätta, kuid arvab samas, et volikogudes, komisjonides ja koostöökogudes ei pea kogudusi tingimata esindama vaimulik, kuna tema sõnul on ka teisi tublisid koguduse töötegijaid, kes saavad esindamisega hakkama.³⁹⁶

Viimasele koostöövõimalusele ei ole eitavalt vastanud ükski ankeeti täitnud vaimulikest, aga *pigem ei* vastust eelistas 2 vastajat. Nendest Vigala õpetaja hinnangul võib ka väikeses kogukonnas tekkida kildkondi, kes jagavad juba eespool kõlanud arvamust, et kohaliku vaimuliku asemel võiks kõigis neis nimetatud ametites olla koguduse liikmed, seistes koguduse huvide eest.³⁹⁷ Kristjan Simsoni kogemuse kohaselt puudub nendel kogudel reaalne võim midagi otsustada ja mõjutada.³⁹⁸

Lisaks eespool käsitletud küsimustele, oli vastajatel võimalik avaldada teema kohta ka muud arvamust.

Leevi Reinaru leiab sarnaselt paarile varasemale arvamusele, et kogudust võiks vaimuliku asemel esindada juhatuse või nõukogu liige, kuna vaimulik peaks olema poliitiliselt neutraalne. Vaimuliku roll on sätestatud kiriku põhikirjas: olla koguduse vaimulik juht. See tähendab, et eelkõige on vaimuliku töö keskenduda oma kutsumusele. Maal on tema sõnul tavaline, et õpetaja peab omama koguduse kõrval ka

³⁹⁴ Simson, Hüllo-Kristjan. 2021.

³⁹⁵ Vain, Jane. 2021.

³⁹⁶ Janno, Tiina. 2021.

³⁹⁷ Jõgi, Kriitiina. 2021.

³⁹⁸ Simson, Hüllo-Kristjan. 2021.

muud tööd. Seetõttu arvab staažikas vaimulik, et sellega tekib loomulik suhtlusvõrgustik ja side oma koguduserahvaga.³⁹⁹

Lääne praosti Kaido Saagi arvates peaks vaimulik saama normaalselt suhelda kõigi kogukonna liikmetega, aga poliitikuna on see pigem võimatu. Seepärast on ta ka ise poliitikast viimastel aegadel kõrvale hoidnud, olles varem aastaid kuulunud volikogusse ning täites ka sotsiaalkomisjoni esimehe rolli.⁴⁰⁰

Volikogus osalemise kogemus on samuti Tauno Tederil, kes on kaasa töötanud valla arengukava tööühmas, kuid olnud omavalitsuslikus mõttes samas ka kõrvalaataja. Oluline on tema hinnangul regulaarselt suhelda ja kanda kristlikku perspektiivi. „Ajad/ ühiskond aga on muutlikud ja erinevates aegades on koguduse vaimuliku profiil ja võimalused nii-öelda ühiskondlikult tegutseda erineva kaalu ja mõttekusega.“ Tema sõnul võiks koguduse õpetajatel olla vastav armuand ja leiab et EELK-s on koguduse juhi ülesannete täitjaid liiga palju. Seetõttu saavad erinevad ülesanded küll pealiskaudselt täidetud, aga suure osa vaimulikkonna tegelikud kutsumused/ pädevused jäävad paljuski rakendamata.⁴⁰¹

Paarkümmend aastat vallavolikogu liikme ja 8 aastat volikogu esimehena Kihelkonna vallas tegutsenud Rene Reinsoo võtab esitatud küsimused tasakaalukalt kokku, leides, et selles osas tuleb mõelda ja palvetada, leidmaks enda jaoks õige vastus.

Positiivsest küljest saab vaimulik tema sõnul volikokku kuulumisel kiiret infot ning võimaluse otsuseid ja sellega seoses õhkkonda kujundada. Tavaliselt väiksemas otsustuskogus ei seondu sellega parteipoliitikat.

Negatiivsest küljest võib vaimulik tema arvates kaotada vajaliku neutraalsuse. Ühe poole valimine võib teha teiste jaoks kergesti vastase. Samuti võib tekkida kiusatus võimupositsioonilt võtta vastu otsuseid, mis hiljem ühiskonnas tagasilööki tekitavad.⁴⁰²

³⁹⁹ Reinaru, Leevi. 2021.

⁴⁰⁰ Saak, Kaido. 2021.

⁴⁰¹ Teder, Tauno. 2021.

⁴⁰² Reinsoo, Rene. 2021.

3.2. Omavalitsusjuhtide seisukohad

Kolme praostkonna piirkonnast vastasid senise nelja maakonna omavalitsusjuhtidest küsitlusele Lääne maakonnast 8, Pärnu maakonnast 8, Saare maakonnast 11 ja Hiiu maakonnast 2 omavalitsusjuhti ehk kokku 29 vastajat.

Omavalitsusjuhtidest vastas küsimusele “Kas teie hinnangul peaks koguduse ja KOV-i koostöö huvides kohalik vaimulik kuuluma valla- või linnavolikogusse?” *pigem jah* 12 vastajat. Esmalt tuleb märkida, et mitmed vastajad mõistsid küsimust nii nagu see eeldaks vaimuliku ametist lähtuvat automaatset kuulmist kohaliku volikogu koosseisu. Sellist võimalikku arusaama ei kiitnud heaks ükski vastaja, kuid samas tõdeti, et kui vaimulik otsustab kandideerida, siis loomulikult.⁴⁰³

Varasem Kullamaa vallavanem Jüri Ott pooldab kohaliku vaimuliku osalemist kohaliku volikogu töös. Tema sõnul omab vaimulik suurt autoriteeti ja pädevust kohalike asjade arvamisel ja seisukohtade kujundamisel, seda enam, et kohalikul tasandil lahendatakse kohaliku elu küsimusi ja erakonnapoliitika jääb üldjuhul tagaplaanile.⁴⁰⁴

Ühinenud Lääne-Nigula esimene vallavanem Mikk Lõhmus on sarnasel seisukohal, lisades, et see on mitme otsaga küsimus. Hea, kui tänases suuremas KOV-is oleks vähemalt üks vaimulik volikogus esindatud; täna on muidugi nii, et üks KOV haarab mitme koguduse tööpiirkonda. Samas on väga politiseerunud volikogus oht, et vaimulik, kuuludes ühte leeri, võib polariseerida ka kogudust. Senine vallavanem arvab, et vaimulik pigem ei peaks kandideerima erakondade nimekirjas, vaid pigem nt valimisliidus. Seega sõltub tema arvates vastus väga suuresti kohaliku poliitika taustast.⁴⁰⁵

Tori vallavanema Lauri Luuri hinnangul sõltub see väga inimesest. Keskmise volikogu liige ei pruugi teada kirikust ja religioonist eriti midagi, hea oleks kui keegi nende eest ka räägiks ja tooks seda sõnumit volikogu ja valitsuse lauda.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Kikas, Anu. 2021..

⁴⁰⁴ Ott, Jüri. 2021.

⁴⁰⁵ Lõhmus, Mikk. 2021.

⁴⁰⁶ Luur, Lauri. 2021.

Ühinenud Saaremaa esimese vallavanema Madis Kallase arvates on volikogu läbilõige kogukonnast ja kirikud on oluline osa. Seega ei oleks õige, kui ühe grupi esindajad ei oleks arutelude ja otsuste juurde kaasatud.⁴⁰⁷

Omavalitsusreformi üks suurimaid kohalikke kriitikuid, endine Põide vallavanem Andres Hanso näeb kohaliku vaimuliku kuulmist volikokku pigem positiivses võtmes, kuna ta on siis infoga paremini kursis, näeb suuremat pilti valla kui terviku arengust ning omab suuremaid võimalusi oma koguduse probleeme välja tuua ja neid lahendada.⁴⁰⁸

Omavalitsuse ajal Ruhnu väikevalla iseseisvuse eest võidelnud Jaan Urveti arvates peaks kohalik kogudus olema koguni valla loomulik struktuuriüksus. Sel juhul liigub info paremini ning KOV saab aru koguduse väärtustest, rollist ja vajadustest.⁴⁰⁹

Põhimõtteliselt sarnasel seisukohal on ka tema ametijärglane Ruhnu vallavanema ametis Andre Nõu, kelle sõnul saab vaimulik tuua kirikute ja kogudustega seotud probleemid lauale ja ideaalis tagaks rahuliku töökeskkonna.⁴¹⁰

Selles küsimuses nõusolijate arvamus esindab ka Muhu vallavanem Raido Liitmäe, kes eeldab, et kui konkreetne isik saab valijatel mandaadi, tuleb see ainult kasuks n-ö laiemale vaatele.⁴¹¹

Esimesele küsimusele vastas kindas kõneviis *Jah* vaid 3 omavalitsusjuhti. Vallavanemana, maavanemana, koguduse juhatuse esimehena ja osavallavolikogu esimesena tegutsenud Kaido Kaasik leiab oma valiku kinnituseks, et koguduse vaimulikud on hästi kursis, millised on inimeste ootused nende probleemide lahendamisel. Vaimulik tooks volikogudesse juurde tasakaalukust ja vaimsust.⁴¹² Teised arvavad, et suurvalla asjadega peab kursis olema.

Küsimusele “Kas koguduse ja KOV-i koostöö huvides peaks kohalik vaimulik kuuluma valla või linnavolikogusse?” vastas eitavalt 4 omavalitsusjuhti. Pikemalt kommenteeris seda endine maavanem ja riigikogu liige Neeme Suur. Tema arvates ei tohiks vaimulik ennast poliitiliselt määratleda. See pigem takistaks tema missiooni täitmist. Tema sõnul on ennast poliitiliselt määratlev vaimulik tõsiseltvõetav ainult reservatsiooniga, mis ei tule ei talle ega kirikule kasuks. „Mitte et tal ei tohiks olla seisukohti ilmalikes asjades. Kindlasti võib. Volikogusse kuulumine aga eeldab

⁴⁰⁷ Kallas, Madis. 2021.

⁴⁰⁸ Hanso, Andres. 2021.

⁴⁰⁹ Urvet, Jaan. 2021.

⁴¹⁰ Nõu, Andre. 2021.

⁴¹¹ Liitmäe, Raido. 2021.

⁴¹² Kaasik, Kaido. 2021.

mingisse poliitilisse gruppi kuulumist.⁴⁴³ Häädemeeste vallavanem Urmas Aava on seisukohal, et koostöök ei pea olema volikogu liige.⁴¹⁴

Pigem ei poolda vaimulike kandideerimist ja kuulumist omavalitsuse volikogudesse 6 omavalitsusjuhti. Selle põhjenduseks toob varasem Lääneranna vallavanem Arno Peksar, et poliitikat tehes ei suuda inimene sageli ühildada või ka eraldada oma muid positsioone volikogu tööst. Oma kogemusest volikogu töös leiab endine vallavanem, et vaimulik poliitikuna ei tohiks minna vastuollu väärtustega, mida ta esindab kiriku poolt. Ta jätab siiski avatuna võimaluse, et kui on tegemist väga eetilise inimesega, kes suudab järgida igas olukorras vastavat moraalset taset, võiks poliitikas osalemine ehk toimida.⁴¹⁵

Vigala osavalla juht Priit Kärnsna toob välja teise vaate, seostades volikogu tööd vaimuliku puhul liigse lisakoormusega kogudust mitte puudutavate teemadega.⁴¹⁶ Ülle Vapper Põhja Pärnumaa vallast leiab, et ühinenud valdade volikogusse tuleb varem-hiljem sisse poliitika (tahame seda või mitte) ning poliitika (mis olemuselt on „räpane“) ja kirik peaksid olema tema sõnul lahus.⁴¹⁷

Sarnasel arvamusel on ka Saaremaa valla endine abivallavanem Helle Kahm, kelle arvates, võib poliitikas toimuv poolte valimine tekitada tunnetuslikult olukorra, kus ei mõisteta vaimuliku rolli õigesti ja nn valesse parteisse kuulumine võib tekitada kunstlikke vastuseise ja usalduse proovilepanekut. Teisalt võib tema hinnangul vaimulik tasakaalustada erinevate parteide vahelisi lahknevusi.⁴¹⁸

Teisele küsimusele “Kas vaimulik võiks kuuluda valla- või linnavolikogu komisjonidesse?” vastas pigem jaatavalt 14 vastajat. Arno Peksar leiab, et vaimulik peaks olema ühe kogukonna osa esindamisel õigus selle huvisid valla suundade kavandamisel väljendada. Ta toob välja ka valdade erineva praktika. Osa omavalitsusjuhte on seisukohal, et vallavolikogu komisjonidesse võiksid kuuluda ainult volikogu liikmed. Tema arvates on see kogukonna osalusdemokraatia järsk kitsendamine.⁴¹⁹

Helen Rammu Haapsalust näeb lahendust selles, et komisjonidesse saab vajadusel kaasata erinevate koguduste esindajaid vastavalt teemadele ja vajadusele.⁴²⁰

⁴¹³ Suur, Neeme. 2021.

⁴¹⁴ Aava, Urmas. 2021.

⁴¹⁵ Peksar, Arno. 2021.

⁴¹⁶ Kärnsna, Priit. 2021.

⁴¹⁷ Vapper, Ülle. 2021.

⁴¹⁸ Kahm, Helle. 2021.

⁴¹⁹ Peksar, Arno. 2021.

⁴²⁰ Rammu, Helen. 2021..

Haapsalu linnapea Urmas Sukles täiendab omalt poolt, et tema juhitavas omavalitsuses kuuluvad komisjonidesse üksnes volinikud. Vaimulikke on tema sõnul võimalik „ekspordina“ kasutada kui päevakorras on vastavasisuline punkt, mida küll seni pole vaja olnud.⁴²¹

Kogenud poliitik Neeme Suur põhjendab, et komisjoni kuulumine sõltub komisjonide koostamise korrast kohalikus omavalitsuses, mis võib olla kahes naaberomavalitsuses erinev. Ta näeb asjakohasena vaimulike osalemist näiteks sotsiaalkomisjonis, külaelukomisjonis või kultuurikomisjonis, aga märgib, et sealjuures on oluline, kuivõrd vaimulik suudab säilitada professionaalse neutraalsuse.⁴²²

Hiumaa vallavanem Hergo Tasuja näeks vaimuliku sobivust kaasa töötamas seal, kus kokkupuutepunktid on suurimad, nagu sotsiaalkomisjonis või külaelukomisjonis.⁴²³

Raido Liitmäe Muhust leiab, et komisjoni kuuludes saab paremini kaasa rääkida näiteks valla arengudokumentide ettevalmistamisel ja eelarve koostamisel.⁴²⁴

Väiksema piirkonna kohaliku koguduse ja omavalitsuse tihedamat koostööd toetav Jaan Urvet on arvamusel, et koguduse valdkondlikud teemad (haridus, kultuur, majandamine ja eelarve) peaksid ka valdkondlikes teemades olema seotud KOV-i tavateemade ja prioriteetidega.⁴²⁵

Valdavalt tundub tagasiside andjate poolt olevat positiivne suhtumine, kus vaimuliku rolli nähakse komisjonide tasandil tasakaalustava ja nõuandva jõuna.

Jaatavalt vastas vaimuliku kuulumisest valla või linnavolikogu komisjonidesse 11 tagasiside andjat. Saare maakonna viimase omavalitsusliidu juhi ning oma piirkonnas valdade liitumist vedanud Madis Kallase arvates võib komisjoni kuulumiseks eelnevalt volikogusse kandideerimine valimistel olla vaimulike jaoks keeruline. Temagi leiab, et komisjonide töös saab osaleda ka ilma kandideerimata ja seal võiksid olla vaimulikud kindlasti esindatud.⁴²⁶

Kallasega samasse vallavalitsusse kuulunud Helle Kahm leiab, et volikogu komisjonid vajavad inimesi, kes on kogukonnas tunnustatud oma seisuse ja harituse

⁴²¹ Sukles, Urmas. 2021.

⁴²² Suur, Neeme. 2021.

⁴²³ Tasuja, Hergo. 2021.

⁴²⁴ Liitmäe, Raido. 2021.

⁴²⁵ Urvet, Jaan. 2021.

⁴²⁶ Kallas, Madis. 2021.

poolest, kes oskavad end väljendada ratsionaalselt ja juhtida tasakaalustatud arutelusid.⁴²⁷

Kõikide maakonna omavalitsustasandite tööga tegelenud Kaido Kaasik rõhutab komisjonide töös samuti erinevate eluvaldkondi puudutavate seisukohtade kujundamist, milleks on vajalik tarkade kaaskodanike kindlat sõna.⁴²⁸

Üle kolme aasta sihtasutust Läänemaa juhtinud Anu Kikas peab komisjoni tasandil ennekõike oluliseks kompetentsi, mida konkreetne isik võiks komisjonides jagada.⁴²⁹

Tarvi Tasane Põhja-Pärnumaa vallast arvab, et läbi volikogu komisjoni on võimalik kogudust esindades kaasa rääkida piirkonna või valla arengut puudutavatel teemadel.⁴³⁰ Samas on kaasamise võimalus teoreetiliselt olemas ka volikogu komisjonidesse kuulumata, nii nagu seda on eespool väljendanud Haapsalu linna esindajad.

Kui eeldada, et vaimulik nimetatakse mõne komisjoni liikmeks läbi volikogu liikme staatuse, võib eeldada tema kandideerimist mõne erakonna või valimisnimekirja kaudu. Sellest võimalusest johtudes on huvitav omavalitsusreformiga ka teoreetiliselt tasandil tegelenud Mikk Lõhmuse arvamus, et komisjonis saab (vaimulik) võtta rohkem sõltumatu hoiaku.⁴³¹

Üldiselt ollakse, kas siis endiste või nüüdsete omavalitsusjuhtide seas, arvamusel, et vaimulike valdkondlike komisjonidesse kuulumine rikastab antud komisjonide tööd, aitab tuua kindlat maailmavaadet lähemale laiemale inimeste ringile ning osaleda kohapealsete otsuste tegemisel.⁴³²

Vaimuliku kuulumise kohta KOV komisjonidesse vastas eitavalt üksnes Ruhnu vallavanem, eeldades, et vastupidiselt eespool toodud argumentidele, võiksid komisjonidesse kuuluda erialainimesed.⁴³³ Nii nagu juba eespool märgitud, sõltub see konkreetse omavalitsuse juures loodud komisjonidest, millest kiriku ja kogudusega seotutest on vastajad märkinud ennekõike kultuuri-, haridus-, sotsiaal- ja külaelu komisjone.

⁴²⁷ **Kahm**, Helle. 2021.

⁴²⁸ **Kaasik**, Kaido. 2021.

⁴²⁹ **Kikas**, Anu. 2021..

⁴³⁰ **Tasane**, Tarvi. 2021.

⁴³¹ **Lõhmus**, Mikk. 2021.

⁴³² **Kolter**, Kalle. 2021.

⁴³³ **Nõu**, Andre. 2021.

Küsimusele, kas vaimulik peaks koguduse ja KOV-i koostöö huvides kuuluma osavalla või kogukonnakogusse märgiti 14 korral *pigem jah* vastust.

Vaatamata sellele, et mitte kõigis küsitletud valdade esindajate piirkondades ei ole loodud osavaldu või kogukonnakogusid, on vastajate enamus nõus sellega, et vaimulik võiks kuuluda konkreetse koguduse piirkonna kodanikkonna esindajate kogusse. Senine vallavanem ja volikogu esimees Jüri Ott arvab Kullamaa ja Lääne-Nigula näitel, et kui vaimulik kuulub volikogusse, siis eeldatavasti kuulub ta ka mingisse komisjoni ja osavallakogusse.⁴³⁴ Samas tuleb tõdeda, et kuulumine volikokku ei kohusta volinikku osalema komisjonide töös või osavaldade olemasolul osavallakogus. Viimased on valdades moodustatud kas valimistel volikogust välja jäänud nimekirjade esindajate saadud häälte arvu alusel või on valimiste eelselt otsustatud, et moodustatakse kogukonnakogu, kuhu on võimalik nimetada kohapealsete MTÜ-de või külade esindajad. Viimast arutelukäiku kinnitab oma vastuses ka Neeme Suur.⁴³⁵

Madis Kallas toob selles punktis välja asjaolu, et osavalla ja kogukonnakogud on ühe piirkonna põhised, aga samas volikogu komisjonid valdkonnapõhised. Sageli on kirikukihelkondade ja praostkondade piirid erinevad osavaldade ja kogukondade omadest ning siis võib olla koostöö keerulisem.⁴³⁶

Kaido Kaasik tunneb muret Valjala osavallakogu esimehena selle osas, et osavallakogud on hetkel volikogude poolt tõrjutud ning nende häält püütakse teadlikult eirata.⁴³⁷

Osavallakogu otsused ei ole volikogule reeglina siduvad, vaid on pigem soovituslikud - nii nagu seda on ka komisjonide seisukohad. Palju sõltub kohaliku valla või linna valitsemiskultuurist ja konkreetsete isikute vahelistest suhetest. Pingete maandamiseks suhetes näeksid mõned vastajad ka vaimuliku tasakaalustavat rolli, mis sõltub samuti konkreetse isiku omadustest.

Kirikute ja kogudusega seotud probleemide omavalitsuse lauale toomise kõrval näeb Ruhnu vallavanem vaimuliku kohalolekus ka rahuliku töökeskkonna loomise eeldust.⁴³⁸ Üldiselt leiavad vastajad, et vaimulikus ei soovita niivõrd näha poliitikut, kui koguduse esindajat, kelle olemasolu rahustaks võimalikke erimeelsusi.

⁴³⁴ Ott, Jüri. 2021.

⁴³⁵ Suur, Neeme. 2021.

⁴³⁶ Kallas, Madis. 2021.

⁴³⁷ Kaasik, Kaido. 2021.

⁴³⁸ Nõu, Andre. 2021.

Vaimuliku osalemisega osavalla või kogukonnakogus oli kindlalt nõus 3 vastajat, kellest Helle Kahm põhjendas seda arvamusega, et kohalik vaimulik tunneb hästi kohalikke inimesi, nende vajadusi ja ootusi.⁴³⁹

Vaimuliku kuulumist osavalla või kogukonnakogusse ei pooldanud samuti 3 vastajat, kellest Urmas Aava põhjendas seda argumendiga, et koostööks ei pea olema tingimata konkreetse kogu liige.⁴⁴⁰ Vastusevarianti *pigem ei* ei kasutanud selle küsimuse puhul ükski vastaja.

Kuna küsitlusanneedis oli võimalik anda ka omapoolseid kommentaare, kasutasid seda võimalust mitmed vastajad.

Hiiumaa ühendvalla esimese vallavanema Reili Ranna arvates on vaimuliku osalemine omavalitsuse juhtimises igati tervitatav ja positiivne, kuna valdavalt on vaimulikud aktiivsed kogukonna liikmed, kes omavad laiapõhist pilti kogukonna käekäigust. Hiiumaa vallas on küsitluses esitatud organitesse tema sõnul ka täna võimalik kuuluda, näiteks osavallakogusse MTÜ liikmena.⁴⁴¹

Endise Saaremaa valla abivallavanema Jüri Linde sõnul on oluline, et ei aetaks segi, keda me esindame - kui rahvas on mandaadi andnud, siis esindame rahvast, mitte kogudust, sama puudutab ka mis iganes muud organisatsiooni või ettevõtteid.⁴⁴²

Ida-Saaremaa endine juht Vello Rünthal toetab mõtet, et vaimulik osaleks volikogus ja komisjonides. Samas pakub ta välja idee, et kohaliku omavalitsuse volikogu juures võiks olla laiapõhjaline koguduste komisjon, kuhu kuuluksid piirkonna erinevate kirikute esindajad. Eesmärgiks oleks siis läbi komisjoni saada sisendit valla juhtimiseks, eeldusel, et vaimulikel on olemas suur teadmine kogukonna tegelikust heaolust ja toimetulekust.⁴⁴³

Linnapea, vallavanema ja ministri ameteid pidanud Madis Kallase hinnangul võib kaaluda ka mingeid muid koostöövorme, mis ei ole otseselt seotud seadusandliku võimuga ja haakuks rohkem täideviiva ehk vallavalitsuse tegevusega. Ta pakub välja mõtte siduda koostöö rohkem vallavalitsuse konkreetse valdkonnaga või osakonnaga. Samas ei näe ta antud ajahetkes kaasamiseks volikogu kõrval väga head alternatiivi, mõeldes, et sellised koostöökogud on veel HR-i järgsetel aastatel loomise ja arengufaasis.⁴⁴⁴

⁴³⁹ Kahm, Helle. 2021.

⁴⁴⁰ Aava, Urmas. 2021.

⁴⁴¹ Rand, Reili. 2021.

⁴⁴² Linde, Jüri. 2021.

⁴⁴³ Rünthal, Vello. 2021.

⁴⁴⁴ Kallas, Madis. 2021.

3.3. Seisukohtade kokkuvõtteks

Käesoleva uurimuse viimane peatükk võtab kokku Lääne-Eesti vaimulike ja omavalitsusjuhtide seisukohad vaimulike osalemisest või kuulumisest KOV-i volikogudesse ja nende tööorganitesse.

Omavalitsuse volikokku kuulmist pigem pooldas vaimulikest $\frac{1}{4}$. Leiti, et see rikastab omavalitsuse tegevust eetilistes aspektides otsuste langetamisel.

Kui vaimulik kandideerib ja osutub volikokku valituks, leiti, et see asetab talle ka koostöö ülesande kohalikus kogukonnas. Samas ei saa see olla koguduse vaates võluvits, mis koguduse elu edendab. Mitmed vaimulikud leidsid, et palju sõltub konkreetse isiku omadustest, aga ka seesmisest kutsumusest.

Vaimuliku kindlalt volikokku kuulumist toetavate vastajate hinnangul annab see võimaluse kaasaráakida kogudusi puudutavates küsimustes ja vajadusel suunata volikogu arvamust.

Mõne vaimuliku arvates peaks vaimulik kuuluma ameti poolest sõnaõigusega nii vallavolikogusse kui komisjonidesse, et teostada tasakaalustavat ja lepitavat rolli. Etteruttavalt peab tõdema, et enamik omavalitsusjuhte seda volikogu tasandil võimalikuks ei pidanud. Mõned vaimulikud olid arvamusel, et selle ameti kandja ei tohiks KOV-i kuuluda, kuna see on tegevus, kus tuleb valida pooli. Vaimulik võib nii küll leida volikogu liikmena toetajaid, kuid vähemalt sama palju tekitab see tuliseid vaenlasi.

Vaimulike kuulumist volikokku pigem ei pooldanud $\frac{1}{4}$ vastanutest. Põhjenduseks tuuakse, et vaimulik peaks pigem olema erakondade ülene. Kirik peab olema kõigi inimeste jaoks ning sellest lähtudes võib see, kui vaimulik tegeleb poliitikaga, kahjustada inimeste suhtumist kirikusse.

Vaimuliku kuulumisest valla või linnavolikogu komisjonidesse vastas pigem jah $\frac{1}{2}$ vastajatest. Põhjenduseks leitakse, et see on hea võimalus osaleda kogukonna hoidmisel ja ehitamisel, samuti, et oma ala eksperdina esindab vaimulik kultuuri- ja ajalooväärtusi, pärandkultuuri ning kristlikke traditsioone.

Teisalt nähakse, et see eeldab vaimulikult soovi ennast kurssi viia erinevate omavalitsust puudutavate teemadega ning oskust tuua evangeeliumit vastavatesse argistesse olukordadesse.

Vaimulike KOV-i komisjonidesse kuulumise kohta *jah* vastuse andis ¼ küsitletavat. Üldiselt peetakse oluliseks infovahetust, mõningate vajalike otsuste mõjutamist, kuid ennekõike kogukonnas isikliku tasandi suhete loomist.

KOV-i komisjonidesse kuulumise suhtes eitaval seisukohal ei olnud ükski vaimulik, kuid vastusevarianti *pigem ei* eelistanud vaimuliku kogemuse kohaselt ei ole sellest kogudusele mingit kasu, pigem kulutab see vaimuliku aega kiriku töö seisukohast ebavajalikule tegevusele.

Mitu vastajat leidis, et kogudust võiks vaimuliku asemel esindada volikogu tasandil koguduse juhatuse või nõukogu liige. Sarnast põhimõtet on Haapsalus kasutanud ka koguduse õpetaja, praosti ja piiskopi ametis olev Tiit Salumäe.⁴⁴⁵

Kuna ühiskond ja aeg on muutlikud, on ka koguduse vaimuliku profiil ja võimalused ühiskondlikus elus tegutseda erinevad. Huvitav on Lõuna-Pärnumaa vaimuliku arvamus, et koguduse õpetajatel võiks olla vastav aruand, tuues samas välja, et EELK-s on koguduse juhi ülesannete täitjaid liiga palju, mistõttu saavad erinevad ülesanded küll pealiskaudselt täidetud, aga suure osa vaimulikkonna tegelikud kutsumused jäävad kasutamata. Tegemist on sarnase nähtusega sellele, et omavalitsuste allasutuste juhid peavad mingi osa oma tööst pühendama sisulise töö asemel haldus- ja kommunaalprobleemide lahendamisele.

Omavalitsusjuhtidest vastas küsimusele vaimulik kuulumisest valla- või linnavolikogusse *pigem jah* 1/3 vastanutest. Pooldajate sõnul omab vaimulik pädevust kohalike asjade arutelul. Kuna HR-i järgselt hõlmab suurem omavalitsus mitme koguduse tööpiirkonda, on olemas kohaliku volikogu politiseerumise oht, kus vaimuliku kuulumine ühte leeri võib polariseerida ka kogudust. Selles tulenevalt arvatakse, et ta pigem ei peaks kandideerima erakondade nimekirjas, vaid kui kandideerida, siis valimisliidus.

Samuti leitakse, et kuna volikogu on läbilõige kogukonnast ja kirikud on selle oluline osa, ei oleks õige ühe grupi esindajaid arutelude ja otsuste juurde mitte kaasata.

⁴⁴⁵ Salumäe, Tiit. 2021. E-kiri autorile (07.04).

Mõne väiksema omavalitsusjuhi arvates võiks valdades, kus tegutseb vaid üks kirik, olla kogudus koguni valla loomulik struktuuriüksus, mis aitaks ideaalis tagada rahuliku töökeskkonna. Sel juhul nähakse koguduse esindajat kui teatud mõttes neutraalset osapoolt või rahuvahendajat, kuid seda komplitseerib olukord, kus esindaja on end poliitiliselt määratlenud. Vaimulike volikogu töös osalemise poolt olijate arvates on vaimulikud hästi kursis, millised on inimeste ootused kohalike probleemide lahendamiseks. Vaimulik tooks volikogudesse juurde ka tasakaalukust ja vaimsust.

Nende 1/3 omavalitsusjuhtide arvates, kes ei poolda vaimulike osalemist volikogude töös, peamiseks argumendiks on ootus vaimuliku poliitilisele neutraalsusele. Kui aga kohalikul tasandil tegutseb sobivate isikuomadustega isik, võib vaimulik tasakaalustada vastaspoolte vahelisi lahkarvamusi.

Küsimusele, kas vaimulik võiks kuuluda valla- või linnavolikogu komisjonidesse, vastas pigem jaatavalt ½ omavalitsusjuhtidest. Enamik vastajatest eeldab, et kui konkreetne isik saab valijatelt mandaadi, tuleb see ainult kasuks n-ö laiemale vaatele.

Vaimulike kuulumisele komisjonidesse olid *vastu* üksikud vastajad ja pisut enam *pigem vastu* põhjendusega, et vaimulik ei tohiks ennast poliitiliselt määratleda, kuna see takistaks tema missiooni täitmist. Vaimulikke kuulumist volikogu komisjonidesse nähakse omavalitsusjuhtide poolt ennekõike kultuuri, hariduse, sotsiaal- ja külaelu valdkondades.

Juhul, kui omavalitsuses on loodud osavalla või kogukonnakogud, näevad vaimulike kaasatõttamist nendes positiivsena pooled vastanutest. Osavallakogud on valdades moodustatud, kas valimistel volikogust välja jäänud nimekirjade esindajate saadud häälte arvu alusel või on valimiste eelselt otsustatud, et moodustatakse kogukonnakogu, kuhu on võimalik nimetada kohapealsete MTÜ-de või külade esindajad. Osavalla ja kogukonnakogud on ühe piirkonna põhised, aga samas volikogu komisjonid valdkonnapõhised. Nii nagu ka varasemate küsimuste puhul, leiavad vastajad, et koguduse vaimulikus ei soovita niivõrd näha poliitikut kui koguduse esindajat, kelle olemasolu rahustaks võimalikke erimeelsusi.

Uurimuse kokkuvõte

Kiriku ja omavalitsuste suhete areng on üks osa ilmaliku ja vaimuliku võimu suhetest kiriku ajaloos. Sellest ei saa mööda vaadata ei avaliku sektori ega kiriku erinevate tasandite juhid. Kohaliku omavalitsuse, st linna või valla tasand on puutunud kokku igapäevase suhtluse kaudu praostkondadega ja linnades ning valdades tegutsevate koguduste ja nende esindajatega. Sellest lähtuvalt tuleb küsida, kas kogudusel ja omavalitsusel on ühiseid huvisid, taotlusi ja eesmärke, ning kui on, siis millised need on? Juhul, kui mõlemad osapooled on koostöö vajalikkuses veendunud, kuidas see koostöö peaks väljenduma?⁴⁴⁶

Kohaliku omavalitsuse süsteem taastati Eestis 1990-ndate aastate alguses. Kümneni alguses läbiviidud reformi tulemusena sündinud KOV-i korraldus toimus põhijoontes kuni 2017. aastal teostunud haldusreformini. Sellele eelnevalt soodustati omavalistuste liitumist, et kujuneksid suurema territooriumi ja elanike arvuga haldussuutlikumad linnad ja vallad. Nii 1995. aasta haldusjaotuse seadus kui 2004. aastal vastu võetud KOV-ide ühinemise seaduse eesmärk oli täiendavalt soodustada ühinemisi ja haldusterritoriaalse jaotuse korrastamist.

Haldusreformi ekspertide koostatud põhjendused olid lähtepunktiks valitsuse otsusele rakendada reformi alusena elanike arvule tuginevat kriteeriumi ning valida konkreetseks kriteeriumiks 5000 ja soovituslikuks 11 000 elaniku piir. HR-i kontseptsiooni arutelul 2015. aasta novembris kiideti põhimõtteliselt heaks 5000 elaniku kriteerium ja selle erandid. Viimaste hulka kuulusid peamiselt senised saarelised omavalitsused, mille elanike arv jäi alla kehtestatud elanike arvu miinimumi.

Riigikogus võeti haldusreformi seadus, pärast paar kuud kestnud arutelusid, vastu 14.06.2017 ja see jõustus 01.01.2018.

⁴⁴⁶ **Toplaan**, Anti. Kirik eset küla. Praostkondade ja maakondade koostöö, lk 137: http://ekn.ee/doc/kirik_keset_kyla.pdf (06.04.2023).

Jälgides kiriku ja riigi ning nende raames maakondade ja praostkondade koostööd pikema ajaperioodi vältel, mõjutas nende suhete arengut olulisel määral ühelt poolt reformide ja teisalt konkreetsetest isikutest tulenev mõju. Maavalitsuste arengut mõjutasid kavandatud riigireformi muudatused, mida viidi poliitiliste otsuste abil ellu vastava valdkonna ministriumide toel. Maavalitsuste tegevuse lõpetamine kiideti Riigikogus heaks juunis 2017.

Ümberkorraldusi nähti maavalitsuste ülesannete hulga vähenemise protsessis paratamatusena. Lahendusena nähti maavalitsuste asemel regionaalameti moodustamist, mis tegeleks ruumilise planeerimise, regionaalse arengu, rahvastikutoimingutega, kohalike omavalitsuste haldusaktide järelevalve ja juriidilise nõustamisega, riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste koostöö koordineerimisega.

Kiriku koostöö maakonnaga on olnud maavalitsuste tegevuse perioodil väga oluline. Lääne maakonnas loodi maavalitsuse ja praostkonna koostöökomisjon, mille eesmärk oli sotsiaal-kultuurilises sfääris ühistegevuse kokkulepete saavutamine ja riiklike ning ajalooliste tähtpäevade tähistamise ja maakondlike ürituste ühine korraldamine. Komisjon loodi valitsuse ja EELK ühiskomisjoni 1996. aasta kirja alusel, millega tehti ettepanek luua koostöökomisjonid igas maakonnas.

See kogunes neli korda aastas, mis andis erinevate valdkondade juhtidele võimaluse omavahel tutvuda. Riigiasutuste ja valdkondade kohalikud juhid said koosolekute käigus tuttavaks ka praostkonna kirikuõpetajatega. Seetõttu muutus asjaajamine riigiasutustega lihtsamaks.

HR-i teostumine langes 2017. aastal reformatsiooni 500. aastapäeva ettevalmistusele ja läbiviimisele. Seega ei pruukinud kiriku erinevate tasanditel tegutsenud juhtidel olla aega, et valmistada kogudusi ette reformi tulemusena tekkinud uueks haldusterritoriaalseks olukorraks, kuid samas ei arvestanud reformi algatajad ja läbiviijad piisavalt kõigis ajaloolistes keskuses kohal olevate koguduse esindajate kogemusega.

Koostööd koguduste ja valdadega, viimaste ühinemiste eelset, võis suures plaanis jagada tinglikult kaheks valdkonnaks, milleks oli 1) koguduse vaimne mõju ja nähtavus oma elanike ja omavalitsuse piirkonnas ning 2) praktiline koostöö erinevate projektide ning koguduse kasutuses olevate hoonete haldamisel. Vaadeldud 48 koguduse hulgas oli neid, kelle suhted linna või vallaga olid aktiivsed ja oli neid, kus suhtlus oli minimaalne. Paljuski sõltus suhtluse laad ja intensiivsus mõlema osapoole juhtivatest isikutest ja nende koostöösoovist.

Maakonnalinna, nagu Haapsalu või Kuressaare, aga ka kohaliku valla tasandil soodustas loomulikku koostööd piirkonna aktiivsete kodanike osalemine ühelt poolt koguduste juhtorganites, teiselt poolt kohaliku omavalitsuse muudes ametites.

Saaremaal oli haldusreformi läbiviimise eesmärk – ühetasandiline omavalitsus – kindlustanud kirikute vaatepunktist Hiiumaaga võrreldes parema koostöö, millest viimases toimib sisuliselt kahetasandiline omavalitsus.

Pärnu suuruse linna juhtide side kohaliku kogudusega ja selle muredest arusaamine on olnud pigem sarnasem Eesti teistele linnadele, kus ühe koguduse nähtavus ei pruugi olla võrreldav vallaga, kus kirik asub, nii füüsiliselt kui vaimselt mõjult, keset küla.

Enamikes valla ja linnakeskustes on peetud koguduse ja omavalitsuse koostöös nii kohalike kui riiklike tähtpäevade tähistamist. Omavalitsus on tasunud enne valdade ühinemist paljudel juhtudel kirikute välisvalgustuse energiakulu, hooldanud kirikute ümbrust muruniitmisel ja talve lumest puhastamisel. Eelarveline toetus on jagunenud suures plaanis nn tegevustoetusteks vajaduspõhiste taotluste esitamise kaudu, sarnasel alusel muude MTÜ-dega, ning koguduse poolt taotletud projektide omaosaluse tasumiseks.

Toetatud on ka koguduse erinevaid töövaldkondi ning üle kogu Lääne-Eesti „Teeliste kiriku“ projekti kulusid. Kogudustel on olnud võimalik pakkuda omavalitsusele ka omapoolseid teenused, nagu erivajadustega isikutega seotud kogukonnateenuste osutamine, varjupaikade teenused, kalmistute hooldus või Toidupanga tegevus. Mõned vallad on pakkunud vaimulikule võimalust pidada kõne uute ilmakodanike tseremooniatel. Piirkondlikult on toimunud ka koguduste ja omavalitsuse esindajate nõupidamised, mis jagunevad omakorda sündmusi ettevalmistatavateks ning palvushommikuõogi formaadis kohtumisteks, dialoogi loomiseks erinevate eluvaldkondade juhtide vahel.

Koguduse esindajad on teinud valdade arengukavasse oma ettepanekud, pidades silmas EL-i projektide rahastust, mille eeltingimuseks oli vastavate teemade arengukavas kajastamine.

Kui enamik valdade arengukavasid jälgib sarnast ülesehitust ja loogikat, siis kogudused on paigutatud kavade koostajate poolt peamiselt kultuuri, turismi, muinsuskaitse ja mälestistega seotud peatükkidesse. Nendes arengukavades, kus kogudusi seostati ka neis tegutsevate inimestega, leidsid kogudused kajastamist kas kolmanda sektori või kodanikuühiskonna valdkondades.

Haldusreformi eelset koostööd maakondade piires võis koguduste üleselt pidada heaks. Palju sõltus võimul olevate inimeste arusaamadest ja maailmavaatest, kuid üldjuhul leiti ühisosa, milles kogukonda ühiselt teenida. Inimesi kaasati erinevatesse algatustesse ja käidi regulaarselt infot vahetamas. Kohaliku valla ja koguduse tasandil oli koostöö rahuldav, palju olenes, kas koguduse vaimulik elas kohapeal, kuidas tal oli kokkupuuteid kohaliku kogukonnaga. Samuti sõltus palju volikogu liikmete meelsusest. Aja jooksul koostöö paranes ja koguduses nähti rohkem partnerit, kellega oli palju ühist inimeste teenimisel.

Pärast haldusreformi jõustumist moodustati ühinenud omavalitsuste ja sama piirkonna koguduste koostöötoimkonnad Lääneranna vallas, Haapsalus ja Lääne-Nigula vallas. Senise Lääne maakonna ja praostkonna ühiskomisjon jätkas tegevust, kogunemistega neli korda aastas, SA Läänemaa juures. Ajaloolise Läänemaa killustamine kahe erineva suurema linnalise omavalitsuse mõjupiirkondade vahel on seniste kahe maakonna piiridel asuvatele omavalitsusetele mõjunud pigem negatiivselt. Mitmed vaimulikud on olnud valdade sundliitmise osas kriitilised, tõdedes, et kui senised omavalitsused olid tugeva kogukondliku, kultuurilise ja majandusliku identiteediga, siis liitmisega tekkinud üksustel pole selliseid omadusi kuskilt võtta.

2017. aastal toimunud HR-i tulemusena moodustusid vähemalt 5000 elanikuga vallad. Selle tulemusena lõhuti ära palju ajaloolisi sidemeid. Samas ei andnud see midagi uut juurde kohaliku omavalitsuse korralduslikus mõttes - rahastamismudelid, maksusüsteemid, tasandussüsteemid jäid kõik põhimõtteliselt vanadele alustele. Kui järgmise sammuna järgneks ka riigireform, saaks rääkida ka sisulistest muutustest. Kui HR-i eesmärgina näha endiste maakondade suuruseid omavalistusi, on omavalitsuse mõte selles, et see oleks ühe toimepiirkonna ülene ja Saaremaa on üks toimepiirkond sisuliselt kõigis näitajates. Seega riigi poolt 20 aastat arutatud haldusreform on Saaremaa puhul õige, aga võib-olla mõnes teises piirkonnas Eestis see nii üheselt selge ei ole.

Enamik toonaseid vallajuhte tõdevad, et koostöö Läänemaa omavalitsustes on jätkunud ka ühinenud omavalitsustes, sarnaselt varasemale koostööle, mida raamistas ühistöö maakonna tasandil. HR-i toimumise järgselt saatis Lääne praost Leevi Reinaru ühinenud Läänemaa omavalitsusjuhtidele kirja, eesmärgiga arendada koguduste ja kohaliku omavalitsuse vahelist koostööd. Pöördumises kaardistati

senised koostöövormid mis võtsid suures plaanis kokku seni toimunud koostöö, mis peegeldas piirkonna koguduste ühiseid tegemisi.

Pärnu maakonna koguduste puhul toetasid omavalitsused koguduste ja kogukondade omaalgatust, ettevõtmisi, huvi- ja kultuuritegevust vähemalt haldusreformi eelses rahalises mahus. Valdades loodi ühtne seltsi-, spordi- ja kultuurikollektiivide tegevuse toetamise ja rahastamise kord. Pärnuga liidetud valdade vaimulike hinnangul on kohaliku inimese vaates omavalitsus liikunud inimesest kaugemale ning ääremaastumine süvenenud. Kohalik võim ja inimene on jäänud üksteisele võõramaks.

HR-i tulemusena kujunes Saarte praostkonna 20 koguduse teeninduspiirkonnas kaks tervet maakonda hõlmavat valda Saaremaal ja Hiiumaal. Saaremaa valla territoorium ei hõlma Saare maakonna Muhu ja Ruhnu valdu, kes mõlemad otsustasid jätkata iseseisvana.

Erinevalt Hiiumaast ei oma Saaremaal osavallad oma eelarvet ning senist volikogu asendab osavallakogu või kogukonnakogu (Lääne-Saare vald), kellel on valla otsustusprotsessis üksnes sõnaõigus kohaliku piirkonnaga seotud küsimustes. Maakonna mõõtu omavalitsuse loomine Saaremaa näitel on andnud õnnestunud tulemuse ka kiriku ja KOV-i koostöös, kus koostöö osapoolteks on üks omavalitsus ja erinevate kirikute piirkondlikud juhid, kes esindavad läbirääkimistel või kohtumistel ühe konfessiooni kõiki omavalitsuse piiridesse jäävad kogudusi. Hiiumaal tuleb senise kogemuse kohaselt kogudustel läbi rääkida kahe omavalitsuse tasandiga, nii kohaliku osavalla kui ühisvalla juhtidega, mis muudab tulemuse saavutamise nii sisuliselt kui ajaliselt kohmakamaks.

Omavalitsuse seisukohalt ei ole Hiiumaa koguduste koostöötasand valdade liitumise järel palju muutunud, kuna arutelu ja kokkulepped on erinevalt teistest omavalitsustest jäänud kohalikule tasandile, kus peamiselt suheldakse ühisürituste ja kirikute taastamise teemal. Otsustustasand on pigem inimesest kaugenenud, mis tähendab, et on tekkinud võimalus lükata probleemide lahendamine järgmisele tasandile edasi ja bürokraatia selle võrra suurenenud. Hiiumaa valla, kiriku, riigi ja erasektori oluliseks koostööks kujunes Kärkla kiriku taastamine, milleks loodi Kärkla koguduse ja Hiiu valla algatusel Kärkla kiriku SA.

KOV-i ja koguduste toimiva koostöömudeliga jõuti niisiis kõige kaugemale Saaremaa vallas. Praostkond kaardistas KOV-i reformi eelselt Saaremaa koguduste senised kogemused ja koostöövajaduse, mille alusel pidas valimiste järgselt uue

moodustatava valla juhtidega läbirääkimisi. Valimiste järgselt loodi valla eelarves kirikute kaasinvesteeringute ja tegevustoetuste rida, mis moodustas 0,5% valla kogueelarvest. Vald koostas pühakodade parendamise toetuse taotlemise korra, mille alusel oli kõigil muinsuskaitse all olevate sakraalhoonete omanikel võimalik taotleda toetust iga-aastase taotlusvooru kaudu.

Saaremaa vald on toetanud kogudusi kahe toetusmeetme ehk pühakodade parendamise toetuse ja pühakodade tegevustoetusega. Esimese eesmärk on sakraalarhitektuuri ja kultuuritraditsioonide säilitamine ja arendamine ja teise sihiks on sakraalhoonete ja neid ümbritseva taristu hooldamise ja heakorra tööde toetamine, sh sakraalhoonete pisiremont.

Suurvalla loomise järgset aega iseloomustavad regulaarsed kohtumised, koostöö eakate ja leina küsimuste lahendamisel, hingehoiutöötajate kaasamine KOV-i hallatavates asutustes, ühised tähtpäevade korraldamised ning erinevate poliitiliste ühenduste ja koguduste kohtumised.

Saarelistest väikevaldadest võib Ruhnu näitel rääkida koguduse ja KOV-i esindajate tihedast koostööst piiratud ressursidega kogukonna nimel, kus mitme järjestikuse valimisperioodi jooksul kuulub vallavalitsuse esindaja ka koguduse juhatusse. Selle koostöö üheks näiteks on Ruhnu koguduse vana pastoraadi andmine vallale hoonestusõigusega koolimajana kasutamiseks 50-ks aastaks. Koostöös valla ja Ruhnu muuseumiga korraldatakse suvisel turismihooajal muuseumi ja kirikute külastusi, mille piletirahast saab osa vahendeid kasutada kirikute korrastamiseks. Sellise näite puhul on tihedad ja praktilised suhted võimalikud üksnes olukorras, kus mõlemad osapooled on sellest huvitatud ja koostööaltid ning ühe omavalitsuse piires tegutseb vaid üks kogudus.

Uurimuse viimane osa käsitleb küsimust vaimulike osalemisest kohaliku kogukonna ja poliitilises elus nii vaimulike kui omavalitsusjuhtide seisukohast. Küsitlusele vastanud vaimulikud leiavad, et kui vaimulik kandideerib ja osutub valituks kohalikku volikokku, asetab see kandideerijale laiema koostöö ülesande kohalikus kogukonnas. Samas ei saa see olla koguduse vaatepunktist võluvits, mis koguduse elu edendab. Leiti, et palju sõltub konkreetse isiku omadustest, aga ka seesmisest kutsumusest. Volikogusse kuulumine annab võimaluse kaasarääkida kogudusi puudutavates küsimustes ja vajadusel suunata volikogu arvamust.

Vaimulike volikokku kandideerimist mitte pooldavate vaimulike arvates peaks selle ameti kandja olema erakondade ülene. Kirik peab olema kõigi inimeste jaoks

ning selles mõttes võib vaimuliku tegelemine poliitikaga kahjustada inimeste suhtumist kirikusse. Nii pooldajate kui vastaste arv jagunes küsitluses vaimulike hulgas napilt toetajate poolele.

Kohaliku vaimuliku kuulumist valla- või linnavolikogu komisjonidesse toetas valdav enamus vaimulikke. Põhjendusena leiti, et see on hea võimalus osaleda kogukonna hoidmisel ja ehitamisel, samuti, et oma ala eksperdina esindab vaimulik kultuuri- ja ajalooväärtusi, pärandkultuuri ning kristlikke traditsioone. Osavalla või kogukonnakogu töös osalemist pooldas samuti enamik küsitluses osalenud vaimulikest. Vaimulike kuulumisele osavalla või kogukonnakogusse vaatas positiivselt üle poole vastanutest, põhjendades seda võimalusena osaleda kogukonna hoidmisel ning kohaliku eluga kursis olemise vajalikkusega.

Omavalitsusjuhtidest toetas vaimuliku kuulumist valla- või linnavolikogusse veidi üle poole vastanutest ja selle vastu oli kolmandik küsitletutest.

Pooldajate sõnul omab vaimulik pädevust kohalike asjade arutelul ja selle vastaste hinnangul võib vaimuliku kuulumine ühte leeri polariseerida ka kogudust. Oluliseks argumendiks on ootus vaimuliku poliitilisele neutraalsusele. Kui aga kohalikul tasandil tegutseb sobivate isikuomadustega isik, võib vaimulik tasakaalustada vastaspoolte vahelisi lahkavusi.

Kõige rohkem pooldavad omavalitsusjuhid vaimulike kuulumist omavalitsuse volikogu komisjonidesse põhjendusega, et vaimulikud on hästi kursis inimeste ootuste ja probleemidega ning et vaimulikud tooksid volikogudesse juurde tasakaalukust ja vaimsust. Koguduse vaimulike kuulumist volikogu komisjonidesse nähakse omavalitsusjuhtide poolt ennekõike kultuuri, hariduse, sotsiaal- ja külaelu valdkondades.

Üheks argumendiks, miks vaimuliku kuulumine KOV-i komisjonidesse ei ole hea mõte, oli see, et vaimulik ei tohiks ennast poliitiliselt määratleda, kuna see pigem takistaks tema ametist lähtuva ülesande täitmist. Kui omavalitsuses on loodud osavalla või kogukonnakogud, näevad üle poole vastajatest, et vaimulikud võiksid neis osaleda.

Nii kiriku kui omavalitsuse ühine eesmärk on, talle antud ülesannete ja võimaluste raames, olla antud piirkonna inimeste teenistuses. Avaliku sektori ja kiriku juhtidel lasub vastutus, sõltumata erinevatest valimisperioodidest ja juhtide vahetumisest, teha koostööd ühe omavalitsuse või praostkonna elanike huvides ja

tagada võimalusel toimiv koostööraamistik. See eeldab mõlemapoolset koostöötahet, milleks Lääne-Eesti omavalitsustes ja kogudustes on loodud head eeldused.

Kasutatud allikad ja kirjandus

1. Allikad

1.1. Arhiivimaterjalid

1.1.1 Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv (EELKKA)

Amphora kaust nr 1.3-5/11 Anseküla koguduse 2017. a sõnaline aruanne (21.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/192 Emmaste koguduse 2008. a sõnaline aruanne (22.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/199 Emmaste koguduse 2018. a sõnaline aruanne (22.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/56 Audru koguduse 2017. a sõnaline aruanne (11.10.2022).

Amphora kaust nr. 1.3-5/60; Haapsalu koguduse 2017. a sõnaline aruanne (10.04.2021)

Amphora kaust nr.1.3-5/36; Hanila koguduse 2016. a sõnaline aruanne (16.04.2021).

Amphora kaust nr. 1.3-5/7; Hanila koguduse 2017. a sõnaline aruanne (16.04.2021).

Amphora kaust nr 1.3-5/24 Häädemeeste koguduse 2017. a sõnaline aruanne (13.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/12 Jämaja koguduse 2017. a sõnaline aruanne (21.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/171 Kaarma koguduse 2017. a sõnaline aruanne (22.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/75 Karja koguduse 2017. a sõnaline aruanne (22.10.2022).

Amphora kaust nr.1.3-5/51; Karuse koguduse 2017. a sõnaline aruanne (18.04.2021).

Amphora kaust nr 1.3-5/38 Kihelkonna koguduse 2017. a sõnaline aruanne (22.10.2022).

Amphora kaust nr.1.3-5/55; Kirbla koguduse 2017. a sõnaline aruanne (18.04.2021).

- Amphora kaust nr. 1.3-5/46; Kullamaa koguduse 2017. a sõnaline aruanne (19.04.2021).
- Amphora kaust nr 1.3-5/182 Kuressaare koguduse 2017. a sõnaline aruanne (24.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/182 Kuressaare koguduse 2018. a sõnaline aruanne (24.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/170 Kuressaare koguduse 2017. a sõnaline aruanne (24.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/179 Käina koguduse 2017. a sõnaline aruanne (24.10.2022).
- Amphora kaust nr 4.2-2/364 I Kärkla Kiriku sihtasutuse moodustamine (20.03.2023).
- Amphora kaust nr 1.3-5/93 Kärkla koguduse 2017. a sõnaline aruanne (24.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/45 Lihula koguduse 2019. a sõnaline aruanne (14.03.2023).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/159; Lääne praostkonna 2017. a tegevusaruanne (05.04.2021).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/59 Martna koguduse 2017. a sõnaline aruanne (26.04.2021).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/53 Mihkli koguduse 2017. a sõnaline aruanne (30.04.2021).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/73 Mihkli koguduse 2018. a sõnaline aruanne (30.04.2021)
- Amphora kaust nr 1.3-5/174 Muhu koguduse 2017. a sõnaline aruanne (24.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/66 Mustjala koguduse 2017. a sõnaline aruanne (24.10.2022).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/54 Märjamaa koguduse 2017. a sõnaline aruanne (30.04.2021).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/63 Noarootsi koguduse 2017. a sõnaline aruanne (02.05.2021).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/106 Nõva koguduse 2017. a sõnaline aruanne (06.10.2022).
- Amphora kaust nr. 1.3-5/22 Piirsalu koguduse 2017. a sõnaline aruanne (09.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/166 Pärnu Eliisabeti koguduse 2017. a sõnaline aruanne (13.10.2022).
- Amphora kaust nr 2-5/2 Pärnu Eliisabeti koguduse visitatsiooni protokoll 16.04.2018 (13.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/167 Pärnu-Jakobi koguduse 2017. a sõnaline aruanne, (14.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/205 Pärnu praostkonna 2017. a tegevusaruanne (11.10.2022).
- Amphora kaust nr 1.3-5/176 Püha koguduse 2017. a sõnaline aruanne (25.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/207 Pühalepa koguduse 2015. a sõnaline aruanne (25.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/201 Reigi koguduse 2017. a sõnaline aruanne (25.10.2022).

Amphora kaust nr 4.2-3/4, Ruhnu koguduse pastoraadi kinnistu hoonestusõigusega koormamise võlaõiguslik leping (18.03.2023).

Amphora kaust nr. 1.3-5/45 Ridala koguduse 2017. a sõnaline aruanne (10.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/117 Saarde koguduse 2017. a sõnaline aruanne (14.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/192 Saaremaa Jaani koguduse 2014. a sõnaline aruanne (25.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/199 Saaremaa Jaani koguduse 2015-2018. a sõnaline aruanne (25.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/207 Saarte praostkonna 2017. a tegevusaruanne (24.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/195 Saarte praostkonna 2018. a tegevusaruanne (18.11.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/165 Sindi koguduse 2017. a sõnaline aruanne (14.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/124 Tahkuranna koguduse 2016. a sõnaline aruanne (15.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/25 Tahkuranna koguduse 2017. a sõnaline aruanne (15.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/92 Tori koguduse 2017. a sõnaline aruanne (15.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/26 Treimani koguduse 2017. a sõnaline aruanne (15.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/57 Tõstamaa koguduse 2017. a sõnaline aruanne (15.10.2022).

Amphora [6.2-1/6](#). Vabariigi Valitsuse ja Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku vahelise koostöö arendamiseks moodustatud valitsuskomisjoni koosoleku 17.10.2017 protokoll nr 35. lk 1 (13.03.2021).

Amphora kaust nr 1.3-5/172 Valjala koguduse 2017. a sõnaline aruanne (26.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/70 Varbla koguduse 2017. a sõnaline aruanne (10.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/64 Vigala koguduse 2017. a sõnaline aruanne, (15.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/87 Vormsi koguduse 2017. a sõnaline aruanne (10.10.2022).

Amphora kaust nr 1.3-5/31 Vändra koguduse 2017. a sõnaline aruanne (16.10.2022).

1.1.2. Riigi Teataja

Audru valla arengukava 2014-2025, *Riigi Teataja* T IV, 25.10.2014, 4:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4251/0201/4004/M27%20Lisa%20Audru%20valla%20arengukava%202014%20-%202025.pdf#> (12.10.2022).

Eesti Vabariigi omandireformi aluste seadus 1991, RT, 21, 257:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/12784518> (10.04.2021).

Emmaste valla arengukava 2016-2023, RT IV, 07.11.2018, 50:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4091/1201/6004/lisa.pdf#> (22.10.2022).

Halinga valla arengukava 2019-2026, RT IV, 26.01.2016, 5:

[https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4260/1201/6005/Halinga-valla-arengukava-aastani-2019-\(2026\).pdf#](https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4260/1201/6005/Halinga-valla-arengukava-aastani-2019-(2026).pdf#) (14.10.2022).

Hiiu valla arengukava 2014-2023, RT IV, 29.10.2016, 10:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4291/0201/6006/arengukava.pdf> (24.10.2022).

Hiiumaa valla arengukava 2035, RT IV, 07.11.2018, 31:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4071/1201/8031/Hiiumaa_valla_arengukava_2035_.pdf# (20.03.2023).

Hiiumaa valla mittetulundusliku tegevuse toetamise kord, RT IV, 24.09.2019, 24:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/424092019024> (20.03.2023).

Haapsalu linna arengukava 2018-2028, RT IV, 08.11.2018, 10

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4081/1201/8010/arengukava.pdf#> (13.03.2023).

Haapsalu linna ja Ridala valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi

Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine” muutmine. RT I, 10.01.2017, 3:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/110012017003> (13.03.2023).

Häädemeeste valla arengukava 2016-2020, RT IV, 22.09.2016, 42:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4220/9201/6042/M_nr%206_lisa.pdf#
(15.10.2022).

Häädemeeste valla arengukava ja eelarvestrateegia aastateks 2021-2026, RT IV,

08.10.2021, 5:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4081/0202/1005/M8_Lisa1_Arengukava.pdf#

(17.03.2023).

Kaarma valla arengukava 2011-2018, RT IV, 14.03.2013, 12:

[https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4140/3201/3012/valla_arengukava_2011_2018_m_uudetud\(12032013\).pdf#](https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4140/3201/3012/valla_arengukava_2011_2018_m_uudetud(12032013).pdf#) (22.10.2022).

Kihelkonna valla arengukava 2011-2018, RT IV, 24.10.2018, 6:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/4060/2201/5016/arengukava.pdf#> (22.10.2022).

Koonga valla arengukava 2016-2025, RT IV, 30.03.2016, 7 :

https://www.riigiteataja.ee/akt/4300/3201/6007/KOONGA_ARENGUKAVA_2016-2025.pdf# (30.04.2021).

Kultuuri-, spordi-, noorsoo- ja haridusprojektide toetuste eraldamise kord, RT IV, 13.10.2020, 6: <https://www.riigiteataja.ee/akt/413102018004?leiaKehtiv> (17.03.2023).

Kuressaare linna arengukava 2014–2020 (2030), RT IV, 03.09.2013, 38:

https://www.riigiteataja.ee/akt/4030/9201/3038/Kuressaare_linna_arengukava_volikogus_kinnitatud_2013.pdf# (24.10.2022).

Kuressaare linna tegevuskava 2014–2020 (2030)

https://www.riigiteataja.ee/akt/4030/9201/3038/Arengukava_lisa1_volikogus_kinnitatud_2013.pdf# (24.10.2022).

Käina valla arengukava 2016-2023, RT IV, 19.10.2016, 18:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/4201/0201/7028/Arengukava%202017.pdf> (24.10.2022).

Leisi valla arengukava 2011-2018, RT IV, 02.11.2016, 50:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/4071/0201/5035/lisa.pdf#> (22.10.2022).

Lihula valla arengukava aastateks 2011-2021, RT IV, 06.10.2018, 14:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/406042017029> (18.04.2021).

Lääne Nigula valla arengukava 2014-2022, RT IV, 19.10.2018, 14:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/4111/1201/4001/arengukava.pdf#> (26.04.2021).

Lääne-Saare valla arengukava 2015-2023 (2030), RT IV, 29.08.2017, 65:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/4201/0201/5005/lisa.pdf#> (24.10.2022).

Lääneranna valla arengukava 2018-2028, RT IV, 06.10.2018, 4

<https://www.riigiteataja.ee/akt/4061/0201/8004/arengukava.pdf#> (13.03.2023).

Martna valla arengukava 2012-2022, RT IV, 19.10.2018, 14:

https://www.riigiteataja.ee/akt/4050/6201/4059/Lisa_Martna_Vallavolikogu_2012_2011a_maarusele_nr_54.pdf# (30.04.2021).

Mittetulundusliku tegevuse toetamise kord, RT IV, 19.10.2018, 5:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/419102018005?leiaKehtiv> (16.03.2023).

Muhu valla arengukava 2014-2020, RT IV, 28.09.2017, 46:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4280/9201/7046/arengukava.pdf#> (24.10.2022).

Muhu valla arengukava 2019-2030 ja tegevuskava, RT IV, 29.08.2019, 4:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4290/8201/9004/MuhuVVK_15082019_m36_lisa1.pdf# (17.03.2023).

Mustjala valla arengukava 2009-2020, RT IV, 13.05.2014, 51:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4130/5201/4051/mustjala_lisa.pdf# (24.10.2022).

Märjamaa valla arengukava 2010-2025, RT IV, 26.08.2015, 13:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4240/3201/7011/Arengukava%202017%20tt.pdf#> (2.05.2021).

Märjamaa valla arengukava 2018-2030, RT IV, 22.10.2019, 7:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4221/0201/9007/Arengukava%20uus.pdf#> (16.03.2023).

Noarootsi valla arengukava 2017-2024, RT IV, 19.10.2018, 12:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4020/9201/6017/m69_arengukava.pdf# (7.05.2021).

Nõva valla arengukava 2015-2021, RT IV, 28.11.2015, 9:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/428112015009> (7.10.2022).

Orissaare valla arengukava 2009-2020, RT IV, 21.03.2013, 6:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4281/1201/5018/arengukava.pdf#> (25.10.2022).

Põhja-Pärnumaa valla arengukava aastani 2030, RT IV, 24.09.2021, 1:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4240/9202/1001/Lisa%201_Arengukava%20aastani%202030.pdf# (16.03.2023).

Põhja-Pärnumaa valla eelarvest kultuuri- ja sporditegevuse, noorsootöö ning kodanikualgatuse toetamise kord, RT IV, 29.05.2020, 32:

<https://www.riigiteataja.ee/akt/425092019007?leiaKehtiv> (16.03.2023).

Põhja- Pärnumaa vald. Kultuuri- ja spordivaldkonna rahastamine ja toetused:

<https://www.pparnumaa.ee/kultuur-sport/rahastamine-ja-toetused> (16.03.2023).

Pärnu linna arengukava 2018-2025, RT IV, 05.10.2017, 35:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4051/0201/7035/Arengukava_2017.pdf# (13.10.2022).

Pärnu linna arengukava aastani 2035, RT IV, 09.10.2019, 9

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4091/0201/9009/arengukava_muudetud.pdf# (15.03.2023).

Pühalepa valla arengukava 2015-2021, RT IV, 07.11.2018, 53:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4281/2201/3051/P%C3%BChalepa%20valla%20arengukava%20aastateks%202011-2020.pdf#> (25.10.2022).

Ruhnu valla arengukava 2020 – 2030, lk 4, 20, RT IV, 04.02.2020, 64:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4040/2202/0064/arengukava.pdf#>
(18.03.2023).

Saarde valla arengukava 2015-2022, RT IV, 24.11.2015, 1:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4241/1201/5001/Saarde_valla_arengukava_aastani_2022.pdf# (14.10.22).

Saarde valla arengukava ja eelarvestrateegia aastateks 2018-2028, RT IV, 27.11.2020, 18:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4271/1202/0018/M_28_Lisa.pdf# (14.03.2023).

Saaremaa omavalitsuste ühinemislepingu lisa 1. Seletuskiri Saaremaa omavalitsuste ühinemislepingu, haldusterritoriaalse korralduse muutmise vajaduse põhjenduse, territooriumi suuruse ja alaliste elanike arvu kohta:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4301/1201/6043/seletuskiri.pdf> (17.11.2022).

Saaremaa valla arengukava 2019–2030, RT IV, 24.10.2018, 1:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4241/0201/8001/Saaremaa_valla_arengukava_2019_2030.pdf# (17.03.2023).

Saaremaa valla kultuuri arengukava 2020–2030 kinnitamine, RT IV, 06.03.2020, 74:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4060/3202/0074/Kultuuri%20arengukava.pdf#>
(17.03.2023).

Salme valla arengukava 2015-2018, RT IV, 29.11.2014, 6:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4291/1201/4006/VALLA_ARENGUKAVA_2015_2018.pdf# (21.10.2022).

Sindi linna arengukava aastani 2020, RT IV, 10.01.2019, 11:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4220/3201/3084/SINDI%20LINNA%20ARENGUKAVA11.pdf#> (14.10.2022).

Tahkuranna valla arengukava 2017-2020, RT IV, 06.01.2017, 13:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4060/1201/7013/arengukava.pdf#> (15.10.2022).

Tori valla arengukava 2017-2028, RT IV, 22.11.2016, 14:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4221/1201/6014/arengukava.pdf#> (15.10.2022).

Tori valla arengukava aastateks 2018 – 2030, RT IV, 10.01.2019, 4

<https://www.riigiteataja.ee/akt/410012019004> (14.03.2023).

Torgu valla arengukava 2010-2020, RT IV, 31.12.2015, 82:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4311/2201/5082/Torgu_arengukava.pdf#

(22.10.2022).

Tõstamaa valla arengukava 2017-2028, RT IV, 14.10.2017, 12:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4190/6201/5023/T%C3%B5stamaa%20valla%20arengukava%20aastani%202023.pdf#> (15.10.2022).

Valjala valla arengukava 2016-2024, RT IV, 29.10.2016, 27:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4291/0201/6027/2016-2024%20arengukava.pdf#>

(26.10.2022).

Varbla valla arengukava 2012-2022, Varbla VVK 26.08.2015.a määruse nr 15

„Varbla valla arengukava 2012-2022 muutmine“ lisa:

https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4011/2201/5004/VarblaVVK_26082015_Lisa.pdf

(10.10.2022).

Vormsi valla arengukava 2011-2025, RT IV, 03.01.2020, 33:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4291/2201/2002/Vormsi%20valla%20arengukava%202011-2025.pdf#> (10.10.2022).

Vormsi valla arengukava 2020-2030, RT IV, 03.01.2020, 26:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4030/1202/0026/Vormsi%20valla%20arengukava%202020-2030.pdf#> (20.03.2023).

Vigala valla arengukava 2017-2028, RT IV, 24.10.2018, 66:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4111/1201/5002/Arengukava.pdf#> (16.10.2022).

Vändra valla arengukava 2017-2028, RT IV, 26.10.2016, 8:

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4261/0201/6008/Arengukava.pdf#> (17.10.2022).

1.2. Ettekanded

Linnas, Raivo. 2004. EELK koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostööst.

Elektrooniline käsikiri.

Tiitus, Marko. 2003. Kirik ja omavalitsus. Elektrooniline käsikiri.

1.3. Publitseeritud allikad ja kirjandus

- Ideon**, Argo. 2017. „Peamised poliitilised hoiakud ja argumendid haldusreformi eel. Miks nüüd õnnestus? *Haldusreform 2017. Artiklikogumik otsused | taustad | elluviimine*
- Kiriku sotsiaalne sõnum**. 2005, Tallinn. Konsistooriumi väljaanne.
- Kurg**, Ingmar; **Linnas**, Raivo; **Üprus**, Aavo. 2012. Kirik keset küla. Koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostöö. *EELK Diakoonia- ja ühiskonnatöö talitus*
- Lõhmus**, Mikk 2017. „2017. aasta reformi käigus sõlmitud ühinemislepingud.“ *Haldusreform 2017. Artiklikogumik otsused | taustad | elluviimine*
- Prii**, Jaanis. 2007. *Saaremaa. Ajalugu, majandus, kultuur*. Poliitiline elu pärast taasiseseisvumist, Tallinn, Koolibri
- Rohtmets**, Priit. 2018. Riik ja usulised ühendused. *Siseministeerium*
- Sepp**, Veiko 2017. „Eesti uus territoriaalne muster.“ *Haldusreform 2017. Artiklikogumik otsused | taustad | elluviimine*
- Suur**, Neeme 2017. Haldusreformi protsessi disain. *Haldusreform 2017. Artiklikogumik. Haldusreformi valgus ja vari maakondlikul tasandil*
- Vihuri**, Veiko. 2001. Saarte praostkonna sõnaline aruanne 2001. – *Saarte praostkonna aastaraamat*, Kuressaare, „Saarte Trükikoda“

1.4. Elektroonilised publikatsioonid

- Eesti Evangeelne Luterlik Kirik**. Peapiiskop. Muud ametid ja ülesanded. <https://eelk.ee/et/kirik/meie-vaimulikud/piiskopid/peapiiskop-urmas-viilma/> (11.03.2021).
- Eesti Evangeelne Luterlik Kirik**. Peapiiskop emeeritus Andres Pöder – Elulugu faktides. <https://eelk.ee/et/kirik/meie-vaimulikud/piiskopid/peapiiskop-emer-andres-poder/> (10.04.2021).
- Haapsalu koguduse 2021.a sõnaline aruanne**. <https://aruandlus.eelk.ee/> (13.03.2023).
- Haldusreform**. Kuidas reformini jõuti. *Rahandusministeerium*. <https://www.rahandusministeerium.ee/et/kov/haldusreform> -13.03.2021
- Kalm**, Merili. EELK Koguduste rahastamine ja majanduslik toimetulek. <https://digikogu.taltech.ee/et/Item/585211a3-7843-40ab-8a39-86fafdbde3e7> (12.03.2021).

Kiivit, Jaan (jun). 2000. Tegevusaruanded, Peapiiskop.- *EELK siseveeb*:
<https://siseveeb.eelk.ee/et/kirik-tana-ja-eile/kirik-arvudes/toovaldkondade-aruanded/tegevusaruanded-2000/#ptk4> (12.04.2021).

Kogudus. - *EELK välisveeb*: <https://eelk.ee/et/kogudus/> (16.03.2021).

Mäeltsemees, Sulev. 2009. Kohaliku omavalitsuse areng Eestis taasiseseisvumise eelselt ja järgselt. - *Estonica, Entsüklopeedia Eestist*: <http://www.estonica.org/et/> (7.04.2021).

Peapiiskop emeeritus Andres Pöder. Elulugu faktides. - *EELK välisveeb*:
<https://eelk.ee/et/kirik/meie-vaimulikud/piiskopid/peapiiskop-emer-andres-poder/>
 (12.04.2021).

Pärnu Eliisabeti koguduse 2021.a. tegevusaruanne. <https://aruandlus.eelk.ee/>
 (15.03.2023).

Rahandusministeerium. 2021. Riigiülesannete analüüsi lühikokkuvõte,- Eesti riigireformi kava, 01.08.2017, lk 8:
<https://www.rahandusministeerium.ee/et/riigivalitsemise-reform#Riigireformi%20tegevused%202019-2023> (14.04.2021).

Riigireformi radari kolleegiumi arvamus 2017. aasta III kvartali kohta
<https://www.reformiradar.ee/arvamusd/riigireformi-radari-kolleegiumi-arvamus-2017-aasta-iii-kvartal/> - 13.03.2021

Viita, Tanel. Riigi ja kiriku suhted Eestis: Vaimulikud poliitikas.
<https://sotsiaalteadused.ut.ee/et/377124> (12.03.2021).

Hädameeste valla arengukava 2014-2020
https://haademeeste.kovtp.ee/documents/381466/11876661/AK+2014-2020_kehtiv_+versioon.pdf/a707b6ad-9802-4c10-bff7-f60aa622a715 (13.10.2022).

Sihtasutus Läänemaa, Kohalikud omavalitsused, <https://laanemaa.ee/kovid/>
 (3.11.2022).

Pärnumaa Omavalitsuste Liit, Haldusreform, <https://pol.parnumaa.ee/haldusreform>
 (3.11.2022).

Vabariigi Valitsuse määruse „Emmaste valla, Hiiu valla, Käina valla ja Pühalepa valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine“ muutmine“ eelnõu seletuskiri:

https://omavalitsus.fin.ee/static/sites/5/2020/03/20170616_hiiumaa_htk_muutmine_sk.pdf (18.11.2022).

Häädemeeste valla koduleht. <https://haademeestevald.kovtp.ee/kulaliikumine> (17.03.2023).

Saaremaa valla koguleht,

<https://www.saaremaavald.ee/puhakojad?inheritRedirect=true> (17.03.2023).

Ruhnu kirikud, <https://visit.ruhnu.ee/ruhnu-kirikud/> Ruhnu kirikud (18.03.2023).

Kärdla kiriku koduleht: <https://xn--krdlakirik-q5a.ee/> (20.03.2023).

Rahandusministeerium. Kohalike omavalitsuste 2017.a. ühinemiste ja liitumiste jõustumised:

<https://omavalitsus.fin.ee/kohalike-omavalitsuste-2017-a-uhinemiste-ja-liitumiste-joustumised/> (22.03.2023).

2. Ajakirjandus

2.1. Paberkanjal

Lääne praostkonna aastakiri Scripta Annalia 2020. Sisukord, väljaandja info
Salumäe, Tiit. 2017. Reformidest ja reformatsioonist. – *Ajaleht Eesti Kirik*, nr 34, 30. august

Vihuri, Veiko. 2013 In memoriam Elmar-August Reinsoo. – *Ajaleht Eesti Kirik*, Nr 51, 18. detsember.

Vihuri, Veiko. 1997. Kirik on praegu kindel vundament. – *Saarte Praostkonna Aja Kiri Pühapäev*, Nr 2-3, lk 9.

2.2. Internetiväljaanded

Jürgenstein, Toomas. 1998. Kiriku ja riigi ühine hool. – *Postimees*, 10.02.

<https://www.postimees.ee/2535461/kiriku-ja-riigi-uhine-hool> (10.04.2021).

Paluoja, Silvia. 2011. Muuseumi direktor rääkis maavalitsuse loomisest. – *Pärnu Postimees*, 22.11.

<https://parnu.postimees.ee/641366/muuseumi-direktor-raakis-maavalitsuse-loomisest> (10.04.2021).

Suurmägi, Marko. 2001. Jaan Tammsalu: minu poliitilised ambitsioonid on kadunud. – *Sakala*, 30.11.

<https://sakala.postimees.ee/2462645/jaan-tammsalu-minu-poliitilised-ambitsioonid-on-kadunud> (12.04.2021).

Toomet, Illimar. Koguduse ja kohaliku omavalitsuse koostöö. *Eesti Kirik*, 10.08.2007, Arvamus <http://www.eestikirik.ee/koguduse-ja-kohaliku-omavalitsuse-koostoo/> - 12.03.2021

3. Kirjalikud teated

Aardam, Raimu 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (25.03).

Aava, Urmas 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (24.03).

Abel, Toomas 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (14.04).

Hanso, Andres 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (31.03).

Janno, Tiina 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).

Jõgi, Kristiina 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (24.03).

Kaasik, Kaido. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (13.04).

Kahm, Helle 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (26.03).

Kallas, Madis 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (5.04).

Kaljuste, Kalev. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).

Kikas, Anu 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).

Kivilo, Ants. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (28.03).

Kolter, Kalle 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (30.03).

Konks, Anu 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (25.03).

Krall, Peeter. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (20.03).

Liitmäe, Raido 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (7.04).

Linde, Jüri 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (31.03).

Luur, Lauri 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (12.04).

Lõhmus, Mikk. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (05.04).

Malk, Meelis 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (05.04).

Nelis, Hannes 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).

Nõu, Andre 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (31.03).

Ollino, Arvet 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (11.04).

Ott, Jüri. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (12.04).

- Peksar**, Arno. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.03).
- Pöder**, Andres. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).
- Rajando**, Ants 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (11.04).
- Rammu**, Helen. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (22.03).
- Rand**, Reili 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (8.04).
- Reinaru**, Leevi. 2017. E-kiri Läänemaa omavalistusjuhtidele (11.20).
- Reinaru**, Leevi. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (22.03).
- Reinaru**, Leevi. 2021. E-kiri autorile (22.03).
- Reinsoo**, Rene 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.03).
- Rünthal**, Vello 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (5.04).
- Saak**, Kaido. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (25.03).
- Salumäe**, Tiit. 2021. E-kiri autorile (07.04).
- Sarapuu**, Ene 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (21.03).
- Simson**, Kristjan. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (06.04).
- Sukles**, Urmas. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (22.03).
- Suur**, Neeme. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (29.03).
- Tammsalu**, Lembit 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (11.04).
- Tasane**, Tarvi 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.04).
- Tasuja**, Hergo. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (26.03).
- Teder**, Tauno 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).
- Toomet**, Illimar. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (20.03).
- Urvet**, Jaan 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (23.03).
- Vain**, Jane. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (29.03).
- Valk**, Küllike. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (20.03).
- Vapper**, Ülle 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).
- Välis**, Meelis. 2021. Vastus küsitlusankeedile, E-kiri autorile (09.04).

4. Suulised teated

- Jalakas**, Jaanus. 2021. Suuline kommentaar (15.04).
- Pöder**, Andres. 2021. Suuline kommentaar (09.04).
- Rajando**, Ants 2021. Suuline kommentaar (12.04).
- Reinaru**, Leevi. 2021. Suuline kommentaar (26.04).
- Reinaru**, Leevi. 2021. Suuline kommentaar (7.05).

Simson, Kristjan 2021. Suuline kommentaar (7.04)

Cooperation of EELC Congregations and Local Governments of Western Estonia 2017-2021

Summary

The relational development between congregations and local municipalities is one aspect of secular and religious relationships within church history. Neither church nor public leaders can miss this point. Local municipalities, including levels of city and parish, have encountered clergy in their everyday activities or interacted with churches and their representatives. Based on this, the question arises: do churches and local governments have any common interests, such as missions or goals – and what are they if they do exist? If both parties are convinced of the necessity of cooperation, then how should this cooperation be expressed?

The system of local municipalities was restored in the early 1990s in Estonia. The reform in the beginning of the decade brought forth the local municipal organization that essentially continued until the administrative reform of 2017. Prior to that, it was encouraged that local governments would conglomerate in order to have larger territories, as well as increase city and parish resident numbers. The goal of the 1995 administrative division, which was accepted in 2004 was to conglomerate different territories.

The justifications given by experts of the administrative reform were the basis for the government's decision to apply a criterion based on the number of residents as the basis for the reform and to choose a specific criterion of 5,000 and a recommended limit of 11,000 residents. The administrative reform's concept of 5,000 was approved in principle at a concept discussion in November 2015. The latter

mainly included the former island municipalities whose population was below the established number of residents as per the minimum. The administrative reform law was passed in the State Assembly after a few months of discussions on the 14th of July, 2017 and it entered into force on the 1st of January, 2018.

Observations based on the cooperation of the church and the state over a longer period of time significantly influenced the progress of their cooperation. On the other hand, the reforms and the impact of specific individuals were also influential. The development of county governments influenced the proposed state reform changes, which were implemented with the support of political decisions with the support of relevant ministry fields. Termination of county governments was approved by the State Council in June 2017.

Reorganizations were deemed as inevitable to reduce the number of tasks of county governments. The formation of the regional office was seen as a solution instead of the creation of county governments which would deal with spatial planning, regional development, population operations, the supervision of administrative acts of local governments, legal counseling, as well as coordination of cooperation between state and the local municipal offices.

The cooperation of the church with the county has been very important. In West county, a cooperation-committee between the county government and the diocese had been established. The purpose of this committee was for joint action agreements in the socio-cultural and national spheres as well as the joint organization of the celebration of historical anniversaries and county events. This commission was created on the basis of the 1996 Letter of the Joint Commission from the government and the Estonian Evangelical Lutheran Church (EELC), which proposed to create committees of cooperation in each county.

This met four times per year to provide an opportunity for leaders from various fields to get to know each other. Local leaders of state institutions and different fields met the pastors of the diocese during these meetings. Due to this, getting things done becomes easier with state institutions.

The implementation of the administrative reforms in 2017 occurred during the preparation of the 500th anniversary of the Reformation. Thus, leaders operating at different levels of the church may not have had time to prepare the congregations for

the administrative territorial situation, but at the same time the initiators of the reform did not take into consideration the experience of all representatives of the parish.

Cooperation between the congregations and municipalities, before the last merger, was possible on a large scale conditionally in two different areas: the spiritual influence and visibility of the congregation amongst its residents and in the local government area, and secondly, the practical cooperation in various projects and in the managing of the buildings used by the congregation. Among 48 observed congregations, there were those whose relations with the city or municipality were active and there were those where there was minimal communication. The nature and intensity of communication depended a lot on the leaders of both parties and their desire to cooperate.

At the county town level, in such examples as Haapsalu or Kuressaare, but also at the local municipality level, the participation of active residents of the region encouraged natural cooperation in the governing bodies of congregations, as well as in other local offices.

In Saaremaa, the purpose of carrying out the administrative reform was a single-level municipality. This was secured from the point of view of the churches as a better form of cooperation compared to Hiiumaa, of which in the latter essentially functioned as a two-level municipality. The leaders of a city the size of Pärnu have a connection with the local congregation and an understanding of its concerns. This was more similar to other cities in Estonia, where the visibility of one congregation may not be as comparable to that of the municipality where the church is located, both in physical and spiritual influence: as the middle of the village.

In most parishes and city centers, there has been cooperation between the congregation and the municipality, even to the point of the celebration of local and national holidays. Before the conglomeration of the parishes, the municipality often paid for many of churches' external lighting energy consumption, lawn mowing and snow maintenance in winter. The budget support has been largely divided as need-based applications for operational grants on a similar basis with other NGOs and projects requested by the congregation by paying a deductible.

Various fields of work have also been supported for the congregation, such as that of Western Estonia for the "Wayfarer's Church" project. The congregations have

been able to offer the municipality its own services, such as those related to persons with special needs, providing community services, shelter services, cemetery maintenance or food bank activities. Some parishes have offered clergy the opportunity to participate with a speech at secular ceremonies. Congregations have also taken part in meetings regionally with local municipalities which in turn are divided into preparing for events, for meetings in prayer-breakfast formats, and to create dialogue between leaders of different areas of life. Congregational representatives have made their proposals the development plans of the parishes, following EU project financing, which have the prerequisite of representation in the plan of development.

Since the majority of municipal development plans follow a similar structure and logic, congregations have been mainly placed in culture, within the chapters related to tourism, heritage protection and monuments. In these development plans, where the congregations were also associated with the people working in them, the third one was reflected in the fields of the sector or civil society.

Cooperation was considered to be satisfactory by parishes within the county. A lot depended on leaders having a good understanding of the residents and also the worldview of the residents. However, in general a common ground was found: to serve the community together. Many people were involved in various initiatives as well as holding regular meetings to exchange information. At the local municipality and congregational level, cooperation was satisfactory, with a lot depending on whether the congregation's pastor lived locally, and how his relationship was with the local residents of the community. Much also depended on the mood of the council members. Cooperation got better over time, and the congregation was seen as partners with which to serve the residents.

After the administrative reform came into force, municipalities were united such as in West Coast municipality, Haapsalu and West-Nigula municipality. The previous joint commission of the West county and the diocese continued its activities, with gatherings four times a year, at SA Westland. Fragmentation of the historical Westland in two between the areas of larger urban municipalities had a rather negative effect on the municipalities located on the borders of the county. Several of the clergy have been critical of the forced conglomeration of the parishes, stating that until now,

municipalities have had a strong communal, cultural and economic identity. As a result of the administrative reform held in 2017, municipalities with at least 5,000 inhabitants were formed. Many historical connections were lost, however, it also did not add anything new to the local area in the organizational sense of the municipality that there was a conglomeration. Funding models, tax systems, and the leveling systems all basically remained unchanged.

Most of the municipal leaders at that time acknowledged that cooperation in the municipalities of West County continued in the merged municipalities, similar to the earlier cooperation, which was framed as joint work at the county level.

In the case of congregations in Pärnu county, local governments supported the initiative of congregations and communities, as well as their undertakings, interest and cultural activities. This was at least before the administrative reform in monetary terms. According to the clergy of the congregations that merged with Pärnu, the municipality has been further distanced from the residents. The local government and the people have become more of strangers to one another.

As a result of the administrative reform, two of the 20 parishes of the Saarte diocese in the service area formed the municipalities of Saaremaa and Hiiumaa, covering the entire county. The territory of the municipality of Saaremaa does not include the Saare Counties: Muhu and Ruhnu, both of which decided to continue as independent.

Unlike Hiiumaa, the municipalities in Saaremaa do not have their own budget and its current council replaces the municipal council and community council (West Saare municipality), which has a part in the decision-making process, yet only the right to speak in matters related to the local area. The creation of a county-sized self-government as the example of Saaremaa, has been a successful example of the cooperation between the church and the local municipality. Hiiumaa, according to experience so far, has shown congregational negotiation with two levels of local municipality.

From the point of view of the local municipality, the level of cooperation between the congregations of Hiiumaa has not changed a lot since the conglomeration of parishes, where they mainly communicate through joint events and on the topic of restoration of churches. According to clergy, the level of decision-making is further

removed from the local residents, which means that there is an opportunity to postpone solving problems on to the next level of government, which increases bureaucracy. Hiiumaa parish, church, and state cooperated in the restoration of the Kärkla church.

Saaremaa was most successful in the cooperation model of the municipality and congregations in the municipality. The diocese recorded the existing congregations of Saaremaa prior to the administrative reform, noting the municipal experiences and the need for cooperation. After elections, churches were considered in the municipal budget in line with co-investments and operating subsidies, which made up 0.5% of the municipality's total budget.

The parish prepared a procedure for applying for support for the renovation of sanctuaries, for which historically protected buildings could apply yearly. The parish of Saaremaa has supported congregations through two support measures, i.e. sanctuary reconstruction with support for improvement, and operating support for churches. The purpose of the first is the preservation and development of sacred architecture and cultural traditions, and the purpose of the second is to support the maintenance and care of sacred buildings and the surrounding infrastructure, including small repairs of sacred buildings.

The time after the establishment of the large parishes is characterized by regular meetings and cooperation to solve the issues of the elderly and the bereaved, the involvement of pastoral care in the municipality's institutions, and joint organization of important days and various political meetings of associations and congregations.

In the example of Ruhnu, one of the small island parishes, which represents congregational and local municipality cooperation, resources are limited and can make the representative of the municipal government a member of the church board at the same time. An example of this cooperation is the giving of the old parsonage of Ruhnu church to the municipality for use as a school building with building rights for 50 years. In cooperation with the municipality and the church of Ruhnu, the museum organizes visits to the museum and churches during the summer tourist season - part of the ticket money is used to care for the church buildings. Such is an example of close and practical cooperation which is only possible in a situation where both

parties are interested in cooperation and where only one church functions in the parish.

The last part of the study in the paper deals with the issue of clergy participation in the local community and in political life from the point of view of both clergy and local municipality leaders. If a clergyman applies and is elected to the local council, the study shows that pastors who have this opportunity to work in both spheres have wider opportunities for cooperation in local communities. At the same time, it cannot be a once all solution in the eyes of the congregation to advance their own cause. It was found that a lot depends on the characteristics of the particular clergyman, but also on his inner calling. This gives the opportunity to have a say in matters concerning the congregation's issues and, if necessary, direct the opinion of the council.

In the opinion of those clergy who are not in favor of clergy candidacy for city council, it is stated that clergy should be above political divides. The church must be for all people, and in this view, clergy who engage in politics can harm people's attitude towards the church. The study found that there was a small majority in favor amongst clergy for political advancement.

The majority of those interviewed supported the membership of the local clergyman in the municipal or city council committees. The rationale was that it is a good opportunity to participate in community preservation, as well as that clergy are experts in their field. The clergyman represents the cultural and historical values, cultural heritage, as well as Christian traditions of the area. Most clergy were also found to be in favor of participating in community councils. More than half of the respondents had a positive view of clergy belonging to a regional municipality or community council, justifying it as an opportunity to participate in community preservation and for the need to be informed about local life.

Among the public leaders of the local municipalities, there was a slight majority of those who support clergy membership in the municipality or city council, while a third of the respondents were against it. According to supporters, the clergy has competence in discussions of local affairs, while opponents found that clergy belonging to one political camp can also polarize the congregation. An important argument is the expectation of political neutrality amongst clergy. But if at the local

level a clergy with suitable personal characteristics is found, he can bring balance to the opposing parties' disagreements.

Most municipal leaders are in favor of the membership of the clergy in the municipality and council committees on the grounds that the latter are well aware of people's expectations in solving problems as well as the clergy being able to bring more balance and spirituality to the council. Membership of clergy in council committees is seen by municipality leaders as tied to culture, education, social and village life. It was found that one of the arguments why it is not a good idea for a clergyman to be a member of a local government committee is that clergymen should not define themselves politically, which would inhibit their work and profession.

The common goal of both the church and the municipality is to be at the service of the people of the given region. Both the public sector and church leaders have the responsibility, regardless of the change of leadership, to work together as one in the interest of the people of the municipality or the church area and to ensure that it is as functional as possible regardless of different election periods. Serving the residents together assumes cooperation on both sides, which in the case of municipalities and parishes in Western Estonia, has been favorable.

Lisa 1. Vaimulike ankeet

EELK Lääne-Eesti koguduste ja kohalike omavalitsuste koostöö 2017 – 2021

Vaimulikud

OLUKORD ENNE 2017. a RIIGIHALDUSREFORMI

Milline oli teie hinnangul kohaliku praostkonna tasandi koostöö enne 2017. aasta haldusreformi ja maavalitsuste kaotamist kohaliku omavalitsuse ja maakonnaga?

.....

Nimeta mõningaid sinu arvates olulisi koguduste üleseid koostöövorme:

.....

Millised on olnud teie teenitava koguduste koostöövormid kohaliku omavalitsusega enne valdade liitumist?

.....

HALDUSREFORMI TULEMUSENA KUJUNENUD MUUTUSED JA KOOSTÖÖPRAKTIKA

Kuidas ja millises suunas on teie hinnangul muutunud koostöö praostkonna ja kohaliku omavalitsusega pärast haldusreformi alates 2017. aasta sügisest kuni tänaseni?

.....

Kas ja kuidas on koguduste ülesed koostöövormid muutunud?

.....

Millised on olnud teie teenitavate koguduste koostöövormid kohaliku omavalitsusega pärast valdade liitumist?

.....

Kas teie hinnangul peaks koguduse ja KOV-i koostöö huvides kohalik vaimulik kuuluma:

- valla- või linnavolikogusse

pigem jah / jah / ei / pigem ei

põhjendus:.....

- valla- või linnavolikogu komisjonidesse pigem jah / jah / ei / pigem ei

põhjendus:.....

- osavalla või kogukonnakogusse pigem jah / jah / ei / pigem ei

põhjendus:.....

mõni muu vastus

.....

Kas riiklik haldusreform on (kiriku vaatest) ennast õigustanud?

.....

Lisa 2. Omavalitsusjuhi ankeet

EELK Lääne-Eesti koguduste ja kohalike omavalitsuste koostöö 2017 – 2021

Omavalitsusjuhid

OLUKORD ENNE 2017. a RIIGIHALDUSREFORMI

Milline oli teie hinnangul kohaliku praostkonna tasandi koostöö enne 2017. aasta haldusreformi ja maavalitsuste kaotamist kohaliku omavalitsuse ja maakonnaga?

.....

Nimeta mõningaid sinu arvates olulisi koguduste üleseid koostöövorme:

.....

Millised on olnud teie teenitava koguduste koostöövormid kohaliku omavalitsusega enne valdade liitumist?

.....

HALDUSREFORMI TULEMUSENA KUJUNENUD MUUTUSED JA KOOSTÖÖPRAKTIKA

Kuidas ja millises suunas on teie hinnangul muutunud koostöö praostkonna ja kohaliku omavalitsusega pärast haldusreformi alates 2017. aasta sügisest kuni tänaseni?

.....

Kas ja kuidas on koguduste ülesed koostöövormid muutunud?

.....

Millised on olnud teie teenitavate koguduste koostöövormid kohaliku omavalitsusega pärast valdade liitumist?

.....

Kas teie hinnangul peaks koguduse ja KOV-i koostöö huvides kohalik vaimulik kuuluma:

- valla- või linnavolikogusse

pigem jah / jah / ei / pigem ei

põhjendus:.....

- valla- või linnavolikogu komisjonidesse pigem jah / jah / ei / pigem ei

põhjendus:.....

- osavalla või kogukonnakogusse pigem jah / jah / ei / pigem ei

põhjendus:.....

mõni muu vastus

.....

Kas riiklik haldusreform on (kiriku vaatest) ennast õigustanud?

.....

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anti Toplaan,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

“EELK LÄÄNE-EESTI KOGUDUSTE JA KOHALIKE OMAVALITSUSTE KOOSTÖÖ 2017 – 2021”, mille juhendaja on professor Riho Altnurme, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anti Toplaan

28.04.2023